

niet uit werken...

Afstudeer
project

Thomas Abbes

Hans Berkhoff

maar uit genade

wat zouden wij verdienen...

niet uit werken...

Afstudeer project

Thomas Abbes Hans Berkhoff

maar uit genade

wat zouden wij verdienen...

Christelijke Hogeschool Ede
Juni 2009

In opdracht van:

Hervormde Gemeente Enter (PKN)

Begeleiders:

Ds. D. Rodenburg
Prof. Dr. J. Hoek

Ontwerp & opmaak:

reclamebureau 1vision Rijssen
www.1-vision.nl

***...want door genade zijt gij behouden,
door het geloof, en dat niet uit uzelf:
het is een gave van God; niet uit werken,
opdat niemand roeme....***

Efeze 2: 8-9 (NBG)

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Inleiding	9
1. Uitgangspunten	11
2. Werkwijze	16
3. Verwerking onderzoek Kerkenraadsleden	18
4 Verwerking onderzoek Gemeenteleden	30
5. Discussie onderzoek.	43
6. Conclusie onderzoek	50
7. Aanbevelingen	63
Slotwoord	68
Bijlage 1	69
Bijlage 2: Verantwoordingsdocument	73
Bijlage 3:	75
Samenvatting sola's	75
Literatuurlijst	77

Voorwoord

Als afstudeerproject hebben wij voor de Hervormde Gemeente te Enter een onderzoek gedaan naar de geloofsbeleving van oudere gemeenteleden. En hoe het beeld is van de kerkenraadsleden ten aanzien van ouderen. Dit naar aanleiding van signalering van predikant en pastoraalwerker. In dit product zullen wij de uitkomsten van de onderzoeken weergeven. Wij zullen afronden met een aanbeveling voor de kerkenraad.

Graag willen wij alle mensen bedanken die ons geholpen hebben in de totstandkoming van dit product. Hierbij willen wij enkele mensen specifiek benoemen. Als eerste willen wij de Hervormde Gemeente van Enter bedanken voor het bieden van de mogelijkheid om binnen haar gemeente te kunnen afstuderen. Binnen de gemeente willen wij in het bijzonder de ouderen en kerkenraadsleden bedanken die wij hebben mogen interviewen. Ook willen wij in het bijzonder onze projectbegeleider Ds. D. Rodenburg bedanken voor de gesprekken en het geven van de zinvolle feedback. Verder willen wij onze dank uiten aan Prof. Dr. J. Hoek, onze afstudeercoach. Hij heeft ons bijzonder goed begeleid in het hele proces. Ook Judith Boessenkool willen wij bedanken omdat zij de grammaticale controle voor haar rekening heeft genomen. Tevens willen wij Mark Abbes van reclame studio 1-Vision bedanken voor de hulp bij de opmaak en de druk van dit product. Als laatste, maar zeker niet in de minste plaats, willen wij onze gezinnen in heel bijzonder bedanken; Gineke, Rianne, Anouk, Merlin en Rhodé: bedankt voor jullie geduld en ondersteuning in de periode waarin wij zo druk en soms afwezig waren vanwege het afstuderen.

In dit alles willen wij uiteraard ook onze God en Vader danken voor Zijn kracht, wijsheid en inzicht die wij keer op keer hebben ervaren tijdens het afstuderen. Wij hebben mogen ervaren dat Hij het is, die onze wegen bij elkaar heeft doen

laten komen. En hoewel wij zeer verschillend zijn, qua leeftijd, achtergrond en geloofsuiting, stonden wij keer op keer dicht bij elkaar en waren wij een grote aanvulling op elkaar. Hierin hebben wij Zijn hand gezien en daarvoor krijgt Hij alleen alle eer!

Vriezenveen, Juni 2009.

Thomas Abbes & Hans Berkhoff

Inleiding

Voor u ligt het afstudeerproject wat gemaakt is als afronding van de opleiding godsdienst pastoraal werk van de Christelijke Hogeschool te Ede in opdracht van de Hervormde Gemeente (PKN) te Enter. In deze gemeente heeft de kerkelijk werker gesignaleerd dat er een gebrek is aan basiskennis van het geloof, zoals deze beschreven is in de bijbel en in de belijdenisgeschriften van de PKN, aan de hand van de vijf sola's¹ (in het vervolg samen gevat in de term 'basiskennis'). Bij deling van dit probleem met de predikant werd dit door hem bevestigd. Aan ons is gevraagd om deze basiskennis te beschrijven, en te onderzoeken hoe oudere gemeenteleden dit beleven². En hoe hier op een zo goed mogelijke manier bij hen op aan te sluiten. Ook zullen wij onderzoeken welk beeld de kerkenraad van deze zaak heeft ten opzichte van de ouderen. Verder is gevraagd om aan de hand van de conclusies uit genoemde onderzoeken een rapport te schrijven voor de kerkenraad. De rapportage moet de kerkenraad helpen om 'de focus te leggen op verbreding en verdieping van de betreffende basiskennis bij oudere gemeenteleden en hen handreikingen doen om deze basiskennis meer te laten functioneren in hun leven'. In hoofdstuk 2 vindt u een uitgebreide verantwoording van de werkwijze van het onderzoek.

Doelgroep

Het onderzoek is gehouden onder ouderen van 75 jaar en ouder. Dit, omdat dit de groep was waar het probleem in eerste instantie is gesignaleerd door de pastoraalwerker. Er is een overweging geweest om heel de gemeente te onderzoeken,

maar gedurende de ontwikkelingsfase van het projectplan is gekozen om dit niet te doen. Dit, omdat het project anders te groot zou worden, en niet haalbaar zou zijn binnen het gestelde tijdbestek. Het is voor elk mens van belang te weten wat de enige troost is in leven en sterven³, maar vooral voor de doelgroep 75+. We weten dat ieders tijd in Gods hand is, maar toch is deze doelgroep, menselijker wijs gesproken, in de laatste levensfase van hun leven. Pastoraal gezien is dit dus een belangrijke groep.

Probleemstelling en doelstelling

Na verschillende overleggen en besprekingen zijn wij tot de volgende probleemstelling en doelstelling gekomen

? Probleemstelling:

Hoe wordt de basiskennis van het geloof, betreffende de kennis aangaande het werk van Christus en het leven uit genade, zoals deze beschreven is in de bijbel en in de belijdenisgeschriften van de PKN, aan de hand van de vijf sola's, onder de oudere gemeenteleden binnen de hervormde gemeente te Enter beleefd. En daarbij de vraag hoe ouderlingen daar pastoraal op een goede manier bij aan kunnen sluiten.

Deelvragen:

- Waar bestaat deze basiskennis betreffende de kennis aangaande het werk van Christus en het leven uit genade uit, zoals deze beschreven is in de bijbel en in de belijdenisgeschriften van de PKN, aan de hand van de vijf sola's?
- Hoe wordt deze basiskennis beleefd bij oudere gemeenteleden?
De beleving heeft hier twee kanten:
 - a) Welke basiskennis is er aanwezig ten aanzien van de boven genoemde basiskennis
 - b) Wat doen de betreffende gemeenteleden met deze kennis, hoe functioneert deze in hun leven?
- Hoe is de beeldvorming ten aanzien van de basiskennis bij oudere gemeenteleden binnen de kerkenraad? In hoeverre is deze beeldvorming in overeenstemming met de realiteit?

Doelstelling:

Het doel van ons onderzoek is dat de kerkenraad van de hervormde gemeente te Enter zicht krijgt op de beleving van de basiskennis van het geloof, onder de oudere gemeenteleden binnen de gemeente. En wat de beeldvorming van de kerkenraad is ten aanzien van de eerder genoemde basiskennis bij ouderen. En tot slot hoe de kerkenraad daar op een goede manier pastoraal bij aan kan sluiten. Wij zullen hierover een rapportage schrijven wat de kerkenraad moet helpen om 'de focus te leggen op verbreding en verdieping van de betreffende basiskennis bij oudere gemeenteleden en hun handreikingen doen om deze basiskennis meer te laten functioneren in hun leven'.

Bruikbaarheid

Dit product is in eerste instantie geschreven voor, en ontwikkeld binnen, de Hervormde Gemeente (PKN) te Enter. Naast het feit dat dit geschreven is voor de kerkenraad, kan het leerzaam en verhelderend zijn voor de rest van de ge-

meente. Tevens kan het zijn dat er ook andere gemeentes en/of kerkenraden zijn die dit probleem herkennen in hun eigen gemeente en interesse hebben in dit product. Naar ons idee kan dit product breder ingezet worden dan alleen binnen Hervormd Enter.

¹ Sola gratia (alleen door genade), Sola fide (alleen door geloof), Sola scriptura (alleen door de Bijbel), Solo Christo (alleen door Christus) en Soli Deo gloria (alleen is alleen aan God).

² Onder oudere gemeenteleden verstaan wij de doelgroep van 75+.

³ Zondag 1, Heidelberger Catechismus.

1. Uitgangspunten

Inleiding

In dit afstudeerproject wordt het begrip 'basiskennis van het geloof' zeer regelmatig gebruikt. Maar zoals iedereen wel aanvoelt, is dit een heel breed begrip waar men alle kanten mee op kan. In dit hoofdstuk zal dit begrip nader toegelicht worden om dit punt helder neer te zetten. Dit, zodat u als lezer, weet waar van uitgegaan wordt, als er gesproken wordt over 'de basiskennis van het geloof'. Daarbij is het verstandig om hierbij aan te geven dat dit niet de volledige omschrijving van de basiskennis van het geloof is. Er zijn verscheidene afbakeningen gemaakt om dit project enigszins behapbaar en overzichtelijk te maken. Deze afbakening wordt duidelijk weergegeven in ons projectplan. Het citaat wat deze afbakening goed weergeeft:

'De basiskennis van het geloof, betreffende de kennis aangaande het werk van Christus en het leven uit genade, zoals deze beschreven is in de bijbel en in de belijdenisgeschriften van de PKN, aan de hand van de vijf sola's'

In deze afbakening wordt duidelijk weergegeven dat het in dit project vooral gaat over het werk van Christus en het leven uit genade. Natuurlijk valt er onder de basiskennis van het geloof veel meer. De gemeente, de sacramenten, de Persoon Jezus Christus en vele andere thema's zouden onder de basiskennis van het geloof verstaan kunnen worden. Wij hebben er echter voor gekozen om alleen dit onderdeel van de basiskennis te gebruiken. Dit, omdat de signalering van het probleem zich hier op toe spitste. Het werk van Christus en het leven uit genade is nog steeds breed uit te leggen. En dient dus ook nader toegelicht te worden. Wij, als uitvoerders van dit project, hebben het idee dat dit goed verwoord wordt in de vijf sola's. Naar ons idee is dit een goede samenvatting van de basis van het geloof. Na bespreking met projectcoach en kerkenraad is hiermee ingestemd.

De vijf sola's zijn:

- Sola gratia (alleen door genade)
- Sola fide (alleen door geloof)
- Sola scriptura (alleen door de Bijbel)
- Solo Christo (alleen door Christus)
- Soli Deo gloria (alle eer is alleen aan God)

Deze vijf sola's zullen hieronder stuk voor stuk kort en bondig nader toegelicht worden. Ons uitgangspunt hierin komt overeen met hoe dit beschreven staat in de Bijbel en de belijdenisgeschriften van de PKN.

Verklaring afkortingen:

- ⊗ NGB: Nederlandse Geloofsbelijdenis
- ⊗ DL: Dordtse Leerregels
- ⊗ HC: Heidelbergse Catechismus
- ⊗ AG: Apostolische Geloofsbelijdenis
- ⊗ (O)AC: (Onveranderde) Augsburgse Confessie
- ⊗ GBvA: Geloofsbelijdenis van Athanasius
- ⊗ GBvN: Geloofsbelijdenis van Nicea
- ⊗ CvG: Catechismus van Genève

Sola gratia

Sola gratia wil zeggen: 'alleen door genade'. Het is één van de vijf sola's die heden ten dage nog zeker van grote betekenis is voor de Protestantse Kerk in Nederland. In de tijd van de reformatie is het sola gratia van waarde geworden, tegenover de toen overheersende RK leer, welke haar behoud mede stelde op het doen van goede werken. De reformatoren stelden daar tegenover dat het behoud van zondaren slechts mogelijk is uit enkel genade. Daarmee zei men niet dat de goede werken geen functie hadden, maar door deze werken verdient men de verlossing niet. Die verlossing van verloren mensen is verdiend door Jezus Christus. Hij leed en stierf aan het kruis van Golgotha om het behoud (d.w.z. de vergeving) te verdienen.

Zoals Paulus dat verwoordt in :

☞ Efeze 1: 3-8

3 Gezegend zij de God en Vader van onze Here Jezus Christus, die ons met allerlei geestelijke zegen in de hemelse gewesten gezegend heeft in Christus. 4 Hij heeft ons immers in Hem uitverkoren vóór de grondlegging der wereld, opdat wij heilig en onberispelijk zouden zijn voor zijn aangezicht. 5 In liefde heeft Hij ons tevoren ertoe bestemd als zonen van Hem te worden aangenomen door Jezus Christus, naar het welbehagen van zijn wil, 6 tot lof van de heerlijkheid zijner genade, waarmede Hij ons begenadigd heeft in de Geliefde. 7 En in Hem hebben wij de verlossing door zijn bloed, de vergeving van de overtredingen, naar de rijkdom zijner genade, 8 welke Hij ons overvloedig heeft bewezen in alle wijsheid en verstand.

En zoals hij dat in Efeze 2: 8-9 nog eens benadrukt:

8 Want door genade zijt gij behouden, door het geloof, en dat niet uit uzelf: het is een gave van God; 9 niet uit werken, opdat niemand roeme.

☞ NGB: Artikel 16:

'Barmhartig: doordien Hij uit deze verderfenis trekt en verlost degenen die Hij in Zijn eeuwigen en onveranderlijken raad, uit enkele goedertierenheid, uitverkoren heeft in Jezus Christus, onzen Heere, zonder enige aanmerking hunner werken'

☞ Artikel 24:

'welke werken, als zij voortkomen uit den goeden wortel des geloofs, goed en bij God aangenaam zijn, overmits zij alle door Zijn genade geheiligd zijn. Intussen komen zij niet in rekening om ons te rechtvaardigen. Want het is door het geloof in Christus dat wij gerechtvaardigd worden, ook eer wij goede werken doen'

☞ (O)AC: Artikel IV:

'Ook wordt geleerd, dat de mensen zich tegenover God niet kunnen rechtvaardigen door hun eigen krachten, verdienen of werken, maar dat ze door genade gerechtvaardigd worden vanwege Christus, door het geloof, omdat ze geloven dat ze uit genade geaccepteerd worden en dat de zonden vanwege Christus vergeven worden.'

Sola fide

Sola fide is Latijn voor: 'door het geloof alleen'.

Het geloof in een rijke Christus voor een arme zondaar, kan alleen een zondaar rechtvaardigen voor God. Dit staat lijnrecht tegenover de zelfwerkzaamheid van de mens.

Het geloof alleen, en geen verdienste door goede werken of een goed kerkelijk leven van de kant van de mens, draagt bij aan de verlossing van de mens.

Bijbelteksten die hierover spreken:

☞ Efeze 2: 8-9

8 Want door genade zijt gij behouden, door het geloof, en dat niet uit uzelf: het is een gave van God; 9 niet uit werken, opdat niemand roeme.

☞ Johannes 6: 47

47 Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Wie gelooft, heeft eeuwig leven.

☞ Johannes 6: 28-29

28 Zij zeiden dan tot Hem: Wat moeten wij doen, opdat wij de werken Gods mogen werken? 29 Jezus antwoordde en zeide tot hen: Dit is het werk Gods, dat gij gelooft in Hem, die Hij gezonden heeft.

📖 Johannes 6: 40

40 Want dit is de wil mijns Vaders, dat een ieder, die de Zoon aanschouwt en in Hem gelooft, eeuwig leven hebbe, en Ik zal hem opwekken ten jongsten dage.

📖 Lukas 5: 20

20 En hun geloof ziende, zeide Hij: Mens, uw zonden zijn u vergeven.

📖 Johannes 3: 18

18 Wie in Hem gelooft, wordt niet veroordeeld; wie niet gelooft, is reeds veroordeeld, omdat hij niet heeft geloofd in de naam van de eniggeboren Zoon van God.

📖 NGB: Artikel 22:

‘Wij geloven, dat, om ware kennis dezer grote verborgenheid te bekomen, de Heilige Geest in onze harten ontsteekt een oprecht geloof’ [...] ‘Daarom zeggen wij terecht met Paulus dat wij door het geloof alleen, of door het geloof zonder de werken gerechtvaardigd worden (Rom. 3:28). Doch wij verstaan niet dat het, om eigenlijk te spreken, het geloof zelf is, dat ons rechtvaardigt; want het is maar een instrument, waarmede wij Christus, onze rechtvaardigheid, omhelzen.’

📖 (O)AC: Artikel IV:

‘Ook word geleerd, dat de mensen zich tegenover God niet kunnen rechtvaardigen door hun eigen krachten, verdiensten of werken, maar dat ze door genade gerechtvaardigd worden vanwege Christus, door het geloof, omdat ze geloven dat ze uit genade geaccepteerd worden en dat de zonden vanwege Christus vergeven worden.’

📖 GBvA: 1:

‘Al wie behouden wil worden, heeft vóór alles nodig, dat hij het algemeen geloof vasthoudt.’

📖 AG:

‘Ik geloof...’

📖 GBvN:

‘Wij geloven...’

Sola scriptura

Sola scriptura betekent: ‘alleen door de Schrift’; de Bijbel. De Bijbel is voor de protestantse kerk het belangrijkste uitgangspunt voor het geloof en de invulling daarvan. De Bijbel heeft gezag en autoriteit, ieder mens kan de Bijbel lezen en deze interpreteren. Luther zei hiervan: ‘Ik geloof enkel in de Bijbelse teksten die ik heb aangehaald, en mijn geweten wordt gebonden door het Woord van de God’. Ook voor ons als protestanten is de Bijbel de plaats waar God Zich openbaart aan mensen, hierin laat Hij zien wie Hij is en hoe Hij is. De Bijbel is van begin tot eind Gods Woord aan de mensen door de Heilige Geest geïnspireerd. Om tot het geloof te komen is de Bijbel hét middel. Paulus schrijft hierover in 📖 Romeinen 10:17: *Zo is dan het geloof uit het gehoor, en het gehoor door het Woord Gods.*

Het belang en het nut van Gods Woord wordt o.a. onderstreept in de volgende teksten:

📖 2 Timotheus 3: 14-17

14 Blijf jij echter bij wat u geleerd en toevertrouwd is, wèl bewust van wie jij het hebt geleerd, 15 en dat jij van kindsbeen af de heilige schriften kent, die u wijs kunnen maken tot zaligheid door het geloof in Christus Jezus. 16 Elk van God ingegeven schriftwoord is ook nuttig om te onderrichten, te weerleggen, te verbeteren en op te voeden in de gerechtigheid, 17 opdat de mens Gods volkomen zij, tot alle goed werk volkomen toegerust.

📖 1 Korinthe 1: 18

18 Want het woord des kruises is wel voor hen, die verloren gaan, een dwaasheid, maar voor ons, die behouden worden, is het een kracht Gods.

📖 Efeze 6: 17

17 en neemt de helm des heils aan en het zwaard des Geestes, dat is het woord van God.

📖 1 Thessalonicenzen 2: 13

13 En hierom danken ook wij God onophoudelijk, dat gij, toen gij het gepredikte woord Gods van ons hebt ontvangen, het hebt aangenomen niet als een woord van mensen, maar, wat het inderdaad is, als een woord van God, dat ook werkzaam is in u, die gelooft.

☞ NGB: Artikel 5:

'Wij ontvangen al deze boeken, en deze alleen, als heilig en canoniek om ons geloof daarnaar te richten, daarop te gronden en daarmee te bevestigen. En zonder in enig opzicht te twijfelen geloven wij alles wat zij bevatten. Dat doen wij niet zozeer omdat de kerk ze aanneemt en als canoniek erkent, maar vooral omdat de Heilige Geest in ons hart getuigt dat zij van God zijn'

☞ Artikel 7:

'Wij geloven dat deze Heilige Schrift de wil van God volkomen bevat en voldoende leert al wat de mens moet geloven om behouden te worden.'

Solo Christo

Solo Christo wil zeggen: 'alleen door Christus'.

Alleen Jezus Christus is de tussenpersoon (middelaar) tussen mens en God. Hij alleen kan redding brengen. 'Alleen door Christus' verwijst naar de verlossing door Christus alleen. Niet naast hem ook nog Maria of de heiligen. Het was Christus die gestorven is voor de zonde van de mensen, daarom komt Hem alleen daarvoor de dank en eer toe.

Belangrijke bijbelteksten hier bij zijn:

☞ 1 Timoteus 2: 5-6

5 Want er is één God en ook één middelaar tussen God en mensen, de mens Christus Jezus, 6 die Zich gegeven heeft tot een losprijs voor allen; en daarvan wordt getuigd te juister tijd.

☞ Kolossenzen 1: 12-18

12 en dankt gij met blijdschap de Vader, die u toebereid heeft voor het erfdeel der heiligen in het licht. 13 Hij heeft ons verlost uit de macht der duisternis en overgebracht in het Koninkrijk van de Zoon zijner liefde, 14 in wie wij de verlossing hebben, de vergeving der zonden. 15 Hij is het beeld van de onzichtbare God, de eerstgeborene der ganse schepping, 16 want in Hem zijn alle dingen geschapen, die in de hemelen en die op de aarde zijn, de zichtbare en de onzichtbare, hetzij tronen, hetzij heerschappijen, hetzij overheden, hetzij machten; alle dingen zijn door Hem en tot Hem geschapen; 17 en Hij is vóór alles en alle dingen hebben hun bestaan in Hem; 18 en Hij is het hoofd van het lichaam, de gemeente. Hij is het begin, de eerstgeborene uit de doden, zodat Hij onder alles de eerste geworden is.

☞ Johannes 14: 6

6 Jezus zeide tot hem: Ik ben de weg en de waarheid en het leven; niemand komt tot de Vader dan door Mij.

☞ Handelingen 4: 10-12

10 dan moet aan u allen en het ganse volk van Israël bekend zijn, dat door de naam van Jezus Christus, de Nazoreeër, die gij gekruisigd hebt, maar die God heeft opgewekt uit de doden, dat door die naam deze hier gezond voor u staat. 11 Dit is de steen, door u, de bouwlieden, versmaad, die nochtans tot hoeksteen is geworden. 12 En de behoudenis is in niemand anders, want er is ook onder de hemel geen andere naam aan de mensen gegeven, waardoor wij moeten behouden worden.

☞ Efeze 4: 15

15 maar dan groeien wij, ons aan de waarheid houdende, in liefde in elk opzicht naar Hem toe, die het hoofd is, Christus.

☞ NGB: Artikel 18:

'En heeft niet alleen de menselijke natuur aangenomen, zoveel het lichaam aangaat, maar ook een ware menselijke ziel, opdat Hij een waar mens zou zijn. Want aangezien de ziel zowel verloren was als het lichaam, zo was het van node dat Hij ze beide aannam, om ze beide zalig te maken.'

☞ Artikel 20:

'Zo heeft dan God Zijn rechtvaardigheid bewezen tegen Zijn Zoon, als Hij onze zonden op Hem gelegd heeft; en heeft uitgestort Zijn goedheid en barmhartigheid over ons, die schuldig en der verdoemenis waardig waren, voor ons gevende Zijn Zoon in den dood door een zeer volkomen liefde, en Hem opwekkende tot onze rechtvaardigmaking, opdat wij door Hem zouden hebben de onsterfelijkheid en het eeuwige leven.'

☞ Artikel 21:

'Wij geloven dat Jezus Christus een eeuwige Hogepriester is, met ede (Hebr. 7:21), naar de ordening van Melchizédek, en Zichzelf in onzen naam voor Zijn Vader gesteld heeft, om Zijn toorn te stillen met volle genoegdoening, Zichzelf opofferende aan het hout des kruises, en vergietende Zijn dierbaar bloed tot reiniging onzer zonden, gelijk de profeten hadden voorspeld.'

☰ Artikel 23:

'Wij geloven dat onze gelukzaligheid gelegen is in de vergeving onzer zonden om Jezus Christus' wil, en dat daarin onze rechtvaardigheid voor God begrepen is'

☰ Artikel 26:

'Wij geloven dat wij geen toegang hebben tot God, dan alleen door den enigen Middelaar en Voorspraak, Jezus Christus, den Rechtvaardige'

☰ DL: Hoofdstuk 2, artikel 1-9

'De dood van Christus en de verlossing der mensen door dezen.'

☰ HC: 2^e deel, Zondag 5-31,

'De verlossing van de mens door Christus'

☰ AG:

'En in Jezus Christus, zijn eniggeboren Zoon, onze Here; die ontvangen is van de Heilige Geest, geboren uit de maagd Maria; die geleden heeft onder Pontius Pilatus, is gekruisigd, gestorven en begraven, neergedaald in de hel; op de derde dag opgestaan uit de doden; opgevaren naar de hemel, en zit aan de rechterhand van God, de almachtige Vader; van daar zal Hij komen om te oordelen de levenden en de doden.'

☰ (O)AC: Artikel III

'Christus zal degenen die in Hem geloven heiligen, door in hun hart de Heilige Geest te zenden, die hen regeert, troost en levend maakt, en hem beschermd tegen de duivel en de kracht van de zonde.'

Soli Deo gloria

Soli Deo Gloria betekent: 'God alleen de eer'. Al het goede in het leven komt enkel en alleen door God; uit de mens kan geen goed voortkomen. De redding van de zondige mens is alleen mogelijk door God, Hij schonk die mogelijkheid door de kruisdood van Christus, ook is het God die dit geloof aan de mens geven wil. Alleen door dit geloof is redding mogelijk geworden. Daarom komt God alleen de eer toe en geen enkel mens.

Bijbelteksten waarop dit is gebaseerd zijn o.a.:

📖 1 Korinthe 10: 31

31 Of gij dus eet of drinkt, of wat ook doet, doet het alles ter ere Gods.

📖 Openbaring 1: 6

6 en Hij heeft ons tot een koninkrijk, tot priesters voor zijn God en Vader gemaakt – Hem zij de heerlijkheid en de kracht tot in alle eeuwigheden! Amen.

📖 Efeze 3: 21

21 Hem zij de heerlijkheid in de gemeente en in Christus Jezus tot in alle geslachten, van eeuwigheid tot eeuwigheid! Amen.

📖 Openbaring 7: 12

12 zeggende: Amen, de lof en de heerlijkheid, en de wijsheid en de dankzegging, en de eer en de macht en de sterkte zij onze God tot in alle eeuwigheden! Amen.

📖 Romeinen 11: 36

36 Want uit Hem en door Hem en tot Hem zijn alle dingen: Hem zij de heerlijkheid tot in eeuwigheid! Amen.

☰ NGB: Artikel 23:

'En daarom houden wij dit fundament altijd vast, Gode al de eer gevende, ons vernederende en bekennende zodanigen als wij zijn, zonder iets van onszelfen of van onze verdiensten te vermeten (=roemen op), steunende en rustende op de gehoorzaamheid van den gekruisigden Christus alleen'

☰ HC: 3e deel, zondag 32-52,

'De dankbaarheid jegens God voor de verlossing'

☰ DL: Hoofdstuk 2, artikel 9:

'Hem dient zij ononderbroken, Hem prijst zij hier en in alle eeuwigheid'

☰ GBvN:

'Die Heere is en levend maakt, die uitgaat van de Vader en de Zoon, die samen met de Vader en de Zoon aanbeden en verheerlijkt word.'

☰ CvG: Afdeling 1.6:

'Dat Hij zo gekend wordt, dat Hem de eer wordt die Hem toe komt.'

2. Werkwijze

Om een aanbeveling te kunnen schrijven hebben wij een onderzoek gehouden binnen de Hervormde Gemeente te Enter. Dit onderzoek bestaat uit twee delen. In het ene deel van het onderzoek is de realiteit onder de oudere gemeenteleden onderzocht. Dit onderdeel is door Hans uitgevoerd aangezien hij dicht bij de ouderen staat vanuit zijn positie als pastoraalwerker binnen de gemeente en door de al aanwezige band zou dit de diepgang van het onderzoek versterken. Dit is achteraf ook gebleken.

Het tweede deel van het onderzoek is onder de kerkenraad gehouden. Er is onderzocht wat hun beeld is van de ouderen met betrekking tot de basiskennis van het geloof. Dit tweede deel is door Thomas gedaan. Dit omdat hij (meer) onbevangen het gesprek kan aangaan omdat hij verder afstaat van de kerkenraadsleden. Hij is voor hen een onbekende en dit maakt dat er geen voorgeschiedenis is tussen hem en de kerkenraadsleden. Er is gekozen voor een 'kwalitatieve' onderzoeksbenadering. Dit in de vorm van een 'gestructureerd open interview'. Dit omdat deze interviewmethode het beste aansluit bij datgene wat wij willen onderzoeken.⁴ Namelijk de beleving (kennis en functioneren) van de basiskennis van ouderen. En het beeld wat de kerkenraad heeft bij de ouderen met betrekking tot de beleving van de basiskennis.

Hans heeft dertien gemeenteleden geïnterviewd en Thomas vijf kerkenraadsleden. De uitgekozen mensen zijn met zorg door Hans geselecteerd en dragen samen de volle breedte van de verscheidenheid van de gemeente. Andere onderzoekscriteria zijn kerkelijke betrokkenheid, leeftijd en percentages. Tevens hebben wij de uitkomsten vergeleken met het vooronderzoek wat Hans al eerder heeft gedaan en is gekeken of het onderzoek verzadigd was. Deze sleutels gelden voorzover van toepassing voor zowel de gemeenteleden als voor de kerkenraadsleden. Het uiteindelijke doel is om deze twee onderzoeken met elkaar in

discussie te laten gaan om verschillen en overeenkomsten aan het licht te brengen. Voordat deze discussie plaatsvindt, zullen de gehouden interviews eerst verwerkt worden. Wij hebben er voor gekozen om de antwoorden uit de gehouden interviews weer te geven in het volgende hoofdstuk. In dit hoofdstuk gaan wij eventuele verschillende opvattingen weergeven. Hiermee proberen wij de hoofdgedachten helder te maken. De uitwerking van de interviews zullen uitmonden in een discussie tussen de twee onderzoeken waarna een conclusie getrokken zal worden. Uit deze conclusie zullen wij aan de hand van de eerder genoemde probleemstelling een aanbeveling schrijven. Dit alles maakt samen het afstudeerproject. Wij hebben er bewust voor gekozen dit alles in het verslag op te nemen omdat wij het van belang achten dat de lezers zicht krijgen op het volledige onderzoek en niet alleen op de uitkomsten.

De vragen die wij opgesteld hebben voor het onderzoek onder de oudere gemeenteleden en de kerkenraadsleden zijn als volgt:

Gespreksvraag:

1. Wie is Christus voor u?
2. Wie is God voor u?
3. Wie is de Heilige Geest voor u?
4. Wat is genade voor u?
5. Wat is de Bijbel voor u?

- 6a. Wat is de voornaamste inhoud van het geloof?
- 6b. Zie u zichzelf als een gelovige? Zo ja, hoe zou u dan het leven uit het geloof typeren?
- 6c. Hoe komt u aan het geloof?
- 6d. Wat betekenen de Twaalf Artikelen (Apostolische Ge-
loofsbelijdenis) voor u?

- 7a. Vindt u de Tien Geboden belangrijk?
- 7b. Wat betekenen de Tien Geboden voor u persoonlijk?
- 7c. Probeert u te leven volgens de Tien Geboden? Zo ja,
Hoe dan? Zo nee, waarom niet?

8. Bent u christelijk opgevoed? Zo ja, hoe dan?

- 9a. Ik zondig:
- 9b. Wat is zondigen voor u?
- 10a. Leest u de Bijbel?
- 10b. Wat betekent bijbellezen voor u?
- 11a. Bidt u?
- 11b. Wat betekent het gebed voor u?

- 12a. Hoe komt iemand in de hemel?
- 12b. Denkt u in de hemel te komen?

Stellingen:

- 13a. Christus is onze Middelaar voor God
- 13b. Zonder Christus zijn wij verloren
- 13c. De hel bestaat
- 13d. Alle mensen komen in de hemel
- 13e. Bidden en danken is niet noodzakelijk
- 13f. Het geloof is mij duidelijk
- 13g. De Bijbel heeft het hoogste gezag

Behoeft vragen:

- 14a. Bijbelkring?
- 14b. Persoonlijke studie?
- 14c. Diepgaande pastorale gesprekken?
- 14d. Alphacursus voor ouderen?
- 14e. Gemeente groei groepen?
- 14f. Anders?

De vragen aan de kerkenraadsleden zijn gesteld in de trant van 'Wat denkt u dat oudere gemeenteleden denken...'. Voor een verantwoording van de gestelde vragen verwijzen wij naar het verantwoordingsdocument in de bijlage.

⁴ Ferdie Migchelbrink, Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn, Uitgeverij SWP, Amsterdam, 2004.

3. Verwerking onderzoek Kerkenraadsleden

De verwerking is vorm gegeven in de volgende tabellen. Links bovenaan vindt u de vraag en het nummer van de vraag. Rechts bovenin vindt u de doelgroep waaraan het interview gehouden is. In het vak naast de vraag vindt u de samenvatting van het antwoord op de vraag. Met daaronder een ruimte waar eventuele sprekende citaten opgenomen zijn.

Voorbeeld:

Gespreksvraag voorbeeld

Vraag...

Antwoord...

- *Eventuele citaten*

In dit hoofdstuk vindt u de verwerking van het onderzoek wat is gehouden onder de kerkenraadsleden. Alle vragen zijn gesteld in de trant van wat het desbetreffende kerkenraadslid denkt waar de oudere gemeenteleden (75+) staan met betrekking tot de onderstaande onderwerpen.

Gespreksvraag 1

Wat denkt u wie Christus is voor de oudere gemeenteleden?

Antwoord kerkenraadsleden

Wanneer we het hebben over Christus staat de redding vooral centraal. Christus heeft geleden voor hen en Hij is de weg tot God en de verlossing in het leven hierna. Christus is hét centrale punt van het geloof en in de prediking zondag, en dan vooral in de verwachting voor de toekomst. Weinig van de ondervraagde kerkenraadsleden noemen punten over het leven van hier en nu. Veel gaat over de toekomst. Van

de ondervraagden noemt een enkeling dat Christus ook het leven van de ouderen leidt en dat ze daarin hun vertrouwen op Hem stellen.

- *'Christus is de borg, de verlosser...'*
- *'Christus is de zaligmaker...'*
- *'De mens is een zondaar, door Christus kunnen wij gered worden...'*
- *'Christus is het centrale punt van het geloof'*
- *'De beleving ligt vooral in de verwachting op het leven hierna, door Christus'*
- *'Hij is de enige weg tot God'*
- *'Hij is het die het leven heeft uitgestippeld...'*
- *'Ouderen hebben veel vertrouwen...'*
- *'Hij is de weg'*

Gespreksvraag 2

Wat denkt u wie God is voor de oudere gemeenteleden?

Antwoord kerkenraadsleden

Wanneer we kijken naar God, heerst er volgens de kerkenraad bij de ouderen een verschillend beeld. Er is een groep ouderen die een 'positief' beeld van God heeft, maar een merendeel zal een toch wat 'negatiever' Godsbeeld hebben. God is een strenge, toornige en gebiedende God. Er is respect maar ook angst voor God. Toch zien de ouderen God wel als Vader. Voor zowel Jezus Christus als voor zichzelf. God is de persoon die hun leven leidt, sturing geeft, de almacht heeft en leven geeft en neemt. God is de schepper en is hun steun en toeverlaat (voor sommigen). Volgens de ouderlingen die geïnterviewd zijn, zijn er ook ouderen in hun wijk die God zien als een mysterie, God is ongreepbaar. Zij stellen de vraag of zij God wel als Vader mogen noemen. Naast het feit dat er volgens de ondervraagde ouderlingen een verschil zit bij ouderen, is er ook een verschil waarneembaar tussen de ouderlingen zelf. Waar de meeste beide 'groepen' benoemen zie je dat de één vooral tot het positieve hangt en de ander meer tot het negatieve buigt, weer een ander zit er tussen in. Een enkeling benoemt geen verschillende groepen en denkt dat de ouderen allemaal een positief beeld van God hebben.

- 'God is zegmaar Streng maar Rechtvaardig...'
- 'God zien ze als een vaderfiguur, door Jezus ons aller Vader...'
- 'God ziet alles, God is toornig...'
- 'Zoals God in het Oude Testament was, is hij nu ook; streng en een gebiedende God, maar wel rechtvaardig!...'
- 'Hij heeft de almacht. Hij die leven geeft en neemt'
- 'Mag je God als Vader zien?'
- 'Ouderen vertrouwen God, (dat hij voor hun zorgt...)'
- 'God is hun steun en toeverlaat...'
- 'Hij is er altijd, Hij is je leidsman...'

? Gespreksvraag 3

Wat denkt u wie de Heilige Geest is voor de oudere gemeenteleden?

Antwoord kerkenraadsleden

De Heilige Geest is volgens de ouderlingen een lastig onderwerp. Sommigen hebben er nog nooit over gesproken met ouderen of wanneer het ter sprake kwam werd er snel over heen gepraat door de oudere. Het is iets wat het meest ongrijpbare is van de drie-éénheid, en ook zeker voor ouderen. Ouderen geloven er wel in, en als ouderen er al een beeld bij hebben dan is dat het beeld dat de Heilige Geest, God is die in hun woont.

De Geest opent de weg tot de Vader en de Zoon, en overtuigt van zonde, gerechtigheid en oordeel. Maar dit wordt slechts door een gedeelte van de ondervraagden genoemd. Het andere gedeelte van de ondervraagden weet niet wie de Heilige Geest voor de ouderen is.

- 'Zelf geen gesprek over gehad...'
- 'In ieder geval niet uit hun zelf over gesproken...'
- 'kunnen ze geen handen en voeten aan geven, het is niet aan te wijzen...'
- 'Weet ik niet...'
- 'De Geest is wat in mensen zit, in voortzetting van hemel vaart...'
- 'Christus in ons allen'
- 'Zelf geloof ik dat de Geest overtuigt van zonde, gerechtigheid en oordeel, ouderen geloven dit waarschijnlijk ook zo'

- 'Jong en oud hebben moeite met de drie-eenheid'
- 'Ik hoop dat ouderen Hem ook zien als Leider van je leven'
- 'Hij is er wel'

? Gespreksvraag 4

Wat denkt u wat genade is voor de oudere gemeenteleden?

Antwoord kerkenraadsleden

Genade... een punt waar zowel bij ouderen als bij de kerkenraad verschillend over gedacht wordt. Er zijn ouderlingen die denken dat de ouderen geloven dat ze de genade krijgen door geloof alleen.

Echter het merendeel denkt dat ouderen niet geloven dat je de genade 'zomaar voor niets' krijgt. Volgens hen geloven ouderen dat het ontvangen van de genade nauw te maken heeft met eigen goede werken. Of de genade dan ook voor hen is, is nog maar de vraag. 'Ik hoop dat het genoeg was' is dan ook een veel voorkomende gedachte volgens de meeste ouderlingen. Er zijn ouderen die er zo in staan maar volgens de ouderlingen is er ook een groep die wel gelooft in de genade door geloof, alleen is die groep wel klein. Door sommige ondervraagden wordt naast deze persoonlijke genade, die vooral betrekking heeft op de redding van de mens, het beeld van de algemene genade ook gedragen door ouderen. Iedere dag die we krijgen is al genade...

Opvallend was dat bij een enkeling het avondmaal ter sprake kwam bij het punt genade. Voor sommige ouderen is er een enorme drempel tot het avondmaal, ze twijfelen aan wie zij zijn. En voor sommige ouderen wordt juist de genade ervaren in het avondmaal.

- 'Als je ouder wordt heb je meer in de gaten dat je de genade nodig hebt...'
- 'Genade krijg je door het volbrachte werk van Christus, als je dat gelooft, krijg je het'
- 'Genade krijg je niet zomaar, daar moet je wel wat voor doen...'
- 'Vroeger was niets voor niets, en nu is dat niks anders, genade is ook niet voor niets'
- 'Vergeving krijgen van dat wat je verkeerd gedaan hebt'
- 'Genade word niet rijkelijk uitgestrooid'

- *'Ouderen hikken tegen het avondmaal aan, 'wie ben ik, laat ik dat maar niet doen'...'*
- *'Genade is vergeving'*
- *'Genade is allesomvattend'*
- *'Ouderen ervaren in het avondmaal de genade, gekregen door Christus. Dit merk je echt...'*
- *'Zijn ze erg mee bezig, vinden ze erg belangrijk'*
- *'Als je aan het avondmaal gaat, moet je naar Gods wil leven'*
- *'Algemene genade zijn ze duidelijk in... (alle ouderen)'*
- *'Ouderen zijn meer dankbaar voor de genade'*
- *'Ouderen hebben angst voor wat er komen gaat'*
- *'Heb ik goed geleefd?'*
- *'Heb ik de goede keuze gemaakt?'*

Gespreksvraag 5

Wat denkt u wat de Bijbel is voor de oudere gemeenteleden?

Antwoord kerkenraadsleden

De Bijbel is voor ouderen Gods woord. Een leidraad voor hoe ze kunnen leven en hoe ze geleefd moeten hebben als ze terug kijken op het leven. Wat er in de Schrift staat is waar, van kافت tot kافت. Volgens de ouderlingen is de bijbel voor ouderen de basis van het geloof en erg belangrijk. Ze lezen het en leven er naar! Ouderen lezen meer dan jongeren, en wanneer ze lezen zijn ouderen volgens sommige ouderlingen opzoek naar wat God nu bedoeld. En dan vooral in de trant van: hoe moeten wij leven?

- *'Ouderen zijn bijbelvast. Wat in de Bijbel staat leven ze naar...'*
- *'Wij zien de Bijbel meer als een leidraad als we voor uit kijken. Ouderen reflecteren meer als ze naar de Bijbel kijken, hoe hebben we geleefd, en was het goed...'*
- *'Gods woord! Van kافت tot kافت!'*
- *'Een leidraad'*
- *'Woord van God, waar Jezus Christus zich openbaart...'*
- *'Belangrijk!'*
- *'Basis van het geloof'*
- *'Wat bedoelt God nu, hoe staat het er in, hoe leefde Jezus ernaar'*
- *'De waarheid, geen discussie over mogelijk!'*
- *'God wordt bekend in de Psalmen...'*

Gespreksvraag 6a

Wat denkt u wat dat de voornaamste inhoud is van het geloof voor de oudere gemeenteleden?

Antwoord kerkenraadsleden

In de antwoorden van de ondervraagde kerkenraadsleden komen vier lijnen naar voren. De eerste lijn is dat men geen idee heeft wat de voornaamste inhoud van het geloof is. Echter de meesten kunnen hier wel een invulling aan geven.

De tweede lijn die te onderscheiden is bij ouderen vindt de voornaamste inhoud in God, Jezus Christus en eventueel de Heilige Geest.

In de derde lijn speelt het heden een belangrijke rol. Geloof is een steun, een houvast, geloof is het fundament en Christus is een voorbeeld voor ouderen.

De vierde en laatste lijn, en die wordt veel genoemd, heeft betrekking tot de toekomst. De voornaamste inhoud van het geloof is terug te vinden in een uitzicht voor later, de belofte dat Jezus een plek voor hen gereed zal maken. Er wordt uitgezien naar een toekomst zonder ellende, bij God. En waar door de ene ondervraagde er meer zekerheid in de toekomst wordt beschreven, beschrijft de ander meer twijfel en de hoop dat het goed komt. In de antwoorden van de geïnterviewden zijn in geen gevallen alle vier lijnen te vinden.

Het is telkens een mix van twee verschillende lijnen. Waar de vierde lijn de boventoon voert en vooral de eerste en tweede lijn wat summier naar voren komen.

- *'Steun en een houvast'*
- *'Uitzicht voor later'*
- *'invulling van de belofte'*
- *'Jezus zal een plaats maken voor een ieder die gelooft'*
- *'Jezus Christus is dé kern van het geloof'*
- *'Jezus wordt dan gezien in het licht van de redding, maar is ook een voorbeeld voor ouderen'*
- *'Ik snap de vraag maar vind het antwoord zo moeilijk...'*
- *'Moet ik je verschuldigd blijven...'*
- *'Straks samen met God zijn, zonder ellende, zonden of zorgen'*
- *'hoop op rust'*

- 'hopen dat het goed komt'
- 'God, Jezus en de Heilige Geest...'
- 'Geloof is het fundament voor het leven'

? Gespreksvraag 6b

Zouden oudere gemeenteleden zichzelf als gelovigen zien; en hoe zouden ze dan het leven uit het geloof typeren?

Antwoord kerkenraadsleden

Op het eerste deel van de vraag antwoordt iedereen volmondig 'ja'. Op het tweede deel van deze vraag zijn de antwoorden wat meer uiteenlopend. De antwoorden kunnen onderscheiden worden in drie groepen ouderen. De eerste twee groepen die wat kleiner zijn, zijn de ouderen die wel geloven dat God er is, maar God en de kerk niet nodig zijn. De andere groep praat er niet over volgens enkele ondervraagden.

En volgens een van de ondervraagden kun je het verschil tussen een gelovige oudere en een ongelovige oudere niet opmerken. Maar van de ondervraagden zeggen de meesten dat het leven uit geloof de meeste uitwerking vindt in 'de werken' van ouderen.

De motieven van deze 'werken' zijn verschillend. Zo zegt de ene ouderling dat het gedaan wordt omdat het moet; als je je geloof wilt vormgeven moet je er wel wat voor doen.

Volgens een ander moet het vanuit de traditie. En volgens weer een ander is het geloof een vorm van leven. Christus deed geen zonden en dus willen ouderen dat ook niet. En vanuit die liefde voor Jezus houdt men ook van hun naaste. Een ander kerkenraadslid ziet het bij ouderen meer als iets wat er bij hoort. Oudere gelovigen gaan naar de kerk en zorgen voor hun naaste. Dat is geloven!

- 'Om je geloof op een goede manier in te vullen, moet je er wel wat voor doen...'
- 'Er is ook een groep die wel gelooft dat God er is, maar God of kerk niet nodig heeft...'
- 'Het is een vorm van leven...'
- 'Jezus Christus doet geen zonde, dus wij ook niet...'

- 'Je moet doen wat God zegt, je moet je aan de geboden houden...'
- 'Bij ouderen zie je minder contrast dan bij jongeren...'
- 'Geen verschil tussen gelovige ouderen en ongelovige ouderen...'
- 'Van vroeger uit werd er weinig over gesproken, en ook nu wordt er minder uiting aan het geloof gegeven...'
- 'Je kunt het wel zien wanneer het een gelovig iemand is...'
- 'Aan de kerkgang en in de omgang met de ander...'

? Gespreksvraag 6c

Wat denkt u hoe oudere gemeenteleden aan hun geloof komen?

Antwoord kerkenraadsleden

Deze vraag kent twee lagen. Op de eerste laag wordt door iedereen volmondig de opvoeding genoemd. Waar sommigen nog aanvullen dat ook de tijd, cultuur en de traditie waar ouderen uitkomen hier in mee spelen. Een van de ondervraagden noemde ook nog dat er ouderen zijn die door hun partner tot het geloof zijn gekomen.

Op de tweede laag antwoorden nagenoeg bijna alle ondervraagde kerkenraadsleden dat het niet uit eigen verdienste is, maar gekregen uit genade. Waar een persoon aanvulde dat de gelovige opvoeding al genade is. Een van de geïnterviewden wist niet hoe de ouderen stonden in deze tweede laag van de vraag.

- 'Opvoeding'
- 'van huis uit'
- 'van vroeger uit'
- 'van huis uit meegekregen'
- 'van ouder op kind overgedragen'
- 'God was vroeger minder ter verantwoording te roepen'
- 'Vroeger geen tolerantie'
- 'Niet uit eigen verdienste, maar van God ontvangen'
- 'Door genade gekregen'
- 'Je opvoeding is al genade'
- 'God is in hun leven gekomen'
- 'Van huis uit mee gekregen en op den duur door God bevestigd...'

Gespreksvraag 6d

Wat denkt u wat de Twaalf Artikelen (Apostolische geloofsbelijdenis) voor de oudere gemeenteleden betekent?

Antwoord kerkenraadsleden

De meeste ondervraagden antwoorden dat ouderen de Twaalf Artikelen erg belangrijk vinden. En dan vooral het belijden er van. Wanneer dit zondags ook niet meer voorgelezen en beleden zou worden, zou dit zeker gemist word. Echter dit gemis heeft voor een groot gedeelte een liturgisch motief en voor een kleinere groep een inhoudelijk motief. Daarin is te zien dat de traditie wel de overhand heeft. Door sommige kerkenraadsleden word er meer de nadruk gelegd dat het een richtlijn of een leidraad voor ouderen is. Een van de ondervraagden gaf als antwoord dat de Apostolische geloofsbelijdenis een richtlijn, een doel, een eindpunt is.

- *'Heel belangrijk'*
- *'Het belijden op zich is al enorm belangrijk'*
- *'Een richtlijn'*
- *'Een doel'*
- *'Alles ligt daar in verwoord'*
- *'Zowel liturgisch als inhoudelijk belangrijk'*
- *'Een leidraad voor je geloof'*
- *'Belijdenis van je geloof naar God toe'*
- *'Hoe God wil dat je gelooft'*

Gespreksvraag 7a

Denk u dat oudere gemeenteleden de Tien Geboden belangrijk vinden?

Antwoord kerkenraadsleden

Het antwoord op deze vraag word door alle ondervraagden met 'ja' beantwoord. Ouderen zijn 'wettisch' opgevoed. Volgens de ouderlingen vinden ouderen ook dat de wet moet voorgelezen worden op zondag. Ook hier vinden we het liturgische als het inhoudelijke motief. Liturgisch omdat het altijd gedaan wordt en herhaling de kracht van de boodschap is. Inhoudelijk omdat God het gebiedt.

- *'Belangrijk!'*
- *'Ja'*
- *'Vanuit traditie moet het in de liturgie'*
- *'opgegroeid met de wet, ze zijn meer wettisch'*
- *'Ja, moet geleerd worden'*

Gespreksvraag 7b

Wat denkt u wat de persoonlijke betekenis van de Tien Geboden is voor oudere gemeenteleden?

Antwoord kerkenraadsleden

Volgens de ouderlingen zien ouderen de Tien Geboden vooral iets waar ze naar moeten leven. Dit 'moeten' heeft voor de meeste ondervraagden een positieve lading. Men ziet het als een richtlijn. Ouderen hebben het geaccepteerd en stellen de vraag hoe ze er handen en voeten aan kunnen geven. Een van de ondervraagden kleurde het moeten wat 'negatiever' in. Men heeft het zo geleed en men moet dit. Ook weten volgens hem de ouderen dat ze het niet kunnen en dit brengt twijfel met zich mee. 'Heb ik het wel goed gedaan' is een veel voorkomende gedachte bij ouderen volgens hem. Wel zet hij de dankbaarheid/troost, dat ze de wet hebben, daar naast.

- *'Rechtstreeks van God kan haast niet, het is door God zelf geschreven...'*
- *'Mee leven en ernaar leven, mee leven in de zin van, een opdracht die ze gekregen hebben, het is zo als het is. En leven naar, in de zin van er handen en voeten aan willen geven...'*
- *'ouderen zien het als een richtlijn...'*
- *'het zijn geen verboden maar geboden...'*
- *'Ze weten hoeveel genade God voor hen heeft dus ze willen er graag aan voldoen'*
- *'Moeten ze naar leven... (uit dankbaarheid)'*
- *'Ouderen zien het wel als troost dat ze het hebben...'*
- *'Heb ik het wel goed gedaan...'*
- *'Het zijn directe leefregels, door God gegeven...'*
- *'het is mensen veel om te doen om daar naar te leven...'*

? Gespreksvraag 7c

Denkt u dat oudere gemeenteleden proberen te leven naar de Tien Geboden; Zo ja, hoe; zo nee, Waarom niet:

Antwoord kerkenraadsleden

Op het eerste deel van de vraag antwoordt iedereen met 'ja'. Volgens alle geïnterviewden proberen ouderen er wel naar te leven alleen lukt dit niet geheel. Volgens enkelen zijn ouderen meer bewust van wat ze fout doen. Volgens de meeste ouderlingen is goed je best doen genoeg. Een ondervraagde dacht dat ouderen geloofden dat wanneer ze iets fout doen, ze net zo gestraft worden als God het volk Israël met harde hand straft in het Oude Testament. Een ander dacht dat ouderen geloofden dat wanneer je goed genoeg je best gedaan hebt 'je er wel komt'. Hier werden goede werken en redding op een lijn gezet. Er werd door deze persoon zelfs gezegd dat ouderen vinden dat wanneer je je niet aan de Tien Geboden houdt, je (waarschijnlijk) niet in het Koninkrijk komt.

- 'Proberen het wel, maar eigenlijk is het niet volledig te doen...'
- 'Menselijk falen ligt op de loer'
- 'Van uit de opvoeding mee gekregen: Je doet het gewoon...'
- 'Mensen die zich er van bewust zijn, proberen er zo netjes mogelijk naar te leven...'
- 'Ze zijn meer bewust van dingen die niet goed zijn...'
- 'Proberen het, maar lukt nooit goed'
- 'Volk Israël werd met harde hand gestraft als ze er zich niet aan hielden, zij dus ook net zo...'

? Gespreksvraag 8

Wat denkt u hoe oudere gemeenteleden christelijk zijn opgevoed?

Antwoord kerkenraadsleden

Bijna alle ouderlingen die geïnterviewd zijn verwijzen voor een antwoord naar vraag 6c. Een ouderling had nog wat toe te voegen. Naast de al eerder genoemde opvoeding dacht hij dat ouderen hun geloofsopvoeding ook te danken hebben aan het persoonlijk bijbel lezen en de christelijke school

waar veel ouderen op gezeten hebben. Volgens hem heeft dit niet plaatsgevonden door middel van gesprekken met bijvoorbeeld ouders. Gezien het bij de meesten met de paplepel erin gegoten is, is het volgens deze ouderling meer een automatisme wat tot gevolg heeft dat het niet bruisend is zoals je dit ziet bij mensen die pas tot geloof zijn gekomen.

? Gespreksvraag 9a

Wat denkt u wat het meest voorkomende antwoord is als wij de vraag 'Ik zondig' stellen aan de oudere gemeenteleden:

- A.** Bijna nooit
- B.** Soms
- C.** Vaak
- D.** Altijd
- E.** Te vaak
- F.** Weet ik niet

Antwoord kerkenraadsleden

Bij deze vraag hebben wij de ouderlingen gevraagd om een schatting te maken welke antwoorden de ouderen zouden geven. Het grootste gedeelte schat dat de ouderen 'D' antwoorden. Gevolgd door antwoord 'B', 'C' en 'E'. En een klein gedeelte van de ouderen zal volgens hen 'A' of 'F' antwoorden. Het opvallende hierin is dat 'altijd' boven aan staat gevolgd door 'soms' op de tweede plaats. Dit is toch een behoorlijk contrast.

- 'Mensen die deze vraag stellen zijn serieus bezig met God'

? Gespreksvraag 9b

Wat denkt u dat zondigen betekend voor oudere gemeente leden?

Antwoord kerkenraadsleden

De hoofdlijn in de antwoorden van de kerkenraadsleden is terug te brengen naar het standpunt dat ouderen zondigen vooral zien als 'het niet doen van Gods wil'. En Gods wil wordt dan gezien als de wet/ de Tien Geboden. Volgens de meeste

ondervraagden zijn ouderen zich hier van bewust en volgens een enkeling zelfs méér bewust van. Daarbij hebben ouderen spijt van hun zonde en belijden ze hun zonden. Hieruit ontstaan twee groepen. De ene groep ouderen ontvangt ook de vergeving, maar de andere groep ouderen twijfelt of God hun vergeeft en plaatsen zelfs een vraagteken bij het eeuwige leven als gevolg van hun zonde.

- *'Tekort komen aan Gods geboden en verwachtingen...'*
- *'Geschapen naar Zijn beeld, maar in de uitvoering tekort komen...'*
- *'Doel missen, doel is bij God komen. Door zonde kom je verder van God af te staan...'*
- *'Zondigen tegen de Wet is het enige'*
- *'Ouderen worden zich meer bewust dat je niet zonder zonde kunt...'*
- *'Ouderen hebben wel spijt van hun zonden en vragen wel om vergeving'*
- *'Niet doen wat God vraagt...'*
- *'God vraagt ons om naar de Tien Geboden te leven...'*
- *'Ouderen zijn zich meer bewust dat ze God teleurde steld hebben en omdat ze in de laatste dagen van hun leven zit ten, denken ze daar meer over na...'*
- *'Ouderen hebben meer spijt van hun zonden en vragen zich af of God hen wil vergeven...'*
- *'Niet naar de wil van God leven'*
- *'Door hun zonden stellen ouderen een vraagteken bij het eeuwige leven...'*

Gespreksvraag 10a

Hoe vaak denkt u dat oudere gemeenteleden gemiddeld de Bijbel lezen?

Antwoord kerkenraadsleden

Nagenoeg alle ondervraagde ouderlingen denken dat ouderen eenmaal dagelijks bijbellezen bij het eten. Een groot gedeelte denkt dat daar nog een tweede keer per dag bij komt. Dit kan variëren van bij het slapen gaan, opening van de dag of een willekeurig moment. Een van de ondervraagden dacht dat er ook een groep ouderen was die minder las. Hij schatte hen op nul tot vijf keer per week...

- *'De 'serieuze' ouderen lezen wel meer dan twee keer per dag...'*
- *'Als je geluk hebt, lezen de ouderen bij de maaltijd...'*
- *'Ouderen lezen gestructureerd...'*

Gespreksvraag 10b

Wat denkt u dat bijbellezen voor oudere gemeenteleden betekent?

Antwoord kerkenraadsleden

Volgens de geïnterviewde ouderlingen zit het bij ouderen toch voornamelijk op het vlak van kennis opnemen. Het kennis opnemen wordt daarin verschillend ingekleurd. Dit kan zijn om te ontdekken wat er nu wordt bedoeld met een bijbelvers, antwoorden vinden over wie God is, wat de mens moet doen of in het reflecterend licht van hoe ik als mens heb geleefd. Ook wordt er door enkelen gedacht dat het voor sommige ouderen meer een gewoonte is. Het hoort er gewoon bij. Ook was er een ouderling die geen idee had wat Bijbel lezen voor ouderen betekend. Wel werd hij geprikkeld om hier eens over in gesprek te gaan met ouderen. De achterliggende gedachte is toch wel dat ouderen bijbellezen belangrijk vinden en dat het daarom erg gewaardeerd wordt wanneer er bij een huisbezoek uit de Bijbel gelezen wordt. Een van de ouderlingen gaf aan dat dit vaak het omslag punt in het gesprek was. Na het bijbellezen merkte hij dat het gesprek dan meer de diepte in ging.

- *'Kennis nemen van Gods woord...'*
- *'Lezen en leren uit Gods woord om te ontdekken wat er bedoeld wordt...'*
- *'Zoeken naar antwoorden van hoe en wie God is...'*
- *'In sommige gevallen is het bijbellezen meer een automatisme geworden...'*
- *'Voor anderen is het meer een zoeken. Zoeken naar wat het Woord zegt wat ik moet doen...'*
- *'Bij huisbezoeken wordt het wel gewaardeerd...'*
- *'bij intensief contact lees ik meestal om de keer, anders krijgen mensen ook zo'n idee: 'daar komt hij ook weer aan met de Bijbel' en dat wil je ook niet...'*
- *'Geen idee, daar heb ik het nooit over met hun...'*
- *'Het bijbellezen sluit vaak wel heel goed aan bij het gesprek en daarna hebben we altijd een goed gesprek...'*
- *'Wat bedoelt God nu, hoe staat het er in, hoe leefde Jezus ernaar'*

- 'De waarheid, geen discussie over mogelijk!'
- 'Wij zien de Bijbel meer als een leidraad als we vooruit kijken. Ouderen reflecteren meer als ze naar de Bijbel kijken, hoe hebben we geleefd, en was het goed...'

🔍 Gespreksvraag 11a

Hoe vaak denkt u dat oudere gemeenteleden gemiddeld bidden?

🗨️ Antwoord kerkenraadsleden

Op dit punt liggen de ouderlingen nagenoeg allemaal op één lijn. Volgens de ouderlingen bidden de ouderen gemiddeld vier keer per dag. Drie keer bij het eten en een keer bij het slapengaan. Volgens een enkeling kan het ook zijn dat sommige ouderen 's morgens bij het wakker worden of elders op een dag ook nog bidden. Volgens een ondervraagde is er ook een groep die minder bid. Als je geluk hebt bidden ze voor het eten en eventueel soms het 'onze Vader' maar dan meer als vorm.

- 'Als je geluk hebt bidden de ouderen bij het eten...'
- 'Eventueel bidden ze ook nog het 'Onze Vader', maar dan meer als vorm...'

🔍 Gespreksvraag 11b

Wat denkt u dat bidden voor oudere gemeenteleden betekent?

🗨️ Antwoord kerkenraadsleden

Waar één ouderling aangeeft dat er niet over gesproken wordt, zijn de anderen nagenoeg allemaal van mening dat bidden voor ouderen iets te maken heeft met het contact met God. Er worden verschillende woorden aan gegeven, de een noemt het 'contact met God', de ander 'een lijn met God', weer een ander noemt het 'praten met God', 'vragen', 'een houvast', 'een manier van kunnen uitspreken', 'zorg uiten bij God' of 'dingen kwijt kunnen die je bezighouden'. Een ouderling geeft aan dat het door ouderen als één richting word ervaren en dat ze dit wel geaccepteerd hebben maar soms ook lastig vinden.

- 'Contact met God'
- 'Lijn met God'
- 'Ouderen hebben wel vaak het gevoel dat het één richting is en zouden graag wel wat terug willen horen, maar ze hebben dit éénrichtingsverkeer wel geaccepteerd...'
- 'Houvast...'
- 'Vragen...'
- 'Uit kunnen spreken...'
- 'Ouderen praten daar moeilijk over, ze zijn er niet open over...'
- 'Zorgen uiten bij God...'
- 'Zorgen worden weg genomen...'
- 'Ouderen bidden veel. Vooral voor hun kinderen en kleinkinderen...'
- 'Bij God dingen kwijt kunnen die hun bezighouden...'
- 'Praten met God...'

🔍 Gespreksvraag 12a

Hoe zouden oudere gemeenteleden denken over hoe iemand in de hemel komt:

🗨️ Antwoord kerkenraadsleden

Bij de ondervraagden lopen de antwoorden behoorlijk uiteen. De antwoorden kunnen verdeeld worden in twee hoofdlijnen. De ene lijn zit meer in de richting van de goede werken moeten doen voor het behoud, en de andere lijn zit meer in de Genade; redding ontvang je door geloof in Christus. In de eerste lijn; de lijn van de werken, denken ouderen dat je wel wat moet doen om in de hemel te komen. Door genoeg te doen kom je er misschien, maar wie weet wat genoeg is? Ouderen leven in een spanningsveld van het moeten en hebben twijfels en geen zekerheid of iemand in de hemel komt. In de andere lijn, de lijn van de genade zie je verschillende opvattingen. Enkele ouderlingen denken dat ouderen geloven dat je 'er komt' door te geloven in Christus. Hij is de weg, de waarheid en het leven. Als je dat gelooft, dan kom je er wel. Geloof je dat niet, kom je er ook niet volgens de ouderen. Echter, volgens een andere ouderling is er ook een groep ouderen die beseft dat ze zondig zijn en dus niet weten of God hun genadig zal zijn... Zij geloven dat je er niets voor dan wel tegen kunt doen en het dus maar afwachten is of je in de hemel komt of niet. Weer een andere ouderling denkt dat ouderen denken dat het genade is, maar er wel wat voor moet doen.

- 'Je moet er wel wat voor doen...'
- 'Als je genoeg doet kom je er misschien...'
- 'Wie weet wat genoeg is? 'ik hoop het', zullen veel ouderen denken...'
- 'Onder 'genoeg doen' verstaan ouderen naar de geboden leven, maar ook de kerkgang en goed doen richting de samenleving...'
- 'Ouderen hebben een enorme spanningsverplichting; 'ik moet' is iets wat ze vaak denken...'
- 'Falen is minpunten'
- 'Als je er komt, heeft het te maken met het geloof in Jezus Christus...'
- 'Wettische ouderen zien de ingang naar de hemel erg nauw; je bent zondig dus het is maar afwachten of je er komt...'
- 'Je bent zondig dus je weet het niet...'
- 'Je kunt er niets voor of tegen doen...'
- 'Jezus is de weg, de waarheid en het leven...'
- 'Geloof je in Jezus dan kom je er wel, geloof je niet in Jezus kom je er niet...'
- 'Sommige ouderen geloven door goede werken, ik hoop dat ze geloven dat ze er door genade komen...'
- 'Zoals je geleerd hebt, hoop je dat het genoeg is...'
- 'Niet met zekerheid...'
- 'Ouderen hebben een afwachtede houding...'
- 'Door genade, maar wel iets van je moet goed geleefd hebben naar de Tien Geboden...'

Gespreksvraag 12b

Denkt u dat oudere gemeenteleden van zichzelf denken dat ze in de hemel komen?

Antwoord kerkenraadsleden

Ook hier zijn de verschillende antwoorden goed terug te zien. Zo denkt een ouderling dat de gelovige ouderen wel denken dat ze in de hemel komen. Een andere ouderling vertelde dat ouderen zich daar niet over uitlaten en hij had zelf geen idee. Echter de meeste ondervraagden zitten in de hoek van 'ik hoop het'. Ouderen weten het niet zeker. Ze denken met al hun tekortkomingen dat ze hun best gedaan hebben en hopen dat het genoeg was. Ook de hoop om een partner weer te zien

komt veel voor. Als ze elkaar weer terug zien was het genoeg en is het dus goed. Centraal staat de hoop, maar niet de zekerheid, en door sommige ouderlingen wordt dit betreurd.

- 'Met al mijn tekortkomingen heb ik mijn best gedaan en ik hoop dat het genoeg is...'
- 'Ze hebben geen zekerheid, en dat is jammer...'
- '70% van de ouderen denken dat ze er wel komen, de overige 30% is ongelovig en komen er wel achter...'
- 'Laten ze zich niet over uit...'
- 'Hoop op partner weer te zien, dan was het goed...'
- 'Hoop dat het genoeg was...'
- 'Ik denk niet dat het heel sterk bij ouderen leeft...'
- 'Hopen het wel, maar zeker weten ontbreekt nog wel eens...'

Gespreksvraag 13a

Stellingen: (ja/nee/weet niet)

a. Christus is onze middelaar voor God.

Antwoord kerkenraadsleden

De zeven stellingen die wij bij de ouderen gesteld hebben, hebben wij ook bij de kerkenraadsleden neer gelegd. Wij hebben hen gevraagd om in percentages weer te geven wat zij denken dat de ouderen zouden antwoorden. Deze percentages zijn niet volledig waterdicht maar geven een indicatie waar de ouderen staan volgens de ondervraagden. Ik geef telkens de antwoorden van alle vijf de ondervraagden.

1. 75% ja, (andere 25% na gesprek ook Ja).
2. 70% Ja, 30% Nee.
3. 100% Ja.
4. 60% Ja, 40% Nee.
5. 80% Ja, 20% Nee.

? Gespreksvraag 13b

Stellingen: (ja/nee/weet niet)
b. Zonder Christus zijn we verloren.

Antwoord kerkenraadsleden

1. 75% Ja, (andere 25% na gesprek ook Ja).
2. 70% Ja, 30% Nee.
3. 100% Ja.
4. 50% Ja, 50% Weet niet.
5. 80 % Ja, 20% Nee.

? Gespreksvraag 13c

Stellingen: (ja/nee/weet niet)
c. De hel bestaat.

Antwoord kerkenraadsleden

1. 90% Ja, 10% Weet niet.
2. 70% Ja, 30% Nee.
3. 100% Ja.
4. 100% Ja.
5. 100% Ja.

? Gespreksvraag 13d

Stellingen: (ja/nee/weet niet)
d. Alle mensen komen in de hemel.

Antwoord kerkenraadsleden

1. 100% Nee.
2. 100% Nee.
3. 90% Nee, 10% Weet ik niet.
4. 100% Nee.
5. 80% Nee, 20% Weet ik niet.

? Gespreksvraag 13e

Stellingen: (ja/nee/weet niet)
e. Bidden en bijbellezen is niet noodzakelijk.

Antwoord kerkenraadsleden

1. 70% Nee, 30% Ja.
2. 100% Nee.
3. 90% Nee, 10% Ja.
4. 60% Nee, 40% Weet niet.
5. 80% Nee, 20% Ja.

? Gespreksvraag 13f

Stellingen: (ja/nee/weet niet)
f. Het geloof is duidelijk voor mij.

Antwoord kerkenraadsleden

1. 80% Nee, 20% Ja.
2. 100% Ja.
3. 80% Ja, 20% Nee.
4. 80% Nee, 20% Ja
5. 70% Ja, 30% Nee

? Gespreksvraag 13g

Stellingen: (ja/nee/weet niet)
g. De Bijbel heeft het hoogste gezag.

Antwoord kerkenraadsleden

1. 70% Ja, 30% Nee.
2. 100% Ja.
3. 100% Ja.
4. 90 % Ja, 10% Weet ik niet.
5. 90% Ja, 10% Nee.

Gespreksvraag 14a

Denkt u dat er bij oudere gemeenteleden behoefte is aan een bijbelkring?

Antwoord kerkenraadsleden

Bijna alle ouderlingen denken dat ouderen de behoefte hebben aan een bijbelkring. Een enkeling weet het niet zeker of denkt dat de helft van de ouderen daar behoefte aan heeft. Een ouderling maakt er een specificatie bij dat er wel behoefte is aan bijbeluitleg, maar niet om zichzelf te laten zien.

- *'Ja, maar er is een hoge drempel. Lichamelijke klachten of schroom om zichzelf te laten zien...'*
- *'Geloof is voor jezelf...'*
- *'Bijbeluitleg graag...'*
- *'Ja, ze hebben het en het werkt...'*
- *'fiftyfifty'*
- *'Ja'*
- *'Ja als ze er kunnen komen wel...'*
- *'Ik denk het wel...'*

Gespreksvraag 14b

Denkt u dat er bij oudere gemeenteleden behoefte is aan persoonlijke studie?

Antwoord kerkenraadsleden

Het merendeel van de geïnterviewden denkt dat er geen behoefte is aan persoonlijke studie. Een enkeling denkt dat ouderen wel behoefte hebben aan persoonlijke studie. Sommigen denken bijna alle ouderen en sommigen enkele ouderen. Persoonlijke studie aan de hand van een dagboekje met uitleg wordt door hen dan genoemd. Ook aan het persoonlijke lezen hebben ouderen behoefte, alleen vragen worden toch liever in een groepje besproken denkt een ouderling.

- *'Ouderen hebben wel behoefte aan bijbellezen...'*
- *'Ouderen hebben wel behoefte om een dagboekje met uitleg te lezen of een leesrooster te hebben...'*
- *'Nee'*

- *'Misschien een paar ouderen (10%)'*
- *'Ouderen hebben wel behoefte aan lezen, vragen bespreken ze toch liever in een groepje...'*

Gespreksvraag 14c

Denkt u dat er bij oudere gemeenteleden behoefte is aan pastoraal diepgaande gesprekken?

Antwoord kerkenraadsleden

Een enkeling denkt dat ouderen geen behoefte hebben aan diepgaande pastorale gesprekken. Sommigen nog wel, maar dan lerend en niet om hun eigen ziel bloot te leggen. Echter het merendeel denkt dat ouderen wel behoefte hebben aan diepgaande pastorale gesprekken. Sommigen vinden het wel lastig maar willen wel graag. De pastoraal werker wordt daarin belangrijker geacht dan de ouderling. Ook is er behoefte om de dominee vaker te spreken alhoewel ouderen wel begrijpen dat dat niet altijd kan...

- *'Wel behoefte aan het lerende, niet aan het persoonlijke, waarin ouderen hun eigen ziel moeten bloot geven...'*
- *'Sommigen wel. Ze vinden het wel moeilijk maar willen wel, anderen komen er niet uit. Ze willen wel maar kunnen het niet...'*
- *'Ja, veel behoefte aan!'*
- *'Pastoraal werker is belangrijker dan ouderling...'*
- *'Ouderen zijn vol lof over Hans...'*
- *'Ouderen zouden de dominee ook graag vaker zien, maar ze beseffen dat dan niet kan...'*
- *'Pastoraal werker wel, ouderling minder...'*

? Gespreksvraag 14d

Denkt u dat er bij oudere gemeenteleden behoefte is aan een alphacursus voor ouderen?:

Antwoord kerkenraadsleden

Enkele ouderlingen hebben geen idee maar de andere kerkenraadsleden denken dat de ouderen geen behoefte hebben aan een Alphacursus. Wel vinden een paar ouderlingen persoonlijk het wel een heel goed idee. Maar ouderen vinden het waarschijnlijk te 'basic'. Ook het niet 'zichzelf willen geven' is een tegen argument.

- *'Mijn eigen mening: Prachtig!'*
- *'Het delen zou de deler en de ontvanger opbouwen...'*
- *'Ouderen denken het allemaal wel te weten, en het simpele zou hun weerhouden...'*
- *'Als het zou komen, moeten ze een veilig gevoel krijgen, dat is heel belangrijk!'*
- *'Geen idee...'*
- *'Denk het niet, ouderen zijn te nuchter...'*
- *'Geloof is persoonlijk...'*

? Gespreksvraag 14e.

Denkt u dat er bij oudere gemeenteleden behoefte is aan een gemeente-groiegroep voor ouderen:

Antwoord kerkenraadsleden

De meeste antwoorden op deze behoefte zijn 'nee' of 'weet ik niet'. Een enkele keer wordt er geantwoord dat er misschien enkele ouderen zouden komen, mits ze persoonlijk gevraagd zouden worden... Een ouderling geeft aan dat het er al is en dat het goed draait.

- *'25% van de ouderen heeft er wel behoefte aan, mits ze persoonlijk gevraagd worden...'*
- *'Is er al, en het loopt goed...'*
- *'Nee...'*

? Gespreksvraag 14f

Denkt u of er nog overige behoeftes m.b.t. het geloof zijn bij oudere gemeenteleden: (wat)

Antwoord kerkenraadsleden

De meeste ondervraagden hebben hier geen antwoord op. Twee ouderlingen echter wel. De ene geeft aan dat hij nog wel eens hoort dat ouderen graag de dominee wel eens zouden willen spreken en de ander ouderling geeft aan dat ouderen de behoefte hebben om meer contact te hebben met de buitenwereld en de kerk.

? Gespreksvraag 14g

Heeft u zelf nog ideeën over behoeftes m.b.t. oudere gemeenteleden?

Antwoord kerkenraadsleden

Uit deze vraag kwamen enkele antwoorden die wij kort zullen weergeven.

- Wanneer er veranderingen komen moeten we hier voorzichtig mee zijn. Ouderen hebben een angst en een weerstand tegen veranderingen...
- Zelf zou ik als ouderling meer toegerust willen worden in het contact en de omgang met ouderen. Dit zou eigenlijk standaard moeten gebeuren...
- Vanuit de kerk zouden er 'leuke dingen' georganiseerd moeten worden om zo ook een andere band met de ouderen te krijgen en gaande weg ook goede gesprekken kunnen ontstaan. Deze sociale activiteiten zouden voor ouderen, pastoraal werker, dominee, kerkenraad en gemeente zijn.
- Ouderen zouden in de hoorders-/beroepingscommissie opgenomen moeten worden. (En ook de jongeren!)

4 Verwerking onderzoek Gemeenteleden

In dit hoofdstuk vindt u de verwerking van het onderzoek wat is gehouden onder de gemeenteleden. Alle vragen zijn gesteld om inzicht te krijgen in de kennis van de betreffende onderwerpen en de beleving ervan.

Gespreksvraag 1

Wie is Christus voor u?

Antwoord gemeenteleden

Bij deze eerste vijf persoonlijke vragen, zie je toch vaak een algemeen antwoord. Vaak wordt een antwoord afgesloten met een; 'toch?', zo van; 'ik heb het toch bij het rechte eind?'

De antwoorden zijn zeer uiteenlopend.

Van Christus als hét goede voorbeeld, tot Christus als de Zaligmaker. Ook was opmerkelijk dat veel ondervraagden God en Christus niet uit elkaar weten te houden. Velen zien Christus als iemand Die er altijd voor hen is, vooral in moeilijke tijden. Een ander ziet Hem als iemand Die altijd bij hen is, of iemand waar je alles aan vertelt en vraagt. Een zeer klein deel van de ondervraagden zegt dat Hij hun Heere en Heiland is, dé Christus die door verzoening de weg tot God weer vrij heeft gemaakt.

- *'Christus is heel veel, de hele dag bij mij, Hij helpt mij in alle dingen die ik doe en is iemand waar ik met al mijn zorgen terecht kan...'*
- *'Christus is iemand waar ik alles aan vertel en vraag...'*
- *'Christus is mijn Heere en Heiland, verlosser van de zonden...'*
- *'Tja, wat moet ik daar nu op zeggen, ik vind het best een moeilijke vraag. Zijn ze allemaal zo, dan kunnen we beter stoppen...'*
- *'Ik merk duidelijk dat nu ik ouder word en eenzaam, ik Hem meer nodig krijg, je weet dat als je oud bent dat je moet sterven, je wordt met de neus op de feiten gedrukt ...'*

Gespreksvraag 2

Wie is God voor u?

Antwoord gemeenteleden

Ook hier een zeer verschillend beeld. Van de God die alles ziet en registreert, tot een God Die een en al liefde is.

Het grootste deel van de ouderen ziet God als Hem die de mens in het leven alles toebedeeld.

Opmerkelijk was dat niemand God als de Vader van Jezus Christus typeerde. Toch ook hier weer het niet begrijpen van de drie eenheid.

Een groot aantal gelooft in God als de Schepper en ook is Hij voor velen een toevlucht; vooral in moeilijke tijden.

Verder werd God als de bestuurder van het leven en de wereld beschreven. God is een God Die voorziet in alles.

- *'in God geloof je gewoon en je bidt tot Hem, toch?...'*
- *'dat is toch hetzelfde als Jezus, ik weet nooit het verschil tussen die drie...'*
- *'De Almachtige schepper van hemel en aarde, die voor ons zorgt en van wie we alles krijgen...'*
- *'Daar kan ik op terug vallen, b.v. als ik pijn heb,...'*
- *'alles... als ik Hem niet heb, dan heb ik geen leven,...'*
- *'de bestuurder van de gehele aarde, ook van mijn eigen leven, al begrijp ik Hem soms niet. Als ik mijn 86 jaar achterom kijk, dan denk ik: moest dat zo? Maar ook zie ik dan wel dat Hij mij geleid heeft...'*

Gespreksvraag 3

Wie is de Heilige Geest voor u?

Antwoord gemeenteleden

De Heilige Geest is iets waar men vaak geen raad mee weet, niet kent of nog nooit over na heeft gedacht. Een enkele keer zie je dat mensen toch wel iets weten van 'de Geest die hen het geloof geeft'. Ook geven de ouderen aan dat er vroeger niet zo over werd gepraat en dat er ook niet veel over wordt gepreekt. Velen stellen de Heilige Geest gelijk aan God of Jezus. Weer een ander stelt de Geest gelijk aan het geweten.

- *'Weet ik niet. Moeilijk te begrijpen, daar hoor je ook niet zo vaak over preken...'*
- *'Pfff, moeilijk...De Heilige Geest zit in ieder mens,...'*
- *'Als je niet goed doet, spreekt Hij in je geweten en geeft aan dat je op het verkeerde pad bent...'*
- *'Geef rust in mijn hart,...'*
- *'Geef het geloof in je hart, zonder de Geest kan een mens niet geloven, de mens is van zichzelf een ongelovige...'*

? Gespreksvraag 4

Wat is genade voor u?

Antwoord gemeenteleden

Bij deze vraag kreeg ik ook weer de meest uiteenlopende antwoorden. Alles wat we in het leven krijgen, is genade.

We hebben niets verdiend.

Genade krijg je van God doordat je gelooft.

Ook zien veel ouderen het als genade als je in de hemel mag komen, maar dan moet je er wel naar leven. Weer een ander deel kent het woord nauwelijks en heeft er nog nooit over nagedacht wat genade zou betekenen.

- *'Daar heb ik nog nooit over na gedacht,...'*
- *'Dat de Heere Jezus mij niet alles kwalijk neemt,...'*
- *'Zonder ben je nergens, alles is genade, alle goeds dat God aan ons geeft is genade...'*
- *'Dat God je helpt in moeilijke momenten,...'*
- *'De zegeningen die je krijgt; en dat is veel! Tel je zegeningen één voor één...'*
- *'Je moet er wel wat voor doen, God geeft niet alles zomaar, Hij is geen Sinterklaas,...'*

? Gespreksvraag 5

Wat is de Bijbel voor u?

Antwoord gemeenteleden

'Uit de bijbel haal je je kracht voor het leven'; is een gedachte die leeft onder de ouderen.

Veel mensen vinden de Bijbel moeilijk en weten niet goed wat ze er mee moeten en hoe ze ermee om moeten gaan.

Ook vinden veel ondervraagden het nodig dat hetgeen ze lezen, wordt uitgelegd. Een deel ervan doet dat door een dagboekje te gebruiken, het andere deel neemt genoegen met de uitleg van de zondagse preek. Eén van de ondervraagden zag de Bijbel als Gods Woord, welke een richtsnoer voor alle dag is.

- *'Haal ik kracht uit in moeite,...'*
- *'Soms denk ik: wat moet ik er mee? Dan heb ik bijvoorbeeld iets gelezen en begrijp ik totaal niet wat er staat....'*
- *'Een Boek waar veel in staat en waar ik wat mee kan in het leven, en wat mij stuurt,...'*
- *'Een wegwijzer voor het leven, ...'*
- *'Vroeger las ik erin, maar door drukte kom ik er nu niet meer aan toe. Ik hoor natuurlijk zondags wel wat uit de Bijbel in de kerk,...'*
- *'...Vind ik moeilijk, ik ben uitleg nodig, die zoek ik soms door te lezen aan de hand van een dagboekje...'*
- *'Gods Woord'.*

? Gespreksvraag 6a

Wat is de voornaamste inhoud van het geloof?

Antwoord gemeenteleden

Zonder God ben je nergens, God regeert en de gelovigen worden behouden. God houdt de mensen vast. Vooral in moeilijke tijden is dit duidelijk merkbaar.

Opvallend is dat ondervraagden soms een lange tijd het zicht op het geloof kwijt zijn geweest. Ze gingen wel naar de kerk, omdat dit er bij hoorde, maar wisten zelf eigenlijk niet goed waarom. Het is belangrijk om 'erbij' (bij de gemeente) te ho-

ren. Het gemeenschapsgevoel is voor veel mensen belangrijk. In de Bijbel vind je het voorbeeld op alle gebieden van het leven, die moet je navolgen. Je moet er zijn voor je naasten, zonder te kijken wie het is; voor iedereen goed doen. Geloven is leven in geloof en je kinderen daarin opvoeden. Een enkeling van de ondervraagden zegt dat geloven betekent dat je je moet overgeven aan het werk van Christus.

- *'Mijn moeder dat was een echte gelovige vrouw, ze was wel streng, maar stond altijd voor een ander klaar,....'*
- *'Als ik in de kerk ben en er wordt na de dienst gezellig samen koffie gedronken dan voel ik de gemeenschap van het geloof,....'*
- *'Ik heb ervaren dat in moeilijke momenten van het leven mijn geloof mij hierdoor heeft geholpen, ik vraag me wel eens af hoe mensen zonder geloof door moeite en verdriet heen komen,....'*
- *'Zonder God ben je nergens, want God is alles en Hij be stuurt alles; als je dat niet gelooft, hoe kun je dan leven?....'*
- *'Geloven is dat je weten mag dat God door de Heere Jezus je zonden vergeven heeft,....'*
- *'Vroeger werden we bang van alles wat met het geloof te maken had. Het was allemaal zo streng, niets mocht en je moest zo veel... Daarom heb ik een hele poos niets gehad met geloven, maar toen mijn man overleden is en ik het moeilijk kreeg, ben ik weer meer gaan geloven,....'*

Gespreksvraag 6b

Ziet u zichzelf als een gelovige? Zo ja, hoe zou u dan het leven uit het geloof typeren?

Antwoord gemeenteleden

Bij deze vraag was bij alle mensen de twijfel af te lezen van het gezicht, niemand durfde duidelijk ja of nee te zeggen. Dat zal ongetwijfeld zijn geweest vanwege het tweede deel van de vraag. De antwoorden varieerden van 'ja' tot 'ja, maar niet zo'n strenge gelovige'. Blijkbaar ziet men dan toch het geloof als een beknelling, dat hen er van weerhoudt om sommige dingen die vroeger misschien niet konden en nu wel gebeuren, te doen. Ook de typering van hun geloofsleven is zeer uiteenlopend.

De één ziet bidden en danken als hét kenmerk van het geloof, de ander spitst het geloofsleven meer toe op de omgang met de naaste.

Weer een ander vindt dat zij nog wel veel fouten maakt in het geloof, vooral als het gaat om hoe we met de ander om gaan. Daar tegenover zijn er ook die zeggen: 'geloven is iets dat doe ik voor me zelf, daar komt de ander geheel niet aan te pas'. Dan hebben we nog het type dat het leven naar de geboden een voorwaarde vindt, voor het geloof welke weer staat tegenover het type dat God dankbaar is voor de verlossing in Christus en vandaar uit wil leven.

- *'Ja, ik ben niet bang voor de dood, ik heb niets gedaan wat niet goed was, ik heb geprobeerd er te zijn voor mijn naaste. Pas liep ik op het kerkhof en sprak ik een vrouw tje dat stond te huilen bij een graf. Ik kende haar niet, ze kwam niet uit Enter. Ik kreeg medelijden en nam haar mee op de koffie, we hebben een fijn gesprek gehad samen, het vrouwtje ging opgelucht weer weg en bedankte mij wel duizend maal,....'*
- *'Tjonge, wat stel jij moeilijke vragen! Ja ik ben wel gelovig, maar niet zo'n strenge hoor, je bent er mee opgevoed en dat laat je niet los,....'*
- *'Ja, ik ben er altijd voor de buurman hier, tja, hij is wel rooms hoor, maar dat maakt niet uit. Als hij iets nodig heeft, ben ik er voor hem. Pas lag hij een paar dagen in het ziekenhuis en vroeg hij of ik op zijn huis wilde passen... nou, dan doe je dat toch...'*
- *'Ja, van binnen wel, maar ik hoef dat niet te delen met anderen van de kerk, ik geloof op mijn eigen manier, ik vind dat je daar iedereen vrij in moet laten...'*
- *'Ja, ik twijfel ook wel eens of het wel genoeg is voor God, maar dat is iets dat ik voor mezelf moet uitzoeken met God. Daar kan geen mens mij bij helpen,....'*
- *'Ja, maar niet altijd. Ik denk nog wel eens verkeerde dingen over mezelf en anderen, dat is toch zonde?....'*

Gespreksvraag 6c

Hoe komt u aan het geloof?

Antwoord gemeenteleden

Misschien komt het door de manier waarop we deze vraag hebben gesteld, maar er was maar één ondervraagde die het geloof zag als een gave van God, door Zijn Geest aan hem gegeven.

Alle ondervraagden hadden gemeenschappelijk dat ze hier zeiden dat ze door hun ouders aan het geloof waren gekomen.

'Vroeger mocht je veel dingen niet op zondag', is iets wat vaak terug kwam. Ik vroeg dan wel eens; 'is er dan nooit iets over het waarom gezegd?'

Bij het overgrote deel was daar het antwoord dat je dit niet durfde te vragen aan je ouders; je had ontzag voor hen en je ouders sprak je niet tegen.

Ook was er één die op 6-jarige leeftijd door een evangelisatie post de liefde van God had leren kennen, maar dat was later weer wat weg gezakt. Nu, na het overlijden van haar man was het weer terug gekomen.

- *'Mijn ouders waren gelovig, vooral mijn vader, je mocht van hem niets hij was heel streng,...*
- *'...Ik weet nog heel goed dat ik naar dansles wilde, maar dat beslist niet mocht van mijn ouders. Toen ik een keer toch ging op zondagavond, kreeg ik op de terugweg een enorme regenbui over me heen. Mijn ouders dachten dat ik bij een vriendin iets verderop in de straat was. Toen kon ik er niet meer onderuit en moest ik het opbiechten, als straf mocht ik de rest van het jaar op zondag voor niets anders de deur uit dan naar de kerk, dus ik ben wel heel gelovig opgevoed...'*
- *'Vroeger bij ons thuis ging alles volgens het boekje; er werd geleefd zoals dat van de kerk moest. Ook op de zondag school leerde ik van het geloof, en dan merk je toch dat God je vasthoudt,...*
- *'Gelukkig ben ik van huis uit met het geloof opgevoed, maar ook merkte ik dat mijn geloof zich ontwikkelde en groeide. Vooral in de oorlog heb ik de kracht van het geloof gezien en ervaren, dat versterkte het alleen maar! God heeft het goede met mij voor en geeft mij steeds opnieuw de kracht om te kunnen geloven,...*

- *'...Van kinds af aan heb ik met het geloof te maken gehad. Ik ben in een roomse buurt opgegroeid, de mensen bij ons in de buurt waren er altijd voor elkaar en stonden elkaar 'halfweg', zoals ze dat hier zeggen. Je kon er op bouwen, dat heeft bij mij de waarde van het geloof versterkt,...*
- *'Toen ik ongeveer zes jaar was, heb ik vaak een samenkomst van het Leger des Heils meegemaakt, daar leerde ik Jezus al kennen, dat zakte weer weg, pas toen mijn man overleed, zag ik dat Jezus mij niet los had gelaten, ...'*

Gespreksvraag 6d

Wat betekenen de Twaalf Artikelen (Apostolische Geloofsbelijdenis) voor u?

Antwoord gemeenteleden

Het beeld wat we heel het onderzoek door zien, wordt ook hier weer bevestigd. Van 'ik weet niet wat ik daar mee moet' tot 'alles wat ik belijd'.

Ook werd gaandeweg duidelijk dat mensen niet precies wisten wat de 12 Artikelen zijn, en werden ze nogal eens verwisseld met de 10 Geboden. Ook bleek dat mensen het zien als 'alles wat je nodig hebt'.

Het was mooi om te horen dat men zei: 'dat is mijn persoonlijke belijdenis'.

- *'Als ik in de kerk ben, luister ik daar goed naar en neem dat mee naar huis. In de week die volgt, denk ik er dan nog eens over na,...*
- *'Die zijn belangrijk, daarin wordt het geloof beschreven, en je moet er ook door de week naar leven'. Toen ik aangaf dat ze misschien de wet bedoelde, zei ze: 'Ja, maar dat is toch het zelfde? Wat is dan het verschil?,....'*
- *'Ja, die hoor je 's avonds altijd in de kerk, maar ik weet niet wat ik daarmee moet. Als het nu de wet is...ja, daar kun je naar leven,....'*
- *'Zo heb ik mijn geloof beleden toen ik ben aangenomen. Als ik daar op terug kijk, dan beleef ik dat nu toch wel heel anders, ...'*
- *'Daar heb ik eerbied voor, daarin kun je zien hoe het geloof moet zijn,...*
- *'...Mijn persoonlijk belijdenis elke dag opnieuw,...*

Gespreksvraag 7a

Vindt u de Tien Geboden belangrijk?

Antwoord gemeenteleden

Alle ondervraagde gemeenteleden vinden de Tien Geboden in meer of mindere mate belangrijk. De één kijkt daarbij vooral naar zichzelf, en de ander kijkt daarbij vooral ook naar de mensen om zich heen. Zo vindt men het belangrijk dat die regels voor het geloof worden doorgegeven in de opvoeding en dat het daarom zo belangrijk is om ze in de kerk voor te lezen. Ook zie je antwoorden als: 'je moet daar naar leven'. Sommigen denken dan dat ze het zelf nog niet zo slecht doen, maar die buurman of buurvrouw die elke zondag op de eerste rij in de kerk zit die zou er ook eens naar moeten leven. Ook zijn er ouderen die van mening zijn dat ze de wet op zichzelf moeten toepassen, al kent die groep een deel die van mening is dat je er zeker niet gebukt onder moet gaan.

- 'Ja, daar moet je naar leven, je mag niet roddelen over een ander, daarom ga ik niet meer naar de vrouwenvereniging, als er ergens geroddeld wordt, dan is het daar wel!...'
- 'Ja, die laten je zien hoe je moet leven en hoe je met elkaar om moet gaan. Maar dan vraag ik me wel eens af: geldt dat dan alleen voor de mensen binnen je eigen gemeente? Ik zie dat er binnen de gemeente bepaalde mensen het met elkaar houden, maar de rest niet zien staan, ze hebben zo hun vriendjes...'
- 'Ja, het zijn goede regels die je moet doorgeven aan je kinderen, dat doe je al in de opvoeding. Niet dat wij daar zo streng aan waren, want je moet er ook niet onder gebukt gaan...'
- 'Ja, ze zijn belangrijk voor iedereen, daarom moeten de mensen het elke zondag ochtend in de kerk horen...'
- 'Voor mij is het de leefregel voor heel mijn leven, alleen maak ik er zo weinig van terecht...'

Gespreksvraag 7b

Wat betekenen de Tien Geboden voor u persoonlijk?

Antwoord gemeenteleden

Deze vraag is nauw verweven met de vorige vraag en vandaar dat het eigenlijk alleen maar wat aanvulling of persoonlijke toepassing laat zien in de antwoorden. Als het dan gaat over de persoonlijke toepassing zie je wel de meest uiteenlopende gedachten en belevingen. Ook al vinden mensen de Tien Geboden belangrijk, toch weten sommigen niet wat ze er mee moeten. Ook zie je velen de link leggen tussen het leven naar de geboden en het leven na de dood.

- 'Heel veel, je moet er wel naar leven, vooral als je denkt aan later...'
- 'Alles, ik probeer er naar te leven, omdat ik geloven wil en wil leven zoals God dat van mij vraagt...'
- 'Ja ze zijn belangrijk, maar wat betekenen ze voor mij? Ik heb ze al 70 jaar lang gehoord dat begon al op de zondagschool en later in de kerk, bij ons thuis vroeger waren ze er wel streng mee, want je mocht bijna niets, als je dan vroeg waarom niet dan kreeg je te horen: 'dat doen wij niet op zondag'...'
- 'Zeker zijn die belangrijk voor mij! Omdat ze van God komen, hebben ze voor mij heel veel waarde...'
- 'Belangrijk, ik heb ze van kinds af aan meegekregen, ze zijn gaan vast zitten in je hoofd en je leeft er gewoon naar...'

Gespreksvraag 7c

Probeert u te leven volgens de Tien Geboden; zo ja, hoe dan; zo nee, waarom niet?

Antwoord gemeenteleden

Ook hier was er niemand van de ondervraagden die met nee antwoordde, Maar het 'ja' werd wel zeer verschillend ingevuld. Van een ja dat aangaf dat men dacht zich aan de Tien Geboden te kunnen houden.

Naar een ja, waarbij men aangaf dat men er altijd niet zo precies naar keek. Of een ja, met daarachter de bekentenis dat men er veel in tekort kwam.

Mensen die de Tien Geboden dachten te kunnen na leven, keken daarbij vooral hoe de verhouding was met hun naaste. De verhouding met God speelde bij het houden van de tien geboden geen of maar een kleine rol. Mensen die dachten dat ze veel te kort kwamen, zagen dat ze vooral te kort kwamen tegenover God. Dit vond ik een opmerkelijk verschil. Misschien verklaard het tevens ook het verschil. Namelijk dat het inzicht in de Tien Geboden bepalend is voor hoe men denkt over de naleving er van.

- *'Ja,dit heb ik van mijn moeder geleerd, en zij was een echt gelovig mens, als er iemand komt dan vraag je niet of hij koffie wil maar je zet gewoon koffie...'*
- *'Ja, dat zal wel moeten, wil je ook nog een redelijk leven later hebben...'*
- *'Ja, zeker ik ben altijd eerlijk tegen over mijn naaste, ik doe niemand te kort, niemand kan zeggen dat hij of zij nog iets van mij te goed heeft, ik betaal altijd alles netjes...'*
- *'Ja, maar ik denk daar niet altijd zo strak bij na. Ja, vroeger bij ons thuis was dat wel anders, toen mocht je nog niet op zondag met de fiets naar de kerk, maar ik doe niemand te kort, help mijn naaste buurman altijd met van alles, want hij kan niet zo goed meer...'*
- *'Ja, ... ik leef zo ik mij zelf het er beste bij voel, mij vader zei vroeger altijd: 'wie goed doet goed ontmoet'...'*
- *'Tja, ik weet dat het moet, ik weet ook dat ik daarin heel veel te kort kom, als ik alleen al kijk naar mijn gedachten... wat heb ik daar al veel zonden gedaan waar niemand wat van weet, behalve God! Maar ik weet ook dat het mij vergeven kan worden...'*
- *'Ja, je moet ze zoveel mogelijk toepassen in je eigen leven, als je dat doet, mag je hopen dat de mensen om je heen dat ook doen, net als die reclame over het milieu: verbeter de wereld en begin bij jezelf...'*

Gespreksvraag 8

Bent u christelijk opgevoed; zo ja, hoe dan?

Antwoord gemeenteleden

Een vraag die sommigen al beantwoord hadden bij de vraag 'hoe kom je aan geloof (6c)'. Ik heb toch geprobeerd om de antwoorden hier te bundelen. Ook hier zien we verschillen in achtergronden. Van een strak christelijke opvoeding, tot een opvoeding waarbij God en de Bijbel praktisch geen plaats hadden. Ook zag ik in veel antwoorden terug komen dat men verschil had in ouders. Als het ging over gelovige ouders bedoelden ze eigenlijk strenge ouders. Tussen ouders was er dan nogal eens een verschil; van de een mocht je meer dan van de ander. Maar in meer of mindere mate hadden ze allemaal wel iets van het christelijk geloof meegekregen. Voor velen bestond de christelijke opvoeding vooral uit het naar de kerk gaan, zondagschool, christelijke basisschool, catechisatie, belijdenis doen. Dit is een rijtje dat telkens volledig of wel gedeeltelijk terugkwam. Als ik dan doorvroeg hoe het er vroeger thuis met betrekking tot de godsdienst aan toe ging was bijna het standaard antwoord, dat er niet of weinig over werd gepraat.

- *'Ja, nou en of, ze waren stipt! Bij ons huis ik mocht niet zomaar alle heidense dingen doen, zoals ze dat noemden...'*
- *'Ja, we moesten als kind altijd mee naar de kerk, om de week zelfs twee keer, ik moest het niet wagen om thuis te blijven van de catechisatie. En naar de vereniging moest je gewoon toe; of je nu wilde of niet...'*
- *'Ja, ze leefden bij ons thuis precies zoals het moest. Het geloof hoorde gewoon bij je leven, je durfde ook niet tegen te spreken. Je had ontzag voor je ouders! Daar moesten ze tegenwoordig wel eens iets meer van hebben...'*
- *'Ja, er werd gebeden, gelezen en gedankt met het eten, je moest mee naar de kerk, we liepen het hele stuk door het veld want je mocht niet op de fiets ...'*
- *'Ja, mijn vader was niet gelovig en altijd druk met zijn werk. Mijn moeder wel; ze zorgde er dan ook altijd voor dat we ons gebedje deden. Soms maakte ik daar wel eens misbruik van, als ik iets wilde waarvan ik wist dat mijn moeder dat liever niet had, dan vroeg ik het eerst aan mijn vader om vervolgens bij mijn moeder te komen met de mededeling:*

van papa mag het!... , daar heb ik nu wel eens spijt van...'

- '...Bij ons thuis werd geleefd zoals dat van je werd verwacht. De regels van de kerk heb ik als kind wel eens beknellend gevonden. Als ik dan vroeg waarom iets niet mocht, dan was het steevast antwoord: 'dat doen wij niet'..., daar moest je het dan mee doen...'
-'Ook al heb ik het vaak als een keurslijf gevoeld, toch ben ik dankbaar dat mijn ouders het zo hebben gedaan. Het heeft mij wel gevormd. Als ik dan kijk naar de jeugd van tegenwoordig...'

Gespreksvraag 9a

Ik zondig:

- A. bijna nooit**
- B. soms**
- C. vaak**
- D. altijd**
- E. te vaak**
- F. weet ik niet**

Antwoord gemeenteleden

Bewust hebben we deze vraag gesteld voorafgaand aan vraag 9b. Verrassend is het verschil in antwoorden, maar ook het gedeelte ondervraagden dat van mening is het er nog wel redelijk goed vanaf te brengen. Het varieert van 'wat doe ik nu fout' tot 'ik kom elke dag veel te kort'.

Ook valt op dat er een zeer groot verschil is met het zicht op het zondigen of zondaar zijn. Wel valt op dat een groot deel vooral kijkt naar de zonde tegen over de naaste en veel minder naar de zonde tegen over God. Ook merk je de aarzeling die er is om hierop een eerlijk antwoord te geven. Ook is de zonde bij een ander makkelijker aan te wijzen dan bij je zelf.

- 'Ik weet niet of ik zondig, ik roddel nooit over een ander, ik zie wel eens dat mensen de enen keer met elkaar staan te praten en als ze zich om draaien dan staan ze er met een ander over te roddelen, daar hou ik niet van...'
- 'Soms, ik doe wel eens dingen die niet christelijk zijn, maar gelukkig niet elke dag...'
- 'Bijna nooit, ik probeer het zo goed mogelijk te doen, wat doe ik nou verkeerd?...'

- 'Ik durf gerust te zeggen dat ik altijd zondig. Ik kom 's morgens mijn bed nog niet uit of het is al mis, dan denk ik alweer verkeerde dingen...'
- 'Te vaak, ik weet dat ik elke dag tekort kom, maar soms heb ik ook wel eens het gevoel van: volgens mij heb ik het vandaag nog niet zo slecht gedaan...'

Gespreksvraag 9b

Wat is zondigen voor u?

Antwoord gemeenteleden

Hier is iedereen het eens: zondigen is dingen doen die niet mogen. Maar hiervoor is criteria verschillend. Ook hier zien we dat men vooral kijkt naar de omgang met elkaar, een enkele ondervraagde is zich bewust van zondigen tegenover God. Ook wordt er rekening gehouden met het bewust zondigen en het onbewust zondigen, zo maakt men ook verschil in grote en kleine zonde.

- 'Als je iets doet of zegt over het geloof wat niet kan...'
- 'Alles wat niet christelijk is, dingen zeggen, doen of denken die niet mogen, vroeger lag dat anders dan nu. We leven in een heel andere tijd...'
- 'Zondigen is de weg van God verlaten; dat voel je in je geweten. Ik heb dat wel eens gehad, als ik een keer niet naar de kerk ging op zondagochtend. Ik kreeg daar een naar gevoel bij, ik heb God toen gevraagd of Hij mij dat wilde vergeven...'
- 'Zonde is erg. Soms doe je het zonder dat je het in de gaten hebt. Je zegt makkelijker iets over de slechte eigenschap van een ander dan van jezelf...'
- 'Kwaad spreken over een ander (roddelen), dingen doen die niet mogen, je merkt het aan je geweten...'
- '...Als ik eens een keer iets heb gedaan waarvan ik denk dat het zonde is, dan doe ik daarna extra goed mijn best en hoop ik dat God het mij dan vergeeft...'
- '...Echt grote zonden doe ik niet; ik steel niet en vermoord niemand, ik roddel wel eens dat gaat zo van zelf als je samen bent, maar of dat nu zo erg is?...'

Gespreksvraag 10a

Leest u de Bijbel?

Antwoord gemeenteleden

(Hoe vaak gemiddeld) Gelukkig kreeg ik hier eerlijke antwoorden, ik was eerst bang dat mensen een antwoord zouden geven wat voor mij bevredigend zou zijn. Maar men was er ook eerlijk over wanneer er nooit gelezen werd.

Voor sommigen was het lezen van één keer per veertien dagen voldoende, anderen lazen dagelijks. Een enkeling leest de Bijbel niet. Wel werd er naast de Bijbel veel gelezen uit een dagboekje, waar een bijbelgedeelte wordt uitgelegd.

- *'Ja, ik denk zo'n één keer per twee weken, maar ik vind het zo moeilijk te begrijpen wat er staat...'*
- *'Ja, elke dag bij het warme eten lees ik een stukje, dat is een gewoonte die ik die vroeger van huis uit heb mee gekregen...'*
- *'Vroeger toen de kinderen nog klein waren, lazen we altijd uit de kinderbijbel. Later toen de kinderen de deur uit waren gingen we over op de trouwbijbel, maar toen mijn man ziek werd, hadden we er geen tijd meer voor. Nu mijn man overleden is, ben ik nog steeds druk; ik heb mijn huishouden en moet je eens kijken zo'n grote tuin! Ik kom er gewoon niet aan toe...'*
- *'Ik lees niet in de Bijbel. Dat hoor ik zondags wel in de kerk, ik lees liever een goed christelijk boek. Dat begrijp ik tenminste...'*
- 'Ik ben er tien jaar geleden mee begonnen nadat mijn man was overleden, maar ik vind het zo moeilijk. Ik heb al een nieuwe bijbelvertaling gekocht, maar ik blijf het moeilijk vinden...'
- *'Ja, bij het eten is het een vaste gewoonte. Vaak lezen we het samen met de uitleg van een dagboekje. Een enkele keer lees ik ook voor ik slapen ga...'*

Gespreksvraag 10b

Wat betekent bijbellezen voor u?

Antwoord gemeenteleden

Evenals bij de vraag of men bijbel las, ook hier weer een groot verschil in de betekenis van het bijbellezen voor de onder-vraagden. Velen vinden kracht door het lezen van de Bijbel. Ook zien we dat er de ene keer meer aan beleefd wordt dan de andere keer. Ook zie je dat mensen die zelf geen bijbellezen wel met aandacht luisteren als er gelezen wordt, bijvoorbeeld als ze kijken naar Nederland zingt op zondag met Ds. Arie van de Veer of als ze in de kerk zijn. Ook zijn er mensen die vinden dat ze het nodig zijn voor het leven.

- *'Ik haal er de goede dingen uit, daar kan ik dan mee verder het geeft me kracht...'*
- *'Zoals ik al zei, we zijn dat van huis uit gewend, ik denk er verder niet zo over na, maar doe het wel hoor!...'*
- *'Soms lees ik en dan denk ik: wat moet ik er toch mee? Maar ook lees ik soms dingen waarbij ik denk dat het voor mij is geschreven...'*
- *'Misschien dat anderen daar wat aan hebben, maar ik kan er zo weinig mee...'*
- *'Bijbellezen heb je nodig, je krijgt er elke dag weer kracht uit voor je geloof...'*
- *'Vroeger was het een verplichting. Toen ik trouwde, lazen we eerst alleen nog op zondag, maar ook dat zwakte geleidelijk af, we begrepen ook niet wat we lazen...'*
- 'Tja wat betekent het voor mij? Ik doe het gewoon, daar denk ik verder nooit over na...'

Gespreksvraag 11a

Bidt u?

Antwoord gemeenteleden

(hoe vaak gemiddeld) Opmerkelijk is dat bidden toch een veel grotere rol speelt dan het bijbellezen. Het grootste deel bidt voor of na het eten, of allebei. Een veel kleiner deel bidt voor het slapen gaan. Ook was er een ondervraagde die alleen

voor het naar bed gaan bad. Ook wordt er meegebeden zonder er vorm aan te geven. Voor velen is het gebed iets waar ze kracht en rust in vinden.

- 'Ja, altijd voor en na het eten en voor dat ik ga slapen...'
- 'Ja, ik bid een standaard gebed met het eten...'
- 'Ik bid elke avond voor mijn kinderen en kleinkinderen dat het hun goed mag gaan...'
- 'Als ik kijk naar de EO dan bid ik mee. Ik vouw dan niet mijn handen en zo, maar ik bid in mijn hart mee...'
- 'Naast dat ik bid voor en na het eten en bij het naar bed gaan, bid ik ook vaak tussendoor als ik het nodig heb of als ik dankbaar ben...'
- 'Ik bid met het eten. Dat heb je van huis uit mee gekregen, dat hoort toch zo?...'

? Gespreksvraag 11b

Wat betekent het gebed voor u?

Antwoord gemeenteleden

Het grootste deel vindt het gebed belangrijk. Zowel als het gaat om hen zelf, dan wel hun kinderen of kleinkinderen. Wat mij opviel, is dat de gebeden vaak te maken hebben met het hier en nu.

Mensen zijn dankbaar voor alles wat ze in het leven aan goede dingen ontvangen. De inhoud van hun gebed is vaak voor het grootste deel gericht op het voorzien van God in alles wat ze nodig hebben.

Een enkele ondervraagde gaf aan dat het gebed nodig is om vergeving te krijgen van je zonden.

- 'Heel veel, God hoort je en je krijgt er een beter gevoel van....'
- 'Als ik niet bidden kon, hoe zou ik dan door alle moeilijkheden in het leven die ik heb gehad heen zijn gekomen?...'
- 'Ik dank altijd eerst voor alles wat God aan goede dingen heeft gegeven, daarna bid ik of het met mij en mijn kinderen en kleinkinderen allemaal goed mag gaan...'
- 'Ik bid ook wel eens voor mijn overleden man of hij in de hemel mag zijn...'
- 'Van bidden krijg ik nieuwe kracht waar ik weer mee verder kan...'
- 'Ik bid voor anderen en mij zelf en of God mijn zonden wil verge-

ven; daarom sluit ik altijd af met de woorden: 'om Jezus wil'...'

- 'Ik weet dat ik God alles mag vragen; vergeving, kracht,... ook bid ik voor mensen met rouw en verdriet en voor de kerk...'

? Gespreksvraag 12a

Hoe komt iemand in de hemel?

Antwoord gemeenteleden

Voor velen een moeilijke vraag, alsof ze zelf moeten beoordelen of iemand in de hemel komt. Een vraag waarbij je vaak een duwtje in de rug moet geven. Een groot deel is van mening dat 'hoe je geleefd hebt' bepalend is voor het wel of niet in de hemel komen. Ook 'als je er veel om bidt', wil wel eens helpen volgens een klein deel. Ook werd er gezegd 'door het geloof', door één ondervraagde toegepast op het geloof in vergeving door Jezus.

- 'Tja, je kan zelf snel denken dat je goed leeft, maar iedereen maakt wel eens fouten, vaak onbewust als je even niet oplet...'
- 'Pfff, als je netjes leeft en goede dingen doet voor een ander, maar je moet er wel veel om bidden...'
- 'Als iemand leeft naar Gods wil en de wet na leeft...'
- 'Door het geloof in de Heere Jezus, dat Hij je zonden wil vergeven...'
- 'Ik denk daar nooit zo diep over na, daar kom je toch gewoon, als je altijd netjes hebt geleefd, naar de kerk bent gegaan en niemand tekort hebt gedaan ,...'

? Gespreksvraag 12b

Denkt u in de hemel te komen?

Antwoord gemeenteleden

Een vraag die men niet graag beantwoord, je weet het toch nooit zeker.... Een enkeling is er van overtuigd er wel te komen. Anderen hopen er op dat ze er komen, de één omdat hij altijd netjes volgens de Geboden heeft geleefd, de ander omdat hij gelooft dat Jezus zijn zonden heeft vergeven. Maar een overtuigend 'ja' heb ik niet gehoord.

- 'Dat weet ik niet, dat kan ik niet zeggen. Ik weet niet hoe God over mij denkt, of mijn leven goed genoeg was...'
- 'Ja ik denk het wel, ik heb altijd geprobeerd netjes te leven, ik bid en ik dank en geef iedereen het zijne...'
- 'Ik hoop het, ik hoop op vergeving van mijn zonden door Jezus...'
- 'Ik weet het niet. Ik heb best wel wat verkeerd gedaan maar ook heel veel goed...'
- 'Ik durf niet te zeggen, of het voldoende was zoals ik heb geleefd...'
- 'Dat hoop ik, ik hoop dat God genadig is voor mij...'

? Gespreksvraag 13a

Stelling: Christus is onze middelaar voor God.

Antwoord gemeenteleden

Het is de bedoeling dat mensen op de stellingen reageren met 'ja', 'nee' of 'weet ik niet'. Maar vaak komen er juist hier dingen los die ik toch wil omschrijven. Bij sommige stellingen ook wel eens tegenstrijdig met wat ze eerder zeiden. Of Christus de middelaar is voor God, werd voor het overgrote deel met 'ja' beantwoord, één keer 'weet ik niet'. Uit de opmerkingen kon je duidelijk het verschil in uitleg van het woord middelaar ontdekken.

- 'Ja, als je in de Bijbel leest wat Hij allemaal deed, dan is dat een goed voorbeeld voor ons...'
- 'Ja, als ik tot Hem bid dan is hij een tussenpersoon die het voor mij bij God brengt...'
- 'Ja Christus is gestorven voor de zonden van iedereen...'
- 'Weet ik niet. Ik geloof gewoon, ik ben niet zo geleerd...'
- 'Ja, ik geloof dat Hij ook voor mijn zonden is gestorven...'

? Gespreksvraag 13b

Stelling: Zonder Christus zijn we verloren.

Antwoord gemeenteleden

Hier ook vaak Ja, en enkelen weet het niet of zegt nee. Even als in de vorige vraag merk je hier dat sommigen moeite hebben met de naam Christus en vragen dan dat is toch Jezus.

- 'Ja, hij heeft voor ons geleden,...'
- 'Ja, ik denk het wel, maar kan je niet uitleggen waarom,...'
- 'Nee ik geloof in God, wat moet ik dan nog meer,...'
- 'weet ik niet, ik vind het een moeilijk vraag,...'

? Gespreksvraag 13c

Stelling: De hel bestaat.

Antwoord gemeenteleden

Hierover zijnde meningen verdeeld, naast een ruime meerderheid die ja zegt, is er ook een fors deel dat het bestaan van de hel ontkent.

- 'en of de hel bestaat, voor moordenaars, dieven,...'
- 'ik kan me niet voorstellen dat God zo wreed is dat hij mensen naar de hel zou sturen...'
- 'ja, en als je niet geloofd ga je daar na toe,...'
- 'God is een God van liefde, daar pas de hel niet bij...'

? Gespreksvraag 13d

Stelling: Alle mensen komen in de hemel.

Antwoord gemeenteleden

Hier is duidelijk de link te leggen met de vorige stelling, mensen die het bestaan van de hel ontkennen zeggen zo wie zo, dat alle mensen in de hemel komen. Maar ook onder de mensen die zeggen dat de hel wel bestaat is er een deel dat van mening is dat iedereen in de hemel komt. Het overgrote deel is zich toch wel bewust dat niet iedereen in de hemel komt.

- 'Ja, de Heere Jezus is gestorven voor de zonden van alle mensen,...'
- 'Ja, God is liefde,...'
- 'Nee, je moet er wel na geleefd hebben,...'
- 'Nee, alleen als je weet dat je zonden vergeven zijn door de Heere Jezus...'

Gespreksvraag 13e

Stelling: *Bidden en danken is niet noodzakelijk.*

Antwoord gemeenteleden

Op één ondervraagde na zijn ze zich allemaal bewust van de noodzaak van het gebed. Die ene trok de lijn door na de vorige vraag of het gebed noodzakelijk was om in de hemel te komen. En maakte het vergelijk met de moordenaar aan het kruis.

- 'Dat is wel nodig, daar bestaat je geloof toch uit,...'
- 'wel noodzakelijk, hoe kan ik anders geloven?,....'
- 'ja zeker is dat nodig, waar krijg ik anders de kracht en de rust van ,....'

Gespreksvraag 13f

Stelling: *Het geloof is mij duidelijk.*

Antwoord gemeenteleden

Het over grote deel zegt Ja, en juist waar in de hele vragen reeks nog wel eens bleek hoe moeilijk ze het vonden en dit ook aan gaven, word nu Ja gezegd. En waar ik een volmondig Ja verwachtte, kwam een 'nee'.

- 'Ja, ik probeer er ook rekening mee te houden in mijn leven,...'
- 'Ja, ik weet dat ik vergeving nodig ben,...'
- 'Nee, vroeger wel maar ik heb het wat laten verzwakken,...'
- 'Nee, en ik zal je vertellen waarom, soms denk ik het te begrijpen en dan zie ik weer dingen in mijn leven gebeuren en denk dan van waarom, dus heb ik het geloof nog niet helemaal begrepen...'
- '...hoe moet het ons nu duidelijk zijn als ze het binnen de kerk al niet met elkaar eens kunnen worden,...'

Gespreksvraag 13g

Stelling: *De Bijbel heeft het hoogste gezag.*

Antwoord gemeenteleden

Een eenduidig 'ja' is de uitkomst van het antwoord op deze stelling, zelfs van de mensen die eerder aangaven niet veel met de Bijbel te doen. Blijkbaar ziet men het toch als een gezagsboek waaraan je je moet houden in het leven.

- 'Zeker heeft de Bijbel het hoogste gezag, dat hebben we in de opvoeding duidelijk mee gekregen....'
- 'Als ik vroeger iets niet mocht, werd er gezegd: 'dat mag neet va'n Bibel' ...'
- 'Ik geloof wel dat de Bijbel het hoogste gezag heeft, maar er wordt zoveel verschillend uitgelegd, en sommigen kunnen daarmee alles maar schoon praten...'
- 'In de Bijbel laat God zien wie Hij is...'

Gespreksvraag 14a

Behoeftte aan: *Bijbelkring;*

Antwoord gemeenteleden

Half om half is het wel of geen behoefte. Degenen die wel behoefte hebben, nemen al deel aan één van de bestaande kringen. Die geen behoefte hebben doen dat niet, of gunnen zich geen tijd (ja, ook de ouderen zijn druk)

- 'Ja, ik ga altijd naar de kring op het Reggedal,...'
- 'Ja, ik heb wel behoefte aan extra uitleg van de Bijbel, want ik vind het moeilijk te begrijpen ...'
- 'Nee, daar wordt alleen maar geroddeld, daar wil ik niet bij zitten...'
- 'Nee, ik heb al zoveel, ik pas op de kleinkinderen, help mijn dochter soms...'

? Gespreksvraag 14b

Behoefte aan: *Persoonlijke studie;*

Antwoord gemeenteleden

Tot mijn grote spijt mocht ik hier maar één ja noteren. Eén persoon die zich zelf regelmatig de tijd gunde om in de stilte een stukje uit de Bijbel te lezen. Voor de rest verschilde het van 'ik denk er wel vaak over na' tot 'ik heb genoeg aan wat ik op zondag hoor'.

- *'natuurlijk denk ik er wel vaak over na, maar echt er voor gaan zitten? Nee dat doe ik niet...'*
- *'Als ik op zondag de preek heb gehoord kan ik daarmee de hele week wel verder...'*
- *'Nee, ik heb daar geen tijd voor...'*

? Gespreksvraag 14c

Behoefte aan: *Diepgaande pastorale gesprekken.*

Antwoord gemeenteleden

Ook hier een half om half beeld, mensen vinden het ontzettend fijn als er iemand van de kerk komt en met hen praat over de dingen van alledag en over het geloof. Maar een gesprek wat er nog al diep door gaat, daarvan schrikt de helft af.

- *'Ik ben er altijd blij mee als er een ouderling of dominee komt, maar dan moeten ze niet met zulke zware vragen komen...'*
- *'Ja, het is goed om elkaar eens goed aan de tand te voelen waar we nu staan in het geloof...'*
- *'Ja, maar ik laat me door niemand de wet voorlezen...'*

? Gespreksvraag 14d

Behoefte aan: *Alphacursus aangepast voor ouderen.*

Antwoord gemeenteleden

Op één na werd hier door alle ondervraagden een 'nee' als antwoord gegeven. Ook als duidelijk werd aangegeven dat het dan zou gaan om Alpha gericht op ouderen, bleef het antwoord nee.

Door velen werd het gezien als een opstap naar het geloof. Dan zou je juist gezien hun kennis denken dat het nodig was dat ze gingen, maar dat verlangen is er niet.

- *'Nee, ik moet niets van al die groepen hebben...'*
- *'Nee, ik weet wel hoe het geloof in elkaar zit...'*
- *'Nee, dat is toch voor mensen buiten de kerk?...'*
- *'Ja, ik heb de gewone Alpha gevolgd en kan het iedereen aanraden...'*

? Gespreksvraag 14e

Behoefte aan: *Gemeente Groei Groepen.*

Antwoord gemeenteleden

Veel oudere mensen hebben moeite met alles wat zich groep binnen de kerk noemt, al dat nieuwe hebben ze niets mee. Ook hier een overwegend negatief antwoord. Anderzijds zien we wel weer dat er behoefte is aan saamhorigheid. Maar zo snel er dan iets van bijbelstudie bij komt haken veel mensen af. Of ze hebben eens een negatieve ervaring gehoord of op gedaan. Dus vaak een nee op vooroordelen.

- *'Nee, joh, daar ben ik niet genoeg voor in de Bijbel thuis...'*
- *'...en ik heb wel gehoord hoe het daar gaat, nou zo hoeft het voor mij niet...'*
- *'.. die en die is er ook naartoe geweest, toen ze elkaar te slim af waren is de groep uit elkaar gevallen, noem je dat christelijk?...'*

Gespreksvraag 14f

Andere behoeftes?

Antwoord gemeenteleden

Er is blijkbaar weinig behoefte om binnen de kerk iets te doen of te hebben waardoor of waarmee je je persoonlijke geloof wat kunt verrijken. De enige behoeftevraag die kwam, was meer een suggestie.

- *'Is het geen goed idee dat elke alleenstaande oudere iemand heeft als maatje waarmee hij of zij de vragen die hij heeft kan delen?...'*

5. Discussie onderzoek

In dit hoofdstuk vindt u de discussie tussen de twee gehouden onderzoeken. In deze discussie vindt u alleen de feiten. De conclusie en onze eigen mening komen in een later stadium pas naar voren.

? Gespreksvraag 1

Wie Christus is voor u?

Discussie

Ouderlingen zijn van mening dat de oudere gemeenteleden Christus zien als de Redder, de weg tot God. Uit onderzoek bij de ouderen blijkt dat maar een klein deel, Christus als hun Heer en Heiland ziet.

Weinig kerkenraadsleden noemen iets over het punt aangaande het leven hier en nu, terwijl de ondervraagde gemeenteleden juist daar hun focus op hebben, zij zien Christus hoofdzakelijk als een hulp voor het heden.

? Gespreksvraag 2

Wie is God voor u?

Discussie

Kerkenraadsleden zijn van mening dat oudere gemeenteleden God, in het algemeen, zien als 'negatief' en streng. Een toornige en gebiedende God. Dit beeld vinden we bij de oudere gemeenteleden niet terug, wel een God Die alles ziet, maar niet dat 'negatieve' beeld.

Het idee dat er bij een deel van de kerkenraadsleden leeft, dat God een mysterie of ongrijpbaar is, vinden we ook terug bij een groot deel van de oudere gemeenteleden.

Voor de oudere gemeenteleden is God vooral een God van voorziening in het hier en nu, dit wordt minder aangehaald door de kerkenraadsleden.

? Gespreksvraag 3

Wie is de Heilige Geest voor u?

Discussie

Zowel uit het onderzoek van de kerkenraadsleden als van de oudere gemeenteleden blijkt dat de Heilige Geest een lastig onderwerp is.

Kerkenraadsleden zijn deels van mening dat de Heilige Geest de weg opent naar de Vader door de Zoon. Bij de ondervraagde oudere gemeenteleden zien we dit beeld enkel terug.

Oudere gemeenteleden spreken over de Heilige Geest als hun geweten of Hij die rust geeft in hun hart. Bij de kerkenraadsleden wordt dit niet geopperd, het enige wat genoemd wordt, is dat zij denken de oudere gemeenteleden het eventueel zien als dat God in hun woont.

? Gespreksvraag 4

Wat is genade voor u?

Discussie

Kerkenraadsleden denken dat oudere gemeenteleden voor het overgrote deel met de gedachte leven dat genade verdiend moet worden. Je kunt de genade verkrijgen door juist te leven en doen wat God van ons vraagt. De focus bij de kerkenraadsleden ligt hierbij vooral op de redding van de mens. En daarnaast wordt ook de algemene genade door enkelen genoemd.

Bij oudere gemeenteleden zien we dat de focus vooral ligt op de algemene genade. God Die ons helpt in het leven van alle dag. Wanneer de redding al genoemd wordt, dan dient men wel 'goed' geleefd te hebben.

Gespreksvraag 5

Wat is de Bijbel voor u?

Discussie

Kerkenraadsleden denken dat oudere gemeenteleden de Bijbel zien als Gods woord dat waar is van 'kaf tot kaf'. Het wordt gezien als basis voor het geloof en als leidraad voor het leven. Bij oudere gemeenteleden komt als eerste naar voren dat zij de Bijbel moeilijk te begrijpen vinden. Daarnaast zien oudere gemeenteleden de Bijbel vooral als leidraad voor het leven en wordt er niets over gezegd dat de Bijbel de basis van het geloof is voor hen.

Gespreksvraag 6a

Wat is de voornaamste inhoud van het geloof?

Discussie

Bij de kerkenraadsleden zien we verschillende lijnen, als het gaat om deze vraag voor oudere gemeenteleden. Deze lijnen bestaan uit het geloof in God, Jezus en eventueel de Geest. En een lijn die vooral betrekking heeft op het heden en een lijn die vooral betrekking heeft op de toekomst. Bij de oudere gemeenteleden gaat het in het geloof vooral om de voorzienigheid van God in het leven en hoe je omgaat met je naaste. Hierbij vindt men de gemeenschap als gemeente zeer waardevol. Bij de oudere gemeenteleden is er maar een enkeling die aangeeft dat het werk van Christus centraal staat.

Gespreksvraag 6b

Ziet u zichzelf als een gelovige? Zo ja, hoe zou u dan het leven uit het geloof typeren?

Discussie

De kerkenraadsleden denken dat oudere gemeenteleden hier volmondig 'Ja' op zullen antwoorden. Oudere gemeenteleden

den antwoorden hier niet volmondig ja op, er bestaat nogal wat twijfel omdat ze denken dat ze niet voldoende geloven. Het geloof wordt door oudere gemeenteleden dan ook vooral getypeerd als de omgang met de naaste. De typering van het leven uit geloof wordt door kerkenraadsleden nauw verbonden met de kerkgang, omgang met de ander en het houden van de geboden.

Gespreksvraag 6c

Hoe komt u aan het geloof?

Discussie

De opvoeding blijkt centraal te staan als het gaat om het komen aan het geloof, hier denken de kerkenraadsleden en de oudere gemeenteleden hetzelfde over.

Bij de kerkenraadsleden werd er gesteld dat de oudere gemeenteleden het geloof gekregen hebben als genade gave. Uit het onderzoek onder de oudere gemeenteleden kwam dit slechts een keer naar voren.

Gespreksvraag 6d

Wat betekenen de Twaalf Artikelen (Apostolische Geloofsbelijdenis) voor u?

Discussie

Kerkenraadsleden denken dat oudere gemeenteleden het belijden van de Apostolische Geloofsbelijdenis belangrijk vinden. Daarnaast denken de kerkenraadsleden dat de ouderen het erg zouden missen wanneer de traditie van het lezen in de zondagsdienst zou komen te vervallen. Dit vooral met een liturgisch motief en voor een deel ook een inhoudelijk motief. Bij de oudere gemeenteleden zien we veel minder terug van het belijdende karakter van de Twaalf Artikelen. Dit belijden heeft zowel betrekking op het belijden als gemeente als wel het persoonlijk belijden.

? Gespreksvraag 7a

Vindt u de Tien Geboden belangrijk?

Discussie

De kerkenraadsleden zijn van mening dat de oudere gemeenteleden wettisch zijn opgevoed en ze vinden de Tien Geboden belangrijk, en vooral ook dat ze voorgelezen worden in de zondagsdienst. Dit vooral met een liturgisch motief en voor een deel ook een inhoudelijk motief. De nadruk van het belang ligt bij de oudere gemeenteleden vooral op het naleven van de Tien Geboden voor zichzelf maar ook met betrekking tot het beoordelen van anderen. Ook is er een klein aantal van de ondervraagde ouderen die aangeeft dat je er niet onder gebukt mag gaan.

? Gespreksvraag 7b

Wat betekenen de Tien Geboden voor u persoonlijk?

Discussie

Bij de kerkenraadsleden vinden we vooral terug dat ze denken dat oudere gemeenteleden hiernaar willen leven. Ze zien het als van God Zelf gekregen en als een leidraad voor hun leven. Een van de ouderlingen heeft een wat negatievere kijk op de zaak. Volgens hem hebben oudere gemeenteleden twijfels of ze er wel goed genoeg naar geleefd hebben. Bij de oudere gemeenteleden vinden we de gedachte van het 'moeten', van vroeger uit, voornamelijk terug. Vooral wat niet mag is blijven hangen. Het wel, dan wel niet, naleven van de Tien Geboden heeft bij oudere gemeenteleden betrekking tot het leven na de dood.

? Gespreksvraag 7c

Probeert u te leven volgens de Tien Geboden; zo ja, hoe dan; zo nee, waarom niet?

Discussie

De kerkenraadsleden denken dat de oudere gemeenteleden zeker naar de Tien Geboden proberen te leven. Maar dat ze dit niet kunnen volbrengen. Het goed je best doen heeft daarbij nauw betrekking op de redding. Daar tegenover leeft de gedachte bij enkele kerkenraadsleden dat het maken van fouten tot straf leidt; evenals in het Oude Testament.

De oudere gemeenteleden geven ook aan dat ze ernaar proberen te leven. Een deel denkt dat te kunnen volbrengen, een deel houdt zich er niet zo streng mee bezig en een ander deel beseft dat het onmogelijk is om dit volledig te volbrengen.

Oudere gemeenteleden die denken dat ze het niet volbrengen kunnen, betrekken die Tien Geboden vooral op God. Oudere gemeenteleden die denken dat ze het nog niet zo slecht doen, betrekken de Tien Geboden vooral op de verhouding tot de naaste.

? Gespreksvraag 8

Bent u christelijk opgevoed; zo ja, hoe dan?

Discussie

De kerkenraadsleden denken dat de oudere gemeenteleden hun christelijke geloof voornamelijk te danken hebben aan hun opvoeding. Daarnaast wordt dit door enkelen aangevuld met persoonlijk bijbellezen, christelijke basisschool en niet door persoonlijke gesprekken met bijvoorbeeld de ouders.

Bij het onderzoek onder de oudere gemeenteleden zien we ook dat het christelijke in de opvoeding ook een belangrijke rol heeft gespeeld. Echter zij noemen naast de opvoeding ook de catechisatie, het naar de kerk gaan, de zondagschool, belijdenis doen en de christelijke basisschool. Ook werd er weinig over gesproken thuis.

Gespreksvraag 9a

Ik zondig:

A. bijna nooit

B. soms

C. vaak

D. altijd

E. te vaak

F. weet ik niet

Discussie

De kerkenraadsleden hebben de gedachte dat oudere gemeenteleden overwegend zullen zeggen dat ze 'altijd' zondigen, gevolgd door soms en vaak.

Onder de oudere gemeenteleden is een groot gedeelte wat denkt 'het er nog wel redelijk vanaf te brengen'. Zij kozen dan vooral voor het antwoord 'B: soms'. Ook zijn er enkelen die zeggen: 'wat doe ik nu fout.' Zij antwoorden met 'A: bijna nooit'. Daarnaast is er een gedeelte dat zegt altijd of te vaak 'D/E'.

Gespreksvraag 9b

Wat is zondigen voor u?

Discussie

Volgens de kerkenraadsleden is zondigen voor de oudere gemeenteleden het niet doen van Gods wil. Met Gods wil wordt dan de Wet en de Tien Geboden bedoeld. Ook gaan zij er van uit dat ouderen spijt van hun zonden hebben. Ze belijden deze zonde en een deel van de ouderen ontvangt dan ook de vergeving, maar het andere deel twijfelt over deze vergeving. Volgens de oudere gemeenteleden is zondigen 'dingen doen die niet mogen'. Daarbij wordt er onderscheid gemaakt in de zonde tegenover de medemens en de zonde tegenover God. Een groot deel is zich meer bewust van de zonde tegenover medemens dan van de zonde tegenover God.

Ook wordt er een verschil gemaakt tussen grote en kleine zonde.

Gespreksvraag 10a

Leest u de Bijbel? (Hoe vaak gemiddeld)

Discussie

De inschatting van de kerkenraadsleden is hoog als het gaat om het bijbellezen, daar zij overwegend dachten dat er minstens éénmaal per dag gelezen werd.

Bij de ondervraagde oudere gemeenteleden is een deel trouw in het bijbellezen, zij lezen bij iedere maaltijd. Maar ook een deel minder trouw, variërend van één keer per veertien dagen tot niet.

Gespreksvraag 10b

Wat betekent bijbellezen voor u?

Discussie

De kerkenraadsleden zijn van mening dat het lezen van de Bijbel voor de oudere gemeenteleden vooral gedaan wordt voor het opdoen van kennis. Ouderen vinden het belangrijk, maar voor sommigen is het meer een gewoonte. De oudere gemeenteleden zien bijbellezen vooral als een manier voor het opdoen van kracht. Daarnaast is er een kleinere groep die bijbelleest uit waardering en ontzag voor de Bijbel.

Gespreksvraag 11a

Bidt u? (Hoe vaak gemiddeld)

Discussie

De inschatting van de kerkenraadsleden is dat oudere gemeenteleden gemiddeld vier keer per dag bidden. Drie keer bij het eten en voor het slapen gaan. Een enkeling denkt dat daarnaast ook nog wel eens gebeden word door de oudere gemeenteleden. De oudere gemeenteleden bidden dagelijks. Voornamelijk bij de maaltijd en sommigen ook bij het slapen gaan.

? Gespreksvraag 11b

Wat betekent het gebed voor u?

? Discussie

Volgens de kerkenraadsleden is bidden voor oudere gemeentelieden vooral contact met God. Ze zien het als een houvast en een uiten van je zorgen bij God. Een enkele ouderling denkt dat oudere gemeenteleden het gebed ervaren als een eenrichtingsverkeer.

De oudere gemeenteleden zien het gebed als belangrijk voor het leven van alle dag, maar ook als een uiting van dankbaarheid voor alles wat ze ontvangen. Enkele oudere gemeenteleden zien het gebed ook als noodzakelijk voor vergeving van hun zonde.

? Gespreksvraag 12a

Hoe komt iemand in de hemel?

? Discussie

De kerkenraadsleden verdelen de gedachten van de oudere gemeenteleden in twee hoofdlijnen. De ene lijn is die van de goede werken en de andere lijn van de genade.

Volgens de kerkenraadsleden zijn de ouderen die in de lijn van de goede werken denken twijfelachtig of zij goed genoeg gedaan hebben.

De ouderen die in de lijn van de genade zitten, geloven of dat ze het door geloof ontvangen, of door goede werken of dat je er niets voor of tegen kan doen.

De oudere gemeenteleden denken vooral in de lijn van de 'goede werken'.

Een klein deel is van mening dat veel bidden helpt om in de hemel te komen. Daarnaast is er ook een enkeling die van mening is dat alleen door vergeving van de zonde door Jezus iemand in de hemel kan komen.

? Gespreksvraag 12b

Denkt u in de hemel te komen?

? Discussie

Het overgrote deel van de ondervraagde kerkenraadsleden denkt dat oudere gemeenteleden deze vraag zal beantwoorden met 'Ik hoop het...'. De rest denkt dat ze er wel komen of zegt dat ouderen zich daar niet over uitlaten. De oudere gemeenteleden laten geen volmondige 'ja' op deze vraag horen. De twijfel komt voort uit de gedachte of men wel goed genoeg geleefd heeft of dat men wel genoeg geloof heeft.

? Gespreksvraag 13a

Stelling: Christus is onze Middelaar voor God.

? Discussie

De kerkenraadsleden geven voor een groot gedeelte 'ja' als antwoord. De oudere gemeenteleden geven ook voor een groot gedeelte het antwoord 'ja'.

? Gespreksvraag 13b

Stelling: Zonder Christus zijn we verloren.

? Discussie

De kerkenraadsleden geven voor een groot gedeelte 'ja' als antwoord. Van de oudere gemeenteleden geeft bijna iedereen het antwoord 'ja'.

Gespreksvraag 13c

Stelling: *De hel bestaat.*

Discussie

Van de kerkenraadsleden geeft bijna iedereen een 'ja' als antwoord op deze vraag. Van de oudere gemeenteleden geeft meer dan de helft het antwoord 'ja'.

Gespreksvraag 13d

Stelling: *Alle mensen komen in de hemel.*

Discussie

Nagenoeg alle kerkenraadsleden geven het antwoord 'nee' op deze vraag. Een groot gedeelte van de oudere gemeenteleden geeft het antwoord 'nee'.

Gespreksvraag 13e

Stelling: *Bidden en danken is niet noodzakelijk.*

Discussie

Een groot gedeelte van de kerkenraadsleden beantwoordt deze vraag met 'nee'. Nagenoeg alle oudere gemeenteleden beantwoorden met 'nee'.

Gespreksvraag 13f

Stelling: *Het geloof is mij duidelijk.*

Discussie

Ruim de helft van de kerkenraadsleden beantwoordt deze vraag met 'ja'. Ruim de helft van de oudere gemeenteleden antwoordde deze vraag met 'ja'.

Gespreksvraag 13g

Stelling: *De Bijbel heeft het hoogste gezag.*

Discussie

Nagenoeg alle kerkenraadsleden beantwoordden deze vraag met 'ja'. Alle oudere gemeenteleden beantwoordden deze vraag met 'ja'.

Gespreksvraag 14a

Behoeftte aan: *Bijbelkring;*

Discussie

Een groot gedeelte van de kerkenraadsleden denkt dat ouderen de behoefte hebben aan een bijbelkring. Misschien niet alle oudere gemeenteleden, maar de helft toch wel, wordt er geschat.

Ongeveer de helft van de oudere gemeenteleden is geïnteresseerd in of neemt al deel aan een Bijbelkring. De andere helft heeft geen behoefte en/of heeft hiervoor geen tijd.

Gespreksvraag 14b

Behoeftte aan: *Persoonlijke studie.*

Discussie

De meeste kerkenraadsleden denken dat oudere gemeenteleden geen behoefte hebben aan persoonlijke studie. Een enkeling denkt van wel, of misschien een deel van de ouderen. Eventueel een dagboekje wordt nog wel eens gebruikt volgens hen.

Onder de oudere gemeenteleden was er één persoon die de behoefte had aan persoonlijke studie. De rest van de onderzochte oudere gemeenteleden gaf te kennen dat hier geen behoefte aan was.

? Gespreksvraag 14c

Behoeft *aan: Diepgaande pastorale gesprekken.*

Discussie

Onder de kerkenraadsleden is er een deel dat denkt dat hier geen behoefte aan is, en als het er is, dan is er wel een behoefte aan het leren, maar geen behoefte om zichzelf bloot te willen geven.

Het grootste gedeelte van de kerkenraadsleden denkt dat oudere gemeenteleden wel de behoefte hebben aan diepgaande pastorale gesprekken. Bij de oudere gemeenteleden ligt de behoefte er half om half. Het wordt erg gewaardeerd als er iemand van de kerk komt, en praten over alledaagse dingen en geloof is prima, maar té diepe gesprekken schrikt de helft af.

? Gespreksvraag 14d

Behoeft *aan: Alphacursus aangepast voor ouderen.*

Discussie

De kerkenraadsleden denken in het algemeen dat er geen behoefte is aan een Alphacursus voor ouderen, al vinden een aantal het wel een erg goed idee.

Voor de gedachte dat het te 'basic' is, of de huiver om zichzelf bloot te moeten geven, zouden de ouderen afschrikken. Onder de oudere gemeenteleden is er op één na geen behoefte aan een Alphacursus voor ouderen. Oudere gemeenteleden vinden de Alpha voor beginnende (on)gelovigen. En dat zijn zij niet. Zij weten 'het' allemaal al wel...

? Gespreksvraag 14e

Behoeft *aan: Gemeente groei groepen.*

Discussie

De meeste kerkenraadsleden denken dat er geen behoefte is aan een gemeente groeigroep. Een enkeling weet het niet, of denkt dat er misschien een deel van de ouderen de behoefte heeft. Een ouderling geeft aan dat het er al is, en dat het goed loopt.

Onder de oudere gemeenteleden geeft het merendeel aan dat er geen behoefte is aan een gemeente groeigroep.

Tegenargumenten liggen in de lijn van; iets tegen nieuwe dingen hebben, een vooroordeel tegen groepen hebben, of wel behoefte aan samenhang, maar geen bijbelstudie willen doen.

? Gespreksvraag 14f

Behoeft *aan: Andere behoeftes?*

Discussie

De kerkenraadsleden hebben verder weinig ideeën of ouderen nog behoeftes hebben. Een enkeling geeft aan dat hij denkt dat oudere gemeenteleden de behoefte hebben om de dominee vaker te zien of meer contact met buitenwereld of gemeente te hebben. Zelf hebben enkele kerkenraadsleden nog een paar ideeën. Deze zijn te vinden in de verwerking van de interviews van de kerkenraadsleden. De oudere gemeenteleden hebben verder geen behoeftes. De enige behoefte die naar voren kwam was het organiseren van meer sociale (groeps-) contacten.

6. Conclusie onderzoek

In het vorige hoofdstuk hebben wij in de discussie de feitelijke informatie uit de twee gehouden onderzoeken weergegeven. In dit hoofdstuk zullen wij de conclusie uit deze discussie verwerken. In eerste instantie zullen wij ons richten op de feitelijke overeenkomsten en verschillen, maar ook zullen wij onze eigen mening hier ter sprake brengen. Ook zal er een koppeling plaatsvinden vanuit de gelezen literatuur. Dit hoofdstuk zal tevens een opstap richting de aanbevelingen zijn. Deze zijn in het volgende hoofdstuk verwerkt.

Gespreksvraag 1

Wie Christus is voor u?

Conclusie

In de onderzoeksresultaten vinden we een verschil tussen het beeld van de kerkenraadsleden en de oudere gemeenteleden. Daar waar de kerkenraadsleden denken dat oudere gemeenteleden Christus vooral zien als Heer en Heiland, vinden we het beeld van een Helper meer terug bij de oudere gemeenteleden. *Dan kom je uit op een soort 'ANWB-Jezus'. De ANWB kun je beter maar niet nodig hebben, want dan heb je ook geen problemen. De Bijbel geeft ons een totaal ander beeld van Jezus als redder. Namelijk dat ieder mens Hem nodig heeft. Je kunt eigenlijk geen mens zijn zonder deze Jezus.*⁵ Kerkenraadsleden denken dat wanneer ouderen over Christus denken, meer hun focus richten op de toekomst en de redding, terwijl oudere gemeenteleden juist meer de focus richten op het heden. Christus wordt meer gezien als een hulp dan als de Middelaar, de Verlosser. Gezien onze focus in dit onderzoek vooral ligt op 'het werk van Christus en het leven uit genade', is het zorgelijk te noemen dat er een groot gebrek is aan kennis aangaande Christus. Als Christus al niet gekend wordt als Heer en Heiland, hoe kan men dan Zijn werk kennen en leven uit genade?

Gespreksvraag 2

Wie is God voor u?

Conclusie

In de onderzoeksresultaten vinden we ook een verschil tussen het beeld van de kerkenraadsleden en de oudere gemeenteleden met betrekking tot het godsbeeld.

Kerkenraadsleden denken dat oudere gemeenteleden een meer negatief godsbeeld hebben maar bij de ouderen vinden wij dit niet terug. Zelfs niet bij oudere gemeenteleden die afkomstig zijn vanuit de gereformeerde gezindte.

Bij de oudere gemeenteleden vinden we meer het beeld van God als Voorziener terug. Het vaderbeeld van God wordt maar heel weinig genoemd. *Als je zegt: 'ik geloof in God de Vader' wordt het persoonlijk. En dat is nu juist het kenmerkende van het geloof: dat het persoonlijk is. Geloven is God als je Vader kennen.*⁶

Ook is het opmerkelijk dat oudere gemeenteleden het lastig vinden om God en Christus van elkaar te onderscheiden. Daarnaast is er ook nog een groep ouderen die God als ongrijpbaar of als mysterie benoemd. Dit wordt ook door enkele kerkenraadsleden benoemd. Ook dit is een zorgelijke ontwikkeling. Uit deze gegevens kunnen we concluderen dat een groot deel van de basiskennis ontbreekt bij deze oudere gemeenteleden.

⁵ D. Meijvogel, Onbeperkt Houdbaar! Omdat je over het geloof nooit uitgedacht raakt, Uitgeverij Jes, Zoetemeer, 2009. p.29

⁶ R. De Wit, Onbeperkt Houdbaar! Omdat je over het geloof nooit uitgedacht raakt, Uitgeverij Jes, Zoetemeer, 2009. p.14

? Gespreksvraag 3

Wie is de Heilige Geest voor u?

Conclusie

In de onderzoeksresultaten vinden we de overeenkomst dat de kerkenraadsleden denken dat de oudere gemeenteleden de Heilige Geest een lastig onderwerp vinden. Zij denken dat ouderen de Geest vaag en onbekend vinden.

Bij de ouderen vinden we ook terug dat zij de Geest een lastig onderwerp vinden en eigenlijk niet goed weten wat ze hiermee aan moeten. Vragen als: wie is de Geest, wat doet Hij, en hoe werkt Hij, blijven onbeantwoord door de ouderen.

Wanneer we zondag 20 van de Catechismus lezen vinden wij op de vraag *'Wat gelooft gij van den Heiligen Geest?'* het antwoord: *'Eerstelijk dat Hij tezamen met den Vader en den Zoon waarachtig en eeuwig God is. Ten andere dat Hij ook mij gegeven is, opdat Hij mij door een waar geloof Christus en al Zijn weldaden deelachtig make, mij trooste en bij mij eeuwiglijk blijve.'*

Dit vinden wij ook terug in de Nederlandse Geloofsbelijdenis, in artikel 11 lezen we over de Geest [...] *Welke in orde is de derde Persoon der Drieuldigheid, van éénzelfde wezen, majesteit en heerlijkheid met den Vader en den Zoon; zijnde waarachtig en eeuwig God, gelijk ons de Heilige Schriften leren.*

Oudere gemeenteleden vinden slechts niet veel meer dan dat de Geest een Trooster is. De Heilige geest is ook een Trooster, maar Hij is meer dan dat alleen.

Hij geeft ons deel aan het verlossende werk van Christus en Hij is God. Alister McGrath geeft drie antwoorden op de vraag *'Wat doet de Heilige Geest?'* *Hij openbaart, Hij bewerkt de verlossing en het christelijke leven.*⁷

Uit het onderzoek blijkt dat vooral het christelijke leven benoemt wordt, en de andere punten onderbelicht blijven.

H.L. Heijkoop stelt in zijn boek *'De Heilige Geest'* terecht de vraag: *Hoeveel gelovigen zijn er zich praktisch van bewust dat de Heilige Geest niet zomaar een kracht of invloed is, maar een goddelijke persoon? Hoeveel van hen weten dat de Heilige Geest in hen woont?*⁸

Uit het onderzoek is gebleken dat ook onder de oudere gemeenteleden maar beperkte bewustheid is over de goddelijke persoon van de Geest. En ook dat ze ontdekt hebben dat de

Geest in hun woont. Bij ons kwam de vraag op, dat gezien het feit dat de Geest openbaart, en dit maar gering beleefd wordt, hier een verband gelegd zou kunnen worden met de geringe kennis van de goddelijke drie-eenheid en hun werken.

? Gespreksvraag 1-3

Algemene opmerking vraag 1 t/m 3

Conclusie

Wanneer we naar de grote lijn achter vraag één, twee en drie kijken, komen wij (helaas) tot de conclusie dat er onder de oudere gemeenteleden, een (groot) gebrek is aan (basis) kennis van de drie-eenheid, dan wel van de drie verschillende personen uit de Godheid.

Dit in zowel de feitelijke kennis als in de beleving. De kennis en de beleving die er is, is veelal summier en vooral onvolledig. Christus als Redder en als Middelaar wordt maar weinig beleefd. God als Vader, en dan vooral de Vader van Jezus Christus wordt amper genoemd.

En vooral met de Heilige Geest weten ouderen geheel geen raad.

Dit is zeker iets waar wij onze aanbevelingen op zullen toe moeten spitsen. Kennis van God, Christus en de Heilige geest is naar ons inzien, de weg naar het heil in Christus. Redding is niet door kennis, maar alleen door geloof. Maar om te geloven, moet er wel kennis zijn. Men kan immers niet geloven in wat men niet kent.

⁷ Alister McGrath, *Christelijke theologie*, een introductie, Uitgeverij Kok, Kampen, 2000. pp. 259-261.

⁸ H.L. Heijkoop, *De Heilige Geest*, Uitgeverij uit het woord der waarheid, Wintschoten, 4e druk. p.7.

Gespreksvraag 4

Wat is genade voor u?

Conclusie

In de onderzoeksresultaten vinden we ook een verschil tussen het beeld van de kerkenraadsleden en de oudere gemeenteleden met betrekking tot de genade. De kerkenraadsleden denken dat de oudere gemeenteleden vooral de focus hebben op de redding, wanneer zij spreken over genade. Echter deze genade is wel gekoppeld aan goede werken. 'Het moet verdiend worden...' Daarnaast wordt door een enkeling de algemene genade ook nog genoemd. Bij de oudere gemeenteleden vinden we juist de focus op dit tweede punt. Het is genade dat God ons helpt in het leven van alledag. Daar waar de redding al genoemd wordt, moet er wel 'goed' geleefd worden. Ook hier kunnen wij weer concluderen dat er bij de oudere gemeenteleden een gebrek is aan kennis.

Ja, het is genade dat God ons iedere dag weer helpt, *Psalmen 68:19: Geprezen zij de Here. Dag aan dag draagt Hij ons; die God is ons heil. Maar als het daarbij blijft wordt de kern van Gods genade gemist. Efeze 2:5 ons, hoewel wij dood waren door de overtredingen mede levend gemaakt met Christus, (door genade zijt gij behouden).*

Naast het gemis van de kennis, wordt de beleving van genade ook nog voor een groot gedeelte gemist. Oudere gemeenteleden denken dat er gewerkt moet worden voor de genade, echter is de genade alleen te verkrijgen door geloof. (Sola fide) En dit geloof is alleen te verkrijgen door genade (Sola gratia) Want het is een gave Gods. *Efeze 2:8-9 Want door genade zijt gij behouden, door het geloof, en dat niet uit uzelf: het is een gave van God; niet uit werken, opdat niemand roeme.*

Gespreksvraag 5

Wat is de Bijbel voor u?

Conclusie

In de onderzoeksresultaten vinden we ook een verschil tussen het beeld van de kerkenraadsleden en de oudere gemeenteleden met betrekking tot de Bijbel. De kerkenraadsleden den-

ken dat de oudere gemeenteleden de bijbel zien als waarheid en als basis van het geloof. De oudere gemeenteleden echter geven als eerste aan dat zij de Bijbel erg moeilijk vinden. De ouderen die wel iets begrijpen zien de Bijbel als een leidraad. Opmerkelijk is dat de oudere gemeenteleden niets zeggen over het God kennen vanuit Zijn Woord. *Romeinen 10: 17 Zo is dan het geloof uit het horen, en het horen door het woord van Christus. (SV: door het Woord Gods).*

Gespreksvraag 6a

Wat is de voornaamste inhoud van het geloof?

Conclusie

In de onderzoeksresultaten vinden we ook een verschil tussen het beeld van de kerkenraadsleden en de oudere gemeenteleden met betrekking tot de inhoud van het geloof. De kerkenraadsleden denken dat de inhoud van het geloof voor oudere gemeenteleden ligt in het geloven in God, Jezus en de Geest, voor het hier en nu en voor in de toekomst. De oudere gemeenteleden benoemen hoofdzakelijk de voorzienigheid van God in het leven en de omgang met de naaste.

Een ouder gemeentelid stelt het verlossende werk van Jezus als voornaamste inhoud van het geloof. En dat is ook de voornaamste inhoud van het geloof. Dat door het werk van Christus er verzoening heeft plaats gevonden tussen God en de mens, zoals ook in de Catechismus beschreven staat in zondag 7 vraag 21: *Wat is een waar geloof? Antwoord: Een waar geloof is niet alleen een stellig weten of kennis, waardoor ik alles voor waarachtig houd, wat ons God in Zijn Woord geopenbaard heeft, maar ook een vast vertrouwen, hetwelk de Heilige Geest door het Evangelie in mijn hart werkt, dat niet alleen anderen, maar ook mij vergeving der zonden, eeuwige gerechtigheid en zaligheid van God geschonken is, uit louter genade, alleen om der verdienste van Christus wil.*

🔍 Gespreksvraag 6b

Ziet u zichzelf als een gelovige?

Zo ja, hoe zou u dan het leven uit het geloof typeren?

👉 Conclusie

In de onderzoeksresultaten vinden we ook een verschil tussen het beeld van de kerkenraadsleden en de oudere gemeenteleden met betrekking tot de mening of men zichzelf ziet als een gelovige en wat dan de typering van het leven uit geloof is. Kerkenraadsleden denken dat oudere gemeenteleden volmondig 'ja' antwoorden zullen. Oudere gemeenteleden echter durven geen volmondig 'ja' te antwoorden door hun twijfel of zij wel genoeg geloof hebben.

Achter deze gedachten vinden we een paradigma wat overeen kan komen met wat Ds. W. Markus schrijft in het boek 'Onbepert houdbaar'. Hij schrijft: *'Zo is ongeveer de algemene religieuze mening over vergeving: het weegschaalmodel. Als uiteindelijk het goede opweegt tegen het kwade, dan heb je het gered.'*⁹

Wanneer we het hebben over de typering van het geloof dan denken de kerkenraadsleden dat oudere gemeenteleden dit vooral vorm geven in hun kerkgang, omgang met hun naasten en het houden van de geboden. Oudere gemeenteleden benoemen voornamelijk de omgang met hun naasten. Wij hebben het idee dat oudere gemeenteleden moeite hebben met de zekerheid van het geloof. (Dit hangt samen met de toe-eigening van het heil in Christus, het aannemen van Jezus en het ontvangen van de genade). Hierdoor ontstaat het beeld dat je moet werken voor je geloof, terwijl er bij geloofs-zekerheid, de werken als gevolg van dankbaarheid zullen volgen. Anders gezegd: *'Discipelschap betekent eenvoudigweg het leven dat voortvloeit uit vergevende genade. We zullen naar heiligheid streven – niet om God meer van ons te laten houden, maar omdat Hij al oneindig veel van ons houdt.'*¹⁰ Geloofszekerheid zal een verandering geven in het dagelijkse leven. Terecht merkt Dr. J. Hoek in zijn boek 'Verzoening daar draait het om' op: *'Wie leert leven van genade gaat ook zelf, in alle relaties waar hij of zij staat 'genadig' leven.'*¹¹

🔍 Gespreksvraag 6c

Hoe komt u aan het geloof?

👉 Conclusie

In de onderzoeksresultaten is het beeld van de kerkenraadsleden en de oudere gemeenteleden met betrekking tot hoe men aan het geloof komt redelijk gelijk. Beide benoemen de opvoeding voornamelijk als belangrijkste bron van het geloof. Wanneer we terug kijken naar de hier boven uitgewerkte vragen, zijn we al tot de conclusie gekomen dat het erg mager gesteld staat met de basiskennis van het geloof van de oudere gemeenteleden. Wanneer we nu tot de conclusie komen dat de opvoeding de voornaamste bron van het geloof is, baadt ons dit zorgen. Vragen die wij hebben zijn: hoe was dit met de vorige generatie gesteld, en hoe is het gesteld met de generatie aan wie zij het geloof overgedragen hebben? Zonder dit punt te willen afdekken mogen wij wel dankbaar zijn dat God de overdracht van het geloof niet alleen van mensen af laat hangen. We lezen in Psalm 90: 1 *'Here, Gij zijt ons toevlucht geweest van geslacht tot geslacht'*.

Over het verschil dat de kerkenraadsleden aangeven dat geloof een genade gave is, en dat de oudere gemeenteleden hier niets over zeggen kunnen wij geen conclusie trekken. Dit is namelijk het gevolg van een verschil in onderzoek. Bij de kerkenraadsleden is dit expliciet gevraagd en bij de oudere gemeenteleden niet.

⁹ W. Markus, Onbepert Houdbaar! Omdat je over het geloof nooit uitgedacht raakt, Uitgeverij Jes, Zoetemeer, 2009, p.134

¹⁰ W. Markus, Onbepert Houdbaar! Omdat je over het geloof nooit uitgedacht raakt, Uitgeverij Jes, Zoetemeer, 2009, p.140

¹¹ J. Hoek, Verzoening daar draait het om, Uitgeverij Boekencentrum, Zoetemeer, 1998, p.87

Gespreksvraag 6d

Wat betekenen de Twaalf Artikelen (Apostolische Geloofsbelijdenis) voor u?

Conclusie

In de onderzoeksresultaten vinden we een verschil tussen het beeld van de kerkenraadsleden en de oudere gemeenteleden met betrekking tot de Apostolische Geloofsbelijdenis. De kerkenraadsleden denken dat oudere gemeenteleden het belijden, zowel persoonlijk dan als kerk vooral belangrijk vinden. Onder de oudere gemeenteleden vinden we dit persoonlijk belijden amper terug. Zij zien vooral het belijden als kerk het belangrijkste. Deze traditie zijn zij, mede door hun opvoeding, belangrijk gaan vinden. Hier is niets mis mee. Dr. Klaas Zwanepol benoemt terecht: *‘Door de Apostolische Geloofsbelijdenis te aanvaarden is de kerk verbonden met de oerbronnen van het christelijke geloof. Door haar bondigheid, haar positieve toon, haar rijkdom aan gedachten en haar gebleken waarde in het liturgische gebruik, is de kerk met deze belijdenis een document in handen gegeven dat onmisbaar is om dit geloof vandaag te kunnen doorgeven.’*¹² Van de drie geloofsbelijdenissen die de PKN kent, is de Apostolische Geloofsbelijdenis de enige die in de ‘ik vorm’ is geschreven. Dat laat zien dat het naast het belijden van de kerk ook zeker een persoonlijke geloofsbelijdenis is. Dit is wat er bij de oudere gemeenteleden ontbreekt.

Gespreksvraag 7a

Vindt u de Tien Geboden belangrijk?

Conclusie

In de onderzoeksresultaten is het beeld van de kerkenraadsleden en de oudere gemeenteleden met betrekking tot de Tien Geboden redelijk overeenkomstig. Beide benoemen zowel het belang van het naleven van de Tien Geboden, als het citeren in de zondagsdienst. Wat wij hierin missen is de wet als leefregel van de dankbaarheid.

*‘Och, of wij Uw geboën volbrachten! Genâ, o hoogste Majesteit! Gun door ’t geloof in Christus krachten, om die te doen uit dankbaarheid.’*¹³

Gespreksvraag 7b

Wat betekenen de Tien Geboden voor u persoonlijk?

Conclusie

In de onderzoeksresultaten vinden we een verschil tussen het beeld van de kerkenraadsleden en de oudere gemeenteleden met betrekking tot wat de Tien Geboden persoonlijk voor de oudere gemeenteleden betekenen. De kerkenraadsleden denken dan de oudere gemeenteleden veelal een positief beeld hebben bij de Tien Geboden. Ze zien het als leidraad voor het leven. Een kerkenraads-lid dacht dat oudere gemeenteleden een meer negatief beeld hebben bij de wet. Dit komt meer overeen met wat de oudere gemeenteleden aangeven in het onderzoek. Zij zitten vooral in het ‘moeten’. Wat niet mag, is belangrijker. Ook wordt er door de oudere gemeenteleden de link gelegd tussen een leven naar de geboden en het behoud. In deze conclusie ontdekken wij opnieuw dat er onder de oudere gemeenteleden het evangelie (nog) niet (echt) gekend wordt. Want zolang iemand het evangelie niet kent, is de Wet een beknelling en een voorwaarde geworden voor het behoud. Echter wanneer iemand het evangelie heeft ontdekt, door Gods genade, zal het houden van de wet een gevolg uit liefde zijn. Het oordeel is dan geen angstig vooruitzicht, zoals dit waarschijnlijk voor veel oudere gemeenteleden nu het geval is. Maar een prachtig vooruitzicht. Prof. Dr. J. Hoek verwoordt dit mooi in de volgende woorden: *‘Wanneer we geloven dat Jezus voor al onze zonden heeft betaald, is het oordeel voor ons verleden tijd. Waarom komen we dan voor de troon? Omdat daar onze vrijspraak voorgelezen wordt door God zelf, zodat iedereen het horen kan.’*¹⁴

¹² Klaas Zwanepol, Belijdenisgeschriften voor de Protestantse Kerk in Nederland, Uitgeverij Boekencentrum, Zoetemeer, 2007. p.11

¹³ Berijming van de Tien Geboden (enige gezangen) gezang 1:9.

¹⁴ J. Hoek, Onbeperkt Houdbaar! Omdat je over het geloof nooit uitgedacht raakt, Uitgeverij Jes, Zoetemeer, 2009. p.93

Gespreksvraag 7c

Probeer u te leven volgens de Tien Geboden; zo ja, hoe dan; zo nee, waarom niet?

Conclusie

In de onderzoeksresultaten vinden we deels een overeenkomst tussen het beeld van de kerkenraadsleden en de oudere gemeenteleden met betrekking tot de vraag of oudere gemeenteleden de Tien Geboden proberen na te leven.

De kerkenraadsleden denken dat ouderen zeker de Tien Geboden proberen na te leven. Onder de oudere gemeenteleden is er een deel dat dit ook doet.

Daarnaast is er een deel dat zegt dat ze het niet alleen probeert, maar dat dit ook nog wel aardig lukt. En een deel dat zich er niet zo streng mee bezig houdt.

Opmerkelijk is dat de ouderen die het wel proberen maar beseffen dat het niet lukt, de Tien Geboden vooral op God betrekken.

De groep die denkt het er wel aardig van af te brengen, betreft de Tien Geboden vooral op de omgang tot hun naasten.

In deze conclusie is het opmerkelijk wanneer we de link leggen naar het beeld van de genade eerder uit dit onderzoek. Genade wordt door oudere gemeenteleden vooral gezien als de voorzienigheid van God.

Vergeving van zonden wordt amper genoemd.

Zou het zo kunnen zijn dat, voor de groep die denkt dat ze het wel aardig doen, zij zich ook niet bewust zijn dat ze de persoonlijke genade nodig zijn?

En dat de mensen die zeggen dat ze het niet redden, die persoonlijke genade juist hard nodig hebben? De vraag is of zij zich bewust zijn dat deze persoonlijke genade er ook voor hen is. Tevens laat dit beeld zien dat er een gebrek aan kennis van het werk van Christus is. Hierdoor is men zich niet bewust dat men kan leven uit genade en leeft men (nog) van uit de wet. Dit komt niet overeen hoe de Bijbel en de kerk het leert. Zij leert dat de redding alleen in het geloof ligt, en niet in het houden van de wet. Johannes 3v.16: 'Want also lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een ieder, die in Hem gelooft, niet verloren ga, maar eeuwig leven hebbe.' 'Ook word geleerd, dat de mensen zich tegenover God niet kunnen rechtvaardigen door hun eigen krachten, verdiensten of werken, maar dat ze door genade gerechtvaardigd worden vanwege Christus, door het geloof, omdat ze geloven dat ze uit genade geaccepteerd worden en dat de zonden vanwege Christus vergeven worden.'¹⁵

Het beeld dat een deel van de kerkenraadsleden had; dat God straft zoals in het Oude Testament wanneer je zondigt, vinden wij bij de oudere gemeenteleden niet terug in het onderzoek. Echter in praktijksituaties uit het pastoraat komen deze paradigma's nog wél eens naar voren. Opmerkelijk is dat dit niet genoemd wordt in de interviews, maar de praktijk toch vaak anders laat zien. Hieruit kunnen wij concluderen dat de oudere gemeenteleden een verkeerd beeld hebben van God en de Wet; wanneer je zonde doet, wordt je veroordeeld, en wanneer je goed doet, wordt je gezegend.

Terwijl de Bijbel ons leert dat er geen veroordeling meer is als wij in Christus zijn: Romeinen 8:1 'Zo is er dan nu geen veroordeling voor hen, die in Christus Jezus zijn.'

Dit vinden wij ook terug in de Nederlandse geloofsbelijdenis. Artikel 25 zegt hier over: 'De wet in Christus vervuld. Wij geloven dat de ceremoniën en de voorafbeeldingen van de wet met de komst van Christus hebben afgedaan, en dat aan alle voorafschaduwingen een einde gekomen is, zodat het gebruik daarvan onder de Christenen moet vervallen. Toch blijft voor ons de waarheid en de inhoud ervan in Christus Jezus, in wie zij hun vervulling hebben.'

¹⁵ (Onveranderde) Augsburgse Confessie: Artikel IV

Gespreksvraag 8

Bent u christelijk opgevoed; zo ja, hoe dan?

Conclusie

In de onderzoeksresultaten is het beeld van de kerkenraadsleden en de oudere gemeenteleden met betrekking tot de christelijke opvoeding redelijk gelijk. De opvoeding is, net zoals bij vraag 6c, de belangrijkste bron als het gaat om de christelijke opvoeding. Bij vraag 6c zijn wij hier uitvoerig op in gegaan. Bij ons heerst alleen nog de vraag: wat is er in de opvoeding aan geloofskennis overgedragen, gezien de uitkomsten van vooral de eerste vijf vragen?

Gespreksvraag 9a

Ik zondig:

- A. bijna nooit**
- B. soms**
- C. vaak**
- D. altijd**
- E. te vaak**
- F. weet ik niet**

Conclusie

In de onderzoeksresultaten vinden wij zowel bij de kerkenraadsleden als bij de oudere gemeenteleden een zeer uiteenlopend beeld. Opmerkelijk, en tegelijkertijd zorgelijk, is dat er onder de oudere gemeenteleden een redelijk deel is dat zegt het er nog wel redelijk van af te brengen.

Deze mensen antwoorden bij de vraag wie Christus is, niet dat Hij hun Middelaar is.

Christus is meer iemand die helpt in het leven hier en nu. De groep die antwoordt dat ze altijd of te vaak zondigen, is dezelfde groep die de wet probeert te houden maar beseft dat ze hier in tekort schiet.

Gespreksvraag 9b

Wat is zondigen voor u?

Conclusie

In de onderzoeksresultaten is het beeld van de kerkenraadsleden en de oudere gemeenteleden met betrekking tot wat zondigen voor de oudere gemeenteleden is, redelijk overeenkomstig.

Zondigen is volgens de oudere gemeenteleden het niet doen van Gods wil; de Wet en Gods geboden.

Opmerkelijk is dat ook hier weer een onderscheid wordt gemaakt in de zonde ten aanzien van God en ten aanzien van de medemens.

Wij zijn van mening dat zonde ten aanzien van de medemens tevens ook zonde ten aanzien van God is. *Mattheus 25: 45: 'Dan zal Hij hun antwoorden en zeggen: Voorwaar, Ik zeg u, in zoverre gij dit aan een van deze minsten niet gedaan hebt, hebt gij het ook*

*aan Mij niet gedaan' Ook is het opmerkelijk dat er bij niemand de gedachte op kwam dat de mens niet alleen zonde doet, maar ook dat de mens zonde is. 'Vervolgens is er het begrip 'awoon'. De zedelijke verkeerdheid en verwrongenheid, de verdorvenheid van het hart, de innerlijke verkeerdheid en vijandigheid. Zo staat naast de gestalte van de zonde de gezindheid van de zonde, naast de daad van de zonde de staat van het zondig zijn.'*¹⁶

¹⁶ J. Hoek, Verzoening daar draait het om, Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer, 1998, p.44

Gespreksvraag 10a

Leest u de Bijbel? (Hoe vaak gemiddeld)

Conclusie

In de onderzoeksresultaten zien we dat de kerkenraadsleden denken dat de oudere gemeenteleden met een vaste regelmaat trouw de Bijbel lezen, maar de praktijk blijkt anders. Er is wel een deel dat trouw is in het lezen van de bijbel, maar ook een deel dat niet trouw de Bijbel leest ofwel helemaal niet. Dit laat zien dat er onder de oudere gemeenteleden een groep is die het belang van het bijbellesen mist. Dit zou één van de verklaringen kunnen zijn dat er maar een gering niveau van kennis is.

Gespreksvraag 10b

Wat betekent bijbellesen voor u?

Conclusie

In de onderzoeksresultaten vinden we een verschil tussen het beeld van de kerkenraadsleden en de oudere gemeenteleden met betrekking tot wat bijbellesen betekent voor oudere gemeenteleden. De kerkenraadsleden denken dat het bijbellesen voor oudere gemeenteleden vooral gezien wordt als het opdoen van kennis. Echter zien we bij de oudere gemeenteleden dat het vooral gaat om het opdoen van krácht. Dit is niet onjuist, maar wel erg beperkt. Het is natuurlijk prachtig dat de oude-

ren steun vinden in Gods woord, maar Gods woord is meer. In de Bijbel kunnen we ook vinden hoe en wie God is. Of hoe Dr. R. Bijlsma stelt: *'Dat de gehele Bijbel als verkondiging van Gods daden in de historie tot ons komt. Formeel kennen wij Gods daden uitsluitend in de verkondiging die de Bijbel ons geeft.'*¹⁷ En hoe de Nederlandse Geloofsbelijdenis ons leert in artikel 7: *'Wij geloven dat deze Heilige Schrift de wil van God volkomen bevat en voldoende leert al wat de mens moet geloven om behouden te worden.'*

¹⁷ R. Bijlsma, *Schrift gezag en Schrift gebruik*, Uitgeverij Callenbach, Nijkerk, 1964. p.77

Gespreksvraag 11a

Bid u? (Hoe vaak gemiddeld)

Conclusie

In de onderzoeksresultaten komt het beeld van de kerkenraadsleden en de oudere gemeenteleden met betrekking tot hoe vaak oudere gemeenteleden bidden overeen.

Ons viel op dat oudere gemeenteleden meer bidden dan bijbellezen.

Een voor de hand liggende hypothese zou kunnen zijn dat dit te maken heeft met het gemak of met het idee dat mensen hebben van een voorzienige God.

Als dit zo zou zijn, dan zou dit te maken kunnen hebben met het godsbeeld dat oudere gemeenteleden hebben. Gezien God gezien wordt als een helper en een gever dan kun je dus veel vragen. En bijbellezen 'levert niets op' zou men kunnen denken.

Gespreksvraag 11b

Wat betekent het gebed voor u?

Conclusie

In de onderzoeksresultaten komt het beeld van de kerkenraadsleden en de oudere gemeenteleden met betrekking tot wat het gebed betekent voor oudere gemeenteleden redelijk overeen.

Oudere gemeenteleden zien het gebed als belangrijk, het contact met God. Maar ook belangrijk voor het leven van alledag. Het vragen wat je nodig hebt en het danken voor wat je hebt gekregen. Enkele oudere gemeenteleden zien het gebed ook als noodzaak in het belijden en ontvangen van vergeving van zonden. Beide vinden we terug in zondag 45 van de Catechismus: *Vraag 118: 'Wat heeft ons God bevolen van Hem te bidden? Antw. Alle geestelijke en lichamelijke nooddrift, welke de Heere Christus begrepen heeft in het gebed, dat Hij ons Zelf geleerd heeft.'* Het gebed om het geestelijke is belangrijker dan het lichamelijke, alleen zien wij onder de oudere gemeenteleden dat het lichamelijke belangrijker lijkt.

Gespreksvraag 12a

Hoe komt iemand in de hemel?

Conclusie

In de onderzoeksresultaten vinden we een overeenkomst tussen de uitkomsten van de kerkenraadsleden en de uitkomsten van het onderzoek onder de oudere gemeenteleden. De kerkenraadsleden geven aan dat er twee lijnen zijn, als het gaat over het komen in de hemel.

Namelijk door werken of door genade. Onder de oudere gemeenteleden vinden we deze beide lijnen terug. Echter zit er maar een enkele oudere in de lijn van de genade en erg veel oudere gemeenteleden in de lijn van de goede werken. Deze lijn van de goede werken kan als onbijbels worden betiteld als het om ons heil gaat. Want schrijft Paulus in Efeze 2: 8-9: *'Want door genade zijt gij behouden, door het geloof, en dat niet uit uzelf: het is een gave van God; niet uit werken, opdat niemand roeme.'*¹⁸ En wordt ook bevestigd in de volgende woorden: *'Ook word geleerd, dat de mensen zich tegenover God niet kunnen rechtvaardigen door hun eigen krachten, verdiensten of werken, maar dat ze door genade gerechtvaardigd worden vanwege Christus, door het geloof, omdat ze geloven dat ze uit genade geaccepteerd worden en dat de zonden vanwege Christus vergeven worden.'*¹⁹ En schrijft Dr. J. Hoek als het gaat om de redding door Gods genade in Jezus Christus: *'Als God niet genadig was, viel er niets te hopen.'*¹⁹

Gespreksvraag 12b

Denkt u in de hemel te komen?

Conclusie

In de onderzoeksresultaten vinden wij een overeenkomst in de uitkomsten onder de kerkenraadsleden en de oudere gemeenteleden. De gedachten van 'ik hoop het' vinden wij terug onder de oudere gemeenteleden. Deze gedachten hebben twee verschillende motieven. De een stelt de vraag of men genoeg gedaan heeft en de ander vraagt zich af of men genoeg geloofd heeft. Dit sluit aan op wat wij schrijven bij vraag 12a. Wij komen tot de conclusie dat oudere gemeenteleden een gebrek hebben aan de kennis van de genade. De oudere gemeenteleden geloven in het algemeen dat het behoud een gevolg is van de goede werken. Bij hen die wel kennis hebben van de genade, vinden we twijfel of gebrek aan geloofs zekerheid. *'Ik geloof in de vergeving der zonden; wederopstanding des vleses; en een eeuwig leven'*²⁰

De stellingen van vraag 13 zijn te antwoorden met Ja, Nee of Weet ik niet.

Gespreksvraag 13a

Stelling: Christus is onze Middelaar voor God.

Conclusie

De conclusie van deze stelling is dat zowel de kerkenraadsleden als de oudere gemeenteleden deze stelling voor een groot gedeelte met 'ja' beantwoorden. Echter als wij naar de rest van de onderzoeksresultaten kijken, vragen wij ons af of de oudere gemeenteleden werkelijk begrepen hebben wat een Middelaar is, en wat het inhoudt dat Christus hun Middelaar is. Hebreen 9:15 En daarom is Hij de middelaar van een nieuw verbond, opdat, nu Hij de dood had ondergaan, om te bevrijden van de overtredingen onder het eerste verbond, de geroepen de belofte der eeuwige erfenis ontvangen zouden. Wanneer de oudere gemeenteleden dit werkelijk zouden vatten, zouden zij een ander beeld hebben bij Christus, genade en de wet. Zij zouden

dan inzien dat de werken niet tot zaligheid zouden leiden, maar alleen het geloof in Christus zou die eeuwige erfenis tot hun brengen.

¹⁸ (Onveranderde) Augsburgse Confessie: Artikel IV

¹⁹ J. Hoek, Hoop op God, Eschatologische verwachting, Uitgeverij boekencentrum, Zoetermeer, 2004. p.24

²⁰ Apostolische geloofsbelijdenis

Gespreksvraag 13b

Stelling: Zonder Christus zijn we verloren.

Conclusie

De conclusie van deze stelling is, dat zowel de kerkenraadsleden als de oudere gemeenteleden deze stelling voor een groot gedeelte met 'ja' antwoorden. Ook deze conclusie roept vraagtekens op. Dit in het verlengde van de conclusie van vraag 13a. Immers, als Christus zo belangrijk is voor de redding, waarom zijn oudere gemeenteleden dan zo gefocust op de werken, in plaats van de genade die te verkrijgen is in Christus?

Gespreksvraag 13c

Stelling: De hel bestaat.

Conclusie

Opmerkelijk in de resultaten van deze stelling is, dat er nog een redelijke groep is die zegt dat er geen hel bestaat. Het grootste gedeelte zegt van wel, maar ook een groep oudere gemeenteleden denkt dat er geen hel is. Ook dit zegt opnieuw iets van de kennis van oudere gemeenteleden. Al stelt de Bijbel dat er een hel is, geloven de oudere gemeenteleden iets anders. *'De Schrift spreekt sober maar ook somber en heel ernstig en indringend over de hel. Het is onmogelijk om vol te houden dat het spreken over de hel slecht een randverschijnsel zal zijn in het nieuwe testament. Niemand minder dan Jezus zelf heeft herhaaldelijk met grote ernst gewezen op de plaats van 'buitenste duisternis, van wening en knersing der tanden.'*²¹

Uit onderzoek van het SCP blijkt dat één op de vijf Nederlanders in het bestaan van de hel gelooft ²². De oudere gemeenteleden in Enter zitten ruimschoots boven het gemiddelde.

²¹ J. Hoek, *Hoop op God, Eschatologische verwachting*, Uitgeverij boekencentrum, Zoetermeer, 2004. p.245

²² www.scp.nl, mei 2009

? Gespreksvraag 13d

Stelling: *Alle mensen komen in de hemel.*

Conclusie

De kerkenraadsleden denken dat oudere gemeenteleden niet geloven dat iedereen naar de hemel gaat. Een groot gedeelte van de oudere gemeenteleden denkt dat ook. Het is opmerkelijk dat een deel van de ouderen niet gelooft dat er een hel is, maar vervolgens ook niet gelooft dat iedereen in de hemel komt.

? Gespreksvraag 13e

Stelling: *Bidden en danken is niet noodzakelijk.*

Conclusie

Nagenoeg alle oudere gemeenteleden denken dat bidden en bijbellezen noodzakelijk is. Echter is er een gedeelte van de oudere gemeenteleden die geen of weinig bijbel leest hebben we gezien bij vraag 10.

? Gespreksvraag 13f

Stelling: *Het geloof is mij duidelijk.*

Conclusie

Ruim de helft van de oudere gemeenteleden vind het geloof helder. Dit is ook wat de kerkenraadsleden denken over de ouderen. Echter als wij naar de onderzoeksresultaten kijken, dan komen wij (helaas) tot de conclusie dat veel ouderen de basiskennis van het geloof nog lang niet helder hebben en de beleving soms ook nog ver te zoeken is. Opmerkelijk is het dan dat toch ruim de helft het geloof duidelijk vindt.

Hieruit zouden we kunnen concluderen dat men zich niet bewust is van de gaten in hun kennis.

Ook de kerkenraadsleden denken voor ruim de helft dat oudere gemeenteleden het geloof duidelijk vinden. Voor hen dezelfde conclusie. Helaas komt dit beeld niet overeen met de realiteit van de praktijk.

? Gespreksvraag 13g

Stelling: *De Bijbel heeft het hoogste gezag.*

Conclusie

De Bijbel heeft het hoogste gezag voor de oudere gemeenteleden. Jammer dat zij dan toch wat anders geloven als het bijvoorbeeld gaat over het behoud. De bijbel is er duidelijk over dat de redding niet met eigenverdienste te verkrijgen is, *Efeze 2: 8-9: 'Want door genade zijt gij behouden, door het geloof, en dat niet uit uzelf: het is een gave van God; niet uit werken, opdat niemand roeme.'* En toch geloven veel ouderen dit. Dus al heeft de Bijbel het hoogste gezag, de praktijk is helaas nog anders!

Gespreksvraag 14a

Behoefte aan: *Bijbelkring;*

Conclusie

Een gedeelte van de oudere gemeenteleden heeft de behoefte aan een bijbelkring. Deze is er al, en hier wordt veelal gebruik van gemaakt. Dit is ook de verwachting van de kerkenraadsleden.

Gespreksvraag 14b

Behoefte aan: *Persoonlijke studie.*

Conclusie

Nagenoeg alle oudere gemeenteleden geven aan dat ze geen behoefte hebben aan persoonlijke studie. Opmerkelijk is dit, gezien wij ontdekt hebben hoe weinig kennis er werkelijk is onder de oudere gemeenteleden. Het zou kunnen zijn dat men zich hier niet van bewust is en daarom ook denkt dat men het niet nodig heeft. Ook kan men er ‘gewoon’ geen zin in hebben omdat men het niet belangrijk vindt of denkt dat men het niet kan.

Gespreksvraag 14c

Behoefte aan: *Diepgaande pastorale gesprekken.*

Conclusie

Veel ouderen waarderen als er iemand van de kerk hun komt bezoeken. Een gesprek over de dingen van alledag en het geloof vindt men prima stof om over te praten. Echter diepgaande gesprekken schrikken bij een deel van de oudere gemeenteleden af. Naar ons idee heeft dit te maken met de traditie waarin men is opgevoed, een stuk schaamte en het gebrek aan zekerheid.

Gespreksvraag 14d

Behoefte aan: *Alphacursus aangepast voor ouderen.*

Conclusie

Bijna alle oudere gemeenteleden geven te kennen dat zij geen behoefte hebben aan een Alphacursus. De argumenten zijn dat ze ‘dat’ allemaal wel weten, en vinden de alpha voor niet- of pasgelovigen. Opmerkelijk is het werkelijke niveau van kennis en beleving. Uit het onderzoek is gebleken dat oudere gemeenteleden nog veel van een Alphacursus zouden kunnen leren. De kerkenraadsleden vinden het in het algemeen ook een goed idee. Echter als er geen behoefte is, wordt het lastig om iets dergelijks op te zetten.

Gespreksvraag 14e

Behoefte aan: *Gemeente groei groepen.*

Conclusie

Het merendeel van de oudere gemeenteleden geeft aan dat zij geen behoefte heeft aan een gemeente groepgroep voor ouderen. Argumenten zijn vooroordelen tegen zulke groepen of ‘iets tegen nieuwe dingen hebben’. Een van de dingen die wij hier uit mee nemen is dat we moeten oppassen met nieuwe dingen. Je moet dit voorzichtig aanpakken om niet teveel weerstand op te wekken. Daarnaast horen we weer dat er wel behoefte is aan samenhang, maar geen behoefte aan bijbelstudie. Motieven hiervoor komen naar ons idee overeen met de motieven die beschreven staan bij vraag 14c.

Eindconclusie

Wanneer wij terug kijken naar dit alles, komen wij tot een aantal slotconclusies.

Als eerste komen wij tot de conclusie dat het beeld wat de kerkenraadsleden hebben bij de oudere gemeenteleden in meerdere gevallen niet overeenkomt met de realiteit.

Dit is enerzijds jammer, maar anderzijds geeft dit de noodzaak en de meerwaarde van dit project weer.

Met dit project geven wij het algemene beeld weer hoe de kerkenraad denkt over haar ouderen met betrekking tot de basiskennis betreffende het werk van Christus en het leven uit genade. Het beseffen van waar men zelf staat en waar de ouderen staan is enorm van belang, maar hierover meer in het volgende hoofdstuk.

Een ander punt is dat wij (helaas) moeten concluderen dat het niet goed is gesteld met de basiskennis van de oudere gemeenteleden.

Hierover hebben wij ons meerdere malen verbaasd. Het liefst zouden wij aangeven dat onze conclusies niet kloppend zijn en dat de oudere gemeenteleden meer weten en beleven aangaande God, Jezus, de Heilige Geest, de bijbel en de genade.

Wij hebben onszelf de vraag gesteld of de manier van onderzoek misschien een vertekend beeld geeft. Ouderen weten wel meer maar zouden het misschien moeilijk vinden om dit te verwoorden. Hierover hebben wij eerder al nagedacht.

Vanuit dit perspectief hebben wij Hans de interviews met de gemeenteleden laten doen, gezien hij al een vertrouwensband heeft met veel ouderen. En de uitkomsten uit het onderzoek komen overeen met wat Hans al had ontdekt in zijn vooronderzoek.

Er zijn geen grote verschillen, maar wat wij ontdekt hebben, is dat het nog minder gesteld is dan wij op voorhand

dachten. Dus met pijn in ons hart kunnen wij niet anders concluderen, dan dat wat wij in het onderzoek hebben ontdekt de realiteit is.

De oudere gemeenteleden die in de ogen van velen een voorbeeld voor de generaties na hen zijn, hebben door het leven heen de basiskennis zich niet eigen gemaakt.

Zo hebben wij ontdekt dat ouderen moeite hebben met het onderscheiden van de drie-eenheid. De drie-eenheid is natuurlijk een moeilijk begrip, dat zullen maar weinig mensen ontkennen, maar als mensen tachtig jaar in de kerk komen, hadden wij verwacht dat zij meer kennis hierover zouden hebben vergaard.

Niet alleen de kennis over het begrip van de drie-eenheid ontbrak bij de oudere gemeenteleden, ook ontbrak er nog veel kennis over de drie personen van de goddelijke drie-eenheid. Wanneer we naar het godsbeeld van de ouderen kijken, komen we bij veel ouderen niet verder dan de voorziener of een vaag en onbekende God.

Wie God werkelijk is, weten ze niet. God als Vader en Vader van Jezus wordt amper genoemd.

Ook wanneer we naar Jezus kijken, komen we in het algemeen niet veel verder dan een helper voor alle dag. Dat Christus de Verlosser en de Middelaar is, hebben wij maar heel weinig gehoord. En dat is nu net DE basis van het geloof. Wij als mens zijn in zonden ontvangen en geboren, maar door de dood en de opstanding van Jezus Christus, heeft er verzoening plaatsgevonden tussen God en de mensen.

Deze genade is ons, zoals we beschreven hebben in de beschrijving van de basiskennis, alleen toegankelijk gemaakt door geloof (Sola fide) in Christus (Sola Christo).

En dit geloof is alleen tot ons gekomen door genade (Sola gratia) en is ons bekend geworden alleen door de Schrift (Sola scriptura). Dit geloof en deze genade kunnen wij niet zelf bewerken door het doen van goede werken! Alle eer is aan God (Sola Deo gloria). Dit alles missen wij enorm bij de ouderen. Bij veel ouderen leven de gedachten dat men moet werken voor de genade. De wet dient men te houden voor het behoud. Mede daardoor hebben oudere gemeenteleden weinig geloofszekerheid. Ouderen twijfelen over hun behoud omdat ze niet zeker weten of ze genoeg geloofd hebben of genoeg gedaan hebben, of omdat ze een een-

zijdige visie op uitverkiezing aanhangen. Een van de kerkenraadsleden stelde terecht dat dit erg triest is. Immers kunnen wij in de genade van God zekerheid vinden in de (bijbelse) hoop. *Hebreen 11:1 Het geloof nu is de zekerheid der dingen, die men hoopt, en het bewijs der dingen, die men niet ziet.*

Het geloof in de verlossing en de verzoening bewerkt de Geest in ons. Echter is de kennis van de Geest en Zijn werk ook zeer klein. De Geest is de Trooster, dat klopt! Maar Hij is meer. Hij is ook God, en Hij woont en werkt in ons. Hij wil de verlossing in ons bewerken. De vraag waar wij tegen aanliepen was de vraag of er een link te leggen is tussen de geringe kennis en beleving van de Geest, en de geringe kennis van God en Jezus en Zijn verzoeningswerk. Hierbij willen wij niet wijzen op gebreken van de Geest, want die zijn er niet! Maar zouden wij willen wijzen op de gebreken van de mens.

Een andere conclusie met betrekking tot het gebrek aan kennis ligt in het verlengde van het gebruik en de kennis van de Bijbel. De Bijbel wordt gezien als leidraad voor het leven. Prachtig! Echter is de Schrift niet alleen een boek voor het heden. Het leert ons wie, wat en hoe God is, en geeft een

vooruitblik voor de toekomst. Veel ouderen vinden de Bijbel moeilijk en begrijpen er weinig van. Hierdoor zie je dat veel ouderen de Bijbel minder zijn gaan lezen. Wanneer de Bijbel niet of alleen als leidraad gelezen wordt, zullen de ouderen niet of minder snel ontdekken Wie God is, en dat de verzoening heeft plaats gevonden.

Toch opmerkelijk dat mensen die met de Bijbel zijn opgegroeid, en soms wel zeventig jaar bewust lezen en bewust de uitleg hebben mogen horen, de Bijbel toch niet begrijpen. Niet ieder mens kan de Bijbel tot in alle details bevatten, maar de basiskennis had wel duidelijk moeten worden, naar ons idee.

Het is niet dat de oudere gemeenteleden geen kennis hebben. Maar wat wij ontdekt hebben, is dat deze kennis maar erg beperkt is. Wat naar ons idee de basiskennis is, en dan in het bijzonder de kennis aangaande het werk van Christus en het leven uit genade, ontbreekt bij heel veel oudere gemeenteleden.

Om hier wat aan en mee te doen zullen wij ons in het volgende hoofdstuk gaan buigen over aanbevelingen.

Voor wij dit doen nog een laatste opmerking over de verschillen in uitkomsten uit de open vragen en de gesloten stellingen. Opmerkelijk is hier dat men bij de stellingen wel de 'goede' antwoorden geeft, maar de conclusies uit de open vragen toch geheel anders zijn. Naar ons idee zou dit te maken kunnen hebben met een verschil tussen het geleerde geloof en de werkelijke beleving van het geloof. Wanneer je mensen kort aan vraagt hoe het zit, weten ze de 'goede' antwoorden wel te beamen, maar wanneer je in gesprek gaat en doorvraagt, blijkt er wat anders geloofd te worden dan deze 'goede' antwoorden.

7. Aanbevelingen

Inleiding

Voorafgaande aan dit hoofdstuk hebben wij de verschillende onderzoeken uitgewerkt en verwerkt in een discussie. Uit deze discussie is het conclusie verslag gekomen dat u net gelezen hebt. Vanuit deze conclusies zullen wij ons nu gaan richten op de aanbevelingen.

Deze aanbevelingen zullen wij doen aan de hand van de punten uit de doelstelling van het project. Deze doelstelling luidt als volgt: *'Het doel van ons onderzoek is, dat de kerkenraad van de hervormde gemeente te Enter zicht krijgt op de beleving van de basiskennis van het geloof, betreffende de kennis aangaande het werk van Christus en het leven uit genade, zoals deze beschreven is in de bijbel en in de belijdenisgeschriften van de PKN, aan de hand van de vijf sola's, onder de oudere gemeenteleden binnen de gemeente.'*

En wat de beeldvorming van de kerkenraad is ten aanzien van de eerder genoemde basiskennis bij ouderen. En tot slot hoe de kerkenraad daar op een goede manier pastoraal bij aan kan sluiten. Wij zullen hierover een rapportage schrijven wat de kerkenraad moet helpen om 'de focus te leggen op verbreding en verdieping van de betreffende basiskennis bij oudere gemeenteleden en hun handreikingen doen om deze basiskennis meer te laten functioneren in hun leven'

De hoofdpunten die wij hier uit gehaald hebben, zijn het aansluiten op, verbreding in en verdieping en functioneren van die basiskennis. De eerste aanbeveling die wij u als kerkenraadslid willen doen, is om u persoonlijk en u als kerkenraad te bezinnen op deze basiskennis zoals die beschreven is in de Bijbel en in de belijdenisgeschriften van de PKN, aan de hand van de vijf sola's. Wij verwijzen u hiervoor naar het hoofdstuk 'basiskennis' wat u eerder hebt gelezen. Een bezinning hierop kan u helpen om samen in alle kleurrijkheid van de kerkenraad een standpunt hier in te vinden. Tevens zou hier een samenvatting van gemaakt kunnen worden die gebruikt kan worden in pastorale gesprekken.

Aansluiten

De daaropvolgende en misschien wel net zo belangrijke aanbeveling, is de aanbeveling met betrekking tot de bewustwording van het probleem en de realiteit van de gemeente. Voor wij hiernaar gaan kijken eerst het volgende voorbeeld: *'U kent vast allemaal wel een TomTom®. Wanneer u een TomTom® aanzet, en een bestemming invoert, zal het navigatiesysteem als eerste zijn satelliet verbinding zoeken. Wanneer hij dit gevonden heeft, zal hij bepalen wat zijn huidige plaats is. Daarna zal hij pas kunnen berekenen hoe hij van A naar B kan komen.'*

Dit voorbeeld zouden wij ook op onze situatie kunnen toepassen. Wanneer wij de basiskennis van oudere gemeenteleden willen verbreden en verdiepen, zullen wij moeten weten wat de huidige situatie is. Maar voor we dit doen, zullen we eerst contact moeten zoeken met onze 'satelliet'. Wanneer wij verbonden zijn aan de wijnstok, kunnen wij als ranken, pas vrucht dragen. Zonder Christus kunnen we slechts tevergeefs hard werken, maar wanneer we in verbondenheid met Hem zijn, zal dit pas vrucht kunnen dragen. Vanuit deze verbondenheid kunnen wij gaan kijken naar onze huidige locatie. Waar denken wij dat de oudere gemeenteleden staan met betrekking tot de basiskennis van het geloof. En waar staan de oudere gemeenteleden nu werkelijk. Pas als wij dit helder hebben, kunnen wij bepalen hoe wij richting ons doel kunnen gaan.

Dus onze tweede aanbeveling is dan ook om dit projectverslag goed te bestuderen. Wij hebben voor u als kerkenraad het onderzoek gedaan en deze verwerkt. De verwerking van de onderzoeken, de discussie en de conclusie geven de realiteit van de huidige situatie weer. Door dit goed te bestuderen kunt u zich bewust worden van, en zicht krijgen op, de realiteit van de situatie. Naast het aansluiten bij de realiteit van de oudere gemeenteleden met betrekking tot de basiskennis, is het ook van groot belang om aan te sluiten bij hun belevingswereld in het algemeen. Het boekje 'pastoraat en ouderen'5 kan hierbij zeer behulpzaam zijn.

Naast dat de kerkenraadsleden de realiteit onder ogen moeten zien, zullen de oudere gemeenteleden ook hun realiteit onder ogen moeten gaan zien. Aanbevelingen over het verbreden en verdiepen van de basiskennis in de volgende paragrafen. Het is van belang dat men in het gesprek met

de oudere gemeenteleden op tafel krijgt wat men gelooft en hierin het verschil gaat aangeven met de bijbelse waarheid. Om op tafel te krijgen wat en hoe ouderen geloven, bevelen wij onze gespreksvragen aan. Deze vragen zijn een handvat die gebruikt kunnen worden in de gesprekken met ouderen over de basiskennis van het geloof.

²³ C.J. Droger, Dr. A.A. Teeuw en Drs. L. Terlouw, Pastoraat en ouderen, Uitgeverij groen, Herenveen, 2004. ISBN:90-5829-124-3

Verbreden

Gezien het geringe niveau van de basiskennis dient deze kennis verder verbreed te worden. Wanneer wij denken aan de verbreding van de kennis komen wij in eerste instantie bij de verkondiging. Deze verkondiging vindt plaats in de zondagse prediking, maar zeer zeker ook in het pastoraat. In de bespreking van de onderzoeksresultaten kwamen wij tot de ontdekking dat bij de onderzochte oudere gemeenteleden die de prediking al ongeveer vijfenzeventig jaar gehoord hebben, het nooit werkelijk overgekomen is.

Welke oorzaak hieraan ten grondslag ligt, is een onderzoek op zich. Het zou te maken kunnen hebben met de moeilijkheid, de vorm of de inhoud van de prediking. Maar wat nu de echte reden hier van is kunnen wij geen uitspraak over doen, omdat wij dit niet hebben onderzocht! Wel kunnen wij concluderen dat de basiskennis van het geloof niet is overgekomen bij de ouderen. Zojuist gaven wij al aan dat de verkondiging ook plaats kan vinden binnen het pastoraat. In het pastoraat kan er een verbreding plaatsvinden in de persoonlijke situatie van de oudere gemeenteleden. Zowel binnen het pastoraat als in de prediking heeft de huidige verkondiging blijkbaar niet gewerkt. In de huidige verkondiging wordt vooral de nadruk gelegd op 'hoe het is', (de verkondiging van de bijbelse waarheid, dat de verlossing te verkrijgen is door genade alleen!). En hier moet ook zeker mee doorgegaan worden! Maar wij bevelen aan om naast de verkondiging van de bijbelse waarheid, ook de realiteit van 'hoe het niet is' (het zelf bewerken van de verlossing door goede werken), met enige nadruk onder de aandacht te brengen. Dit maakt mensen bewust, en dit kan mensen aanzetten tot bekering van de weg waarop men wandelt.

Een andere manier van verbreding van kennis kan plaatsvinden door het lezen van de Bijbel. In het onderzoek is gebleken dat veel oudere gemeenteleden moeite hebben met bijbellezen. Ouderen moeten bewust gemaakt worden van de noodzaak van het lezen van de Bijbel. Niet als 'goede werken' maar als verbreding van kennis van God en Zijn werken. Naast het bewustmaken dienen we de ouderen ook handvaten te geven in het lezen van de Bijbel. Een aanbeveling hierin zou kunnen zijn om gemeente breed een leesrooster te hanteren dat eventueel gebruikt kan worden in een soort van bijbelbespreking, en dit zou ook nog gekoppeld kunnen worden aan de prediking, verenigingswerk en het kringwerk.

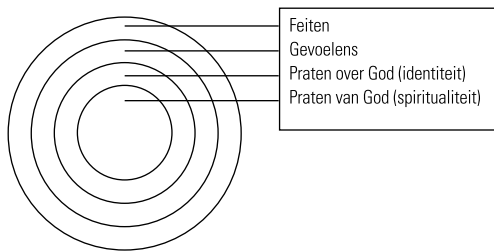
Gezien veel ouderen in het onderzoek aangeven dat de opvoeding een grote plaats heeft in het komen tot de kennis van het geloof, en we hebben moeten concluderen dat de kennis bij de ouderen maar gering aanwezig is, is dit zeker een punt wat ook hier ter sprake moet komen. Wij hebben al eerder onze zorg geuit over de gebrekkige kennis en de gevolgen voor het nageslacht. Echte concrete aanbevelingen kunnen wij hier niet op geven gezien dit buiten ons mandaat valt. Wel zouden wij de kerkenraad aanbevelen dit in de toekomst nader te onderzoeken. Dit in het pastoraat met niet ouderen of door middel van een ander afstudeerproject in samenwerking met de Christelijke Hogeschool Ede.

Verdiepen

Verdiepen is het volgende stadia na de verbreding van de kennis. Het mag niet alleen bij het vergaren van kennis blijven, de kennis moet toegepast worden. En om te kunnen toepassen zal de kennis eerst beseft moeten worden. Met beseffen bedoelen wij, 'wat betekent deze kennis nu voor mij persoonlijk'. Dit is naar ons idee ook de stap die in het pastoraat naar voren moet komen. Door een werkelijk contact tussen kerkenraadslid en gemeentelid moet men in gesprek gaan over hoe dit nu bij het gemeentelid leeft. Een openhouding (van beide kanten) kan dit werkelijke contact mogelijk maken. Wanneer er contact is kan men in het gesprek tot de kern komen. Een handige sleutel hierbij is het model wat Johan Smit beschrijft in zijn boek 'Tot de kern komen'. Hij beschrijft vier dimensies van communicatie waarlangs men kan lopen in het pastorale gesprek. *'Kort gezegd zijn er vier dimensies van communicatie: de laag van de feiten,*

de laag van de gevoelens, de laag van 'praten over God' (identiteit), de laag van 'spreken van God' (spiritualiteit)²⁴ Zie figuur 1:

In dit figuur zien we de vier dimensies waar men stuk voor stuk bij stil moet staan. Het gesprek begint bij de feiten. Vanuit de feiten kunnen we verder gaan op de gevoelens. Deze gevoelens kunnen we koppelen aan het geloof en het praten over God. En van daaruit kunnen we, met voorzichtigheid, spreken van God. Dat is de kern. In de kern kan het besef van de kennis bij de oudere gemeenteleden doordringen.

figuur 1:

Wanneer wij tot de kern willen komen in het pastoraat moeten wij niet blijven steken in het herderlijke pastoraat. Het pastoraat wat helpt en verzorgt als het moeilijk gaat of is, dan wel dat er blijde zaken zijn. Dit is niet onbelangrijk, maar we zullen verder moeten gaan. Hier komen we op het terrein van het kerygmatisch pastoraat. Dit is het pastoraat dat de focus legt op de verkondiging van de rechtvaardiging van de zondaar. *Niet de mens, zelfs niet de vrome mens moet centraal staan, maar God.*²⁵ In dit alles zijn de gespreksvaardigheden van de ouderling enorm belangrijk! Goede gespreksvaardigheden kunnen het gesprek zeer zeker bevorderen. Dingen als waarnemen en interpreteren, verbaal en non-verbaal gedrag, luistervaardigheden, vragen stellen en doorvragen, concretiseren, omgaan met meningen, omgaan met gevoelens, omgaan met feedback en assertief reageren zijn belangrijke gespreksvaardigheden die een ouderling kan ontwikkelen. Voor kerkenraadsleden die zich daarin willen ontwikkelen bevelen wij het boekje 'Elementaire sociale vaardigheden'²⁶ aan.

Naast het pastoragegesprek zijn er nog meer manieren om de basiskennis te verdiepen. Een nabespreking van de preek of een gespreksgroep over onderwerpen uit de basiskennis zouden

behelpzaam kunnen zijn in het verdiepen van de kennis. Kerkenraadsleden zouden hier een prominente rol in kunnen vervullen. Dit zou na iedere zondagse preek kunnen, maar dit is zeer zeker ook goed te combineren met leerdiensten.

²⁴ Johan Smit, Tot de kern komen, De kunst van het pastorale gesprek, Uitgeverij Kok, Kampen, 2007. p.30

²⁵ G. Heitink, Pastorale zorg: Theologie, differentiatie, praktijk, Uitgeverij Kok, Kampen, 1998. pp. 43-54

²⁶ Kees van Meer, Jos van Neijenhof, Mieke Bouwens, Elementaire sociale vaardigheden, Uitgeverij Bohn Stafleu Van Loghum, Houten, 2001. ISBN: 90-313-3538-X

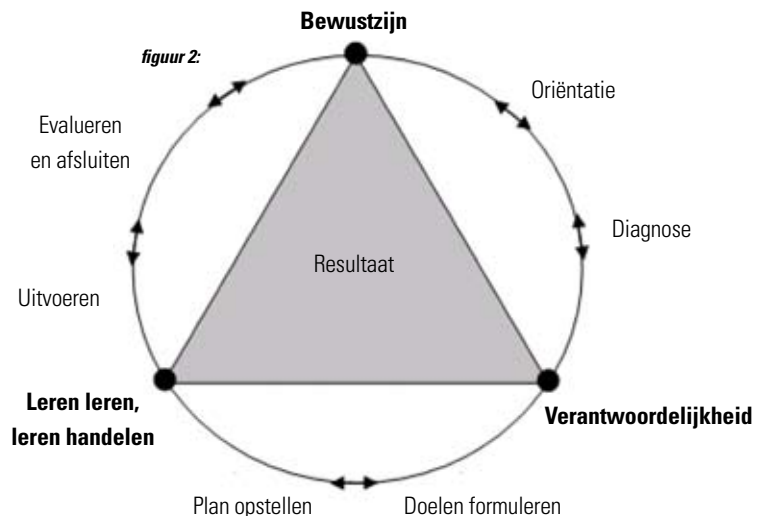
Functioneren

Wanneer de kennis verbreed is, en er verdieping heeft plaatsgevonden zal het daar niet bij kunnen blijven. Wanneer er een werkelijk besef heeft plaatsgevonden zal dit een gevolg hebben in het leven van alledag. Dus wanneer de kennis van het werk van Christus door genade van God begrepen en beseft wordt, zal dit een verandering in het leven van de oudere gemeenteleden geven. Zo zullen de goede werken niet meer vanuit het 'moeten' worden gedaan, als voorwaarde, maar als gevolg van dankbaarheid voor de verzoening van de zonden door Christus. Het in praktijk brengen van dit leven uit genade zullen de kerkenraadsleden moeten gaan stimuleren onder de oudere gemeenteleden. De schroom die vast ook, of misschien juist onder ouderen aanwezig is of kan zijn, ten aanzien van het in praktijk brengen van het leven uit genade en het toe-eigenen van het heil door het werk van Christus, kan een blokkade zijn.

Wij zouden de kerkenraadsleden willen aanbevelen om de oudere gemeenteleden te helpen om deze blokkade(s) uit de weg te ruimen. Het bemoedigen en stimuleren is hierin de belangrijkste sleutel. Wanneer ouderen tot het besef zijn gekomen dat ze het anders willen maar nog lastig blijven vinden om daadwerkelijk een verandering in hun leven te bewerkstelligen, is pastorale coaching een middel wat behulpzaam kan zijn. Het model van Marinka van Beek en Ineke Tijms²⁷ (figuur 2) kan hierbij goed van pas komen. Het is een model wat gebruikt wordt bij coaching, en zeer goed te vertalen is naar de situatie van ouderen. Het geeft houvast en een stappenplan voor het pastorale coachen van ouderen.

Wanneer ouderen de blokkades hebben overwonnen kunnen zij een nog grotere zegen zijn voor andere ouderen en de generaties en dus voor de hele gemeente. Het doorgeven van de opgedane kennis zal hen zelf en de kerk zeerzeker ten goede komen.

²⁷ Marinka van Beek en Ineke Tijms, *Leren coachen, basisboek theorie en methode*, Uitgeverij Nelissen, Soest, 2005

Samengevat:

Hier boven hebt u een heel aantal aanbevelingen gelezen welke wij u puntsgewijs hier onder samen zullen vatten:

1. Persoonlijke bezinning van de kerkenraadsleden op de basiskennis.
De uitwerking van de vijf sola's kunnen hier een leidraad in zijn.
2. Als kerkenraad bezinnen op de basiskennis.
Ook hiervoor kunnen de vijf sola's een basis zijn. Zie bijlage 3 voor een korte samenvatting van de sola's.
3. Bewust worden van realiteit van het probleem.
Door onder andere het lezen en bestuderen van dit verslag.
4. Het opstellen van een visie en het maken van een beleid om het probleem aan te pakken m.b.t. de basiskennis en beleving onder oudere gemeenteleden.
Aanbevelingen uit dit verslag kunnen hierbij behulpzaam zijn.
5. Bevorderen van aansluiten bij ouderen en hun leefwereld.
Door het lezen van het boekje 'Pastoraat en ouderen'.
6. Bewustwording van de ouderen.
In gesprek gaan met ouderen en verschillen op tafel krijgen, de gespreksvragen uit hoofdstuk 2 kunnen hierin handvaten bieden. Ook dient men ouderen te confronteren in het pastoraat en in de verkondiging hoe 'het niet is' (geen redding door goede werken).
7. Kennisoverdracht in verschillende generaties onderzoeken.
Onderzoek zou gedaan kunnen worden als een ander afstudeerproject in samenwerking met de CHE.
8. Meer kerygmatisch pastoraat (verkondiging in het pastoraat).
De inhoud van de vijf sola's kunnen een kapstok zijn voor de verkondiging in het pastoraat.
9. Oudere gemeenteleden bewust maken van het nut en handvaten geven bij het bijbellezen.
Een gemeentebreed leesrooster zou hier een aanbeveling in zijn.
10. Geloofsoverdracht in opvoeding onderzoeken.
Dit zou samen kunnen vallen met het onderzoek wat staat bij punt 7.
11. Gebruik maken van gesprekstechniek binnen het pastoraat om tot 'de kern' te komen.
De eerder genoemde theorie van Johan Smit kunnen hierbij een leidraad zijn.
12. Gespreksvaardigheden verder ontwikkelen.
Het eerder genoemde boek 'sociale elementaire vaardigheden' kan u hier bij helpen.
13. Preekbespreking door kerkenraadsleden.
In samenwerking met predikant kunnen ouderlingen in zelf te bepalen frequentie een preekbespreking organiseren na zondagse dienst of na leerdiensten.
14. Stimuleren van toepassing van kennis (het leven uit genade).
Pastorale coaching kan hierbij een goed middel zijn.
15. Evaluatie periode vastleggen.
Om te voorkomen dat het niet bij goede voornemens blijft is het goed om na bijvoorbeeld een jaar een evaluatie moment in te plannen en te evalueren of de visie behaald heeft en of het beleid nog dient aangepast moet worden.

Geest en gebed

Alle aanbevelingen die wij hebben gegeven hebben alleen maar kans van slagen, als zij bekrachtigd worden door de Geest, gedragen worden in gebed en in afhankelijkheid zijn van de genade van God onze Vader.

Slotwoord

Aan het einde van dit product willen wij nog met enkele woorden terugblikken op de totstandkoming van dit afstudeerproject. Het is voor ons een zeer leerzame tijd geweest, waarin we terug kijken op vele mooie momenten en uren die wij gespendeerd hebben achter de boeken en onze computers.

We denken terug aan de waardevolle interviews waarin we bijzondere gesprekken hebben gehad die ons nog lang bij zullen blijven. Ook op de vele uren die wij samen gespendeerd hebben, kijken wij met veel vreugde terug. Het waren soms lange, vermoeiende, maar ook goede en leerzame momenten waarin we elkaar scherp hielden en veel van elkaar geleerd hebben. Ook de verdieping op de basiskennis heeft ons weer opnieuw doen beseffen hoe genadig onze God is. Wij beseffen daarom nu, maar ook tijdens het hele proces door, dat wij in Zijn kracht dit alles hebben kunnen doen. Hij dient daarom ook alle eer te ontvangen (Soli Deo Gloria)!

Naast het feit dat wij dankbaar zijn voor de totstandkoming van dit product, hopen en bidden wij ook voor de uitwerking hiervan, binnen de gemeente.

Hierin mogen wij weten dat ook de gemeente dit niet alleen hoeft te doen maar dat God ook hen zal helpen in de toepassing er van.

In het belijden van die afhankelijkheid willen wij dit slotwoord afsluiten met de bekende woorden die iedere zondag in de dienst uitgesproken worden:

‘Onze hulp is in de Naam van de Here, van die God Die de hemel en aarde gemaakt heeft, en die God Die trouw houdt tot in eeuwigheid en Die niet loslaat het werk dat Zijn hand ooit begon,’

Amen!

Bijlage 1

Format Projectplan

Projectopdracht:

Pastorale handreiking over de basiskennis van het geloof.

Versie:

Definitief.

Datum:

Januari 2009.

Auteurs:

Berkhoff, Hans & Abbes, Thomas

Opdrachtgever:

Kerkenraad hervormde gemeente Enter.

Projectplan

1. Aanleiding

De kerkelijk werker van de hervormde gemeente te Enter heeft signaleerd dat er binnen zijn gemeente een gebrek is aan basiskennis van het geloof, betreffende de kennis aangaande het werk van Christus en het leven uit genade, zoals deze beschreven is in de bijbel en in de belijdenisgeschriften van de PKN, aan de hand van de vijf sola's.²⁸ Bij deling van dit probleem met de predikant werd dit door hem bevestigd. Aan ons is gevraagd om deze basiskennis te beschrijven, en te onderzoeken hoe oudere gemeenteleden dit beleven²⁹. En hoe hier op een zo goed mogelijke manier bij hen op aan te sluiten. Ook zullen wij onderzoeken welk beeld de kerkenraad van deze zaak heeft ten opzichte van de ouderen. Verder is gevraagd om aan de hand van de conclusies uit genoemde onderzoeken een rapport te schrijven voor de kerkenraad. De rapportage moet de kerkenraad helpen om 'de focus te leggen op verbreding en verdieping van de betreffende basiskennis bij oudere gemeenteleden en hen handreikingen doen om deze basiskennis meer te laten functioneren in hun leven'.

2. Probleem/doelstelling

2.1. Probleem

Hoe wordt de basiskennis van het geloof, betreffende de kennis aangaande het werk van Christus en het leven uit genade, zoals deze beschreven is in de bijbel en in de belijdenisgeschriften van de PKN, aan de hand van de vijf sola's, onder de oudere gemeenteleden binnen de hervormde gemeente te Enter beleefd. En daarbij de vraag hoe ouderlingen daar pastoraal op een goede manier bij aan kunnen sluiten.

Deelvragen:

- Waar bestaat deze basiskennis betreffende de kennis aangaande het werk van Christus en het leven uit genade uit, zoals deze beschreven is in de bijbel en in de belijdenisgeschriften van de PKN, aan de hand van de vijf sola's?
- Hoe wordt deze basiskennis beleefd bij oudere gemeenteleden? De beleving heeft hier twee kanten:
 - a) Welke basiskennis is er aanwezig ten aanzien van de boven genoemde basiskennis
 - b) Wat doen de betreffende gemeenteleden met deze kennis, hoe functioneert deze in hun leven?
- Hoe is de beeldvorming ten aanzien van de basiskennis bij oudere gemeenteleden binnen de kerkenraad? In hoeverre is deze beeldvorming in overeenstemming met de realiteit?

²⁸ Sola gratia (alleen door genade), Sola fide (alleen door geloof), Sola scriptura (alleen door de Bijbel), Solo Christo (alleen door Christus) en Soli Deo gloria (alle eer is alleen aan God).

³⁰ Onder oudere gemeenteleden verstaan wij de doelgroep van 75+.

2.2. Doelstelling

Het doel van ons onderzoek is dat de kerkenraad van de hervormde gemeente te Enter zicht krijgt op de beleving van de basiskennis van het geloof, betreffende de kennis aangaande het werk van Christus en het leven uit genade, zoals deze beschreven is in de bijbel en in de belijdenisgeschriften van de PKN, aan de hand van de vijf sola's, onder de oudere gemeenteleden binnen de gemeente. En wat de beeldvorming van de kerkenraad is ten aanzien van de eerder genoemde basiskennis bij ouderen. En tot slot hoe de kerkenraad daar op een goede manier pastoraal bij aan kan sluiten. Wij zullen hierover een rapportage schrijven wat de kerkenraad moet helpen om 'de focus te leggen op verbreding en verdieping van de betreffende basiskennis bij oudere gemeenteleden en hun handreikingen doen om deze basiskennis meer te laten functioneren in hun leven'.

3. Projectresultaten

Het resultaat van dit project zal bestaan uit een rapport wat de kerkenraad moet helpen om 'de focus te leggen op verbreding en verdieping van de betreffende basiskennis bij oudere gemeenteleden en hun handreikingen te doen om deze basiskennis meer te laten functioneren in hun leven'.

4. Activiteiten

4.1. Vooronderzoeksfase

- 4.1.1. Creëren van project groep
- 4.1.2. Ontvangen van project opdracht
- 4.1.3. Afbakenen van het project
- 4.1.4. Opstellen van projectplan
- 4.1.5. Goedkeuring ontvangen van opdrachtgever
- 4.1.6. Goedkeuring ontvangen van CHE

4.2. Onderzoeksfase

- 4.2.1. Gericht literatuur onderzoek
- 4.2.2. Onderzoek naar onderzoeksmethoden en opstellen van methodeverantwoording
 - 4.2.3.1. Gesprekken met gemeenteleden
 - 4.2.3.2. Gesprekken met kerkenraadsleden

4.3. Verwerkingsfase

- 4.3.1. Verwerken conclusies uit literatuuronderzoek
 - 4.3.2.1. Verwerken conclusies uit gesprekken met gemeenteleden
 - 4.3.2.2. Verwerken conclusies uit gesprekken met kerkenraadsleden
 - 4.3.2.3. Discussie literatuur en onderzoek

4.4. Afrondingsfase

- 4.4.1. Schrijven van rapport
- 4.4.2. Feedback op eerste versie verslag
- 4.4.3. Schrijven van definitieve resultaten en conclusie verslag
- 4.4.4. Schrijven van eerste versie aanbevelingen
- 4.4.5. Feedback eerste versie aanbevelingen
- 4.4.6. Schrijven definitieve versie aanbevelingen
- 4.4.7. Eind opmaak
- 4.4.8. Inleveren verslag

4.5. Nazorgfase

- 4.5.1. Presentatie voor opdrachtgever en school

5. Tijd

	September 2008	Oktober 2008	November 2008	December 2008	Januari 2009	Februari 2009	Maart 2009	April 2009	Mei 2009	Juni 2009
4.1. Vooronderzoekfase										
4.2. Onderzoekfase										
4.3. Verwerkingsfase										
4.4. Afrondingsfase										
4.5. Nazorgfase										

6. Geld en uren

6.1. Geld

Eventuele onkosten zullen betaald worden door de opdrachtgever.

6.2. Uren

Gezamenlijk: 952 uur (532+420)

7. Kwaliteit

Onderbouwd, praktisch en hanteerbaar.

8. Communicatie

Fase Contactvorm

Ontvangen projectopdracht	Officieel contactmoment
Goedkeuring opdrachtgever	Officieel contactmoment
Verwerkingsfase	Update contactmoment
Feedbackrondes	Officieel contactmoment
Eindresultaat	Digitaal bevestigingsmoment
Presentatie voor opdrachtgever en CHE	Officieel presentatiemoment

9. Organisatie

Organisatie:

Hervormde gemeente Enter
Dorpsstraat 55
7468 CE Enter
l: www.hervormdenter.nl

Opdrachtgever:

Kerkenraad Hervormde gemeente Enter

Contactpersoon kerkenraad:

Ds. D. Rodenburg
Dorpsstraat 57
7468 CE Enter
T: 0547-381222
@: david.rodenburg@solcon.nl

Projectgroep:

J.F. Berkhoff
Linthorstlaan 57
7671 GW Vriezenveen
T: 0546-568588
M: 06-55143197
@: amerho@freeler.nl

T.J. Abbes
Oosteinde 43
7671 AR Vriezenveen
T: 06-45172050
@: thomas@abbes.nl

Opleiding:

Christelijke Hogeschool Ede
Oude Kerkweg 100
6717 JS Ede
Postbus 80
6710 BB Ede
T: 0318-696300
F: 0318-696396
@: info@che.nl
l: www.che.nl

Afstudeercoach:

Prof. Dr. J. Hoek
Christelijke Hogeschool Ede
Oude Kerkweg 100
6717 JS Ede
Postbus 80
6710 BB Ede
T: 0318-696300
F: 0318-696396
@: jhoek@che.nl

Bijlage 2: Verantwoordingsdocument gespreksvragen

Algemeen

De vragen die wij opgesteld hebben zijn gespreksvragen die een leidraad geven voor de gesprekken die gevoerd worden met de gemeenteleden. De vragen zijn opgedeeld in verschillende groepen. In dit document zullen wij de vragen en de groepen verantwoorden. Naast de vragenlijst voor de gemeenteleden is er ook een vragenlijst voor de ouderlingen opgesteld. Deze kent dezelfde opbouw als de vragenlijst van de gemeenteleden. Het verschil is echter dat het daar niet om de vraag gaat 'wat betekent voor u...' maar om: 'wat denkt u waar de oudere gemeenteleden staan m.b.t. de vraag...'. Het woord 'staan' betekent in deze zin: wat geloven ze, wat weten ze, wat denken ze, waar leven ze naar enz. De vragen zijn opgesteld aan de hand van de probleem- en doelstelling zoals wij die in het projectplan beschreven hebben.

Vraag 1 t/m 5: Algemene geloofsvragen

Met deze eerste vijf hoofdvragen verwachten wij een fundament te slaan voor het hele onderzoek. In de antwoorden op die vragen zal er al veel ter sprake komen. Wij hebben bewust gekozen voor de vraagstelling: 'wie/wat... voor u'. In deze vraagstelling meten wij beide lijnen. Namelijk de 'weet vraag' als de 'doe vraag'. Hiermee hopen wij zowel de kennis over het genoemde onderwerp te meten als het functioneren van die kennis in de praktijk.

Vraag 6: Geloof

In de 'inhoudsvraag' willen we de kennis onderzoeken aangaande het geloof. Wat weten ze er over/van... in de 'typeringsvraag' vraag komt meer het persoonlijke functioneren naar voren. Met de vraag 'hoe komt u aan het geloof' onderzoeken wij enerzijds een stukje achtergrond, waar wij bij vraag acht op terug komen, en anderzijds onderzoeken wij of mensen het geloof zien als ge-

nadegave van God, of dat het geloof een gevolg is van eigen verdienste. Gezien wij onze doelstelling o.a. gebaseerd hebben op de belijdenisgeschriften van de PKN willen wij ook onderzoeken hoe het met de kennis hierover gesteld is.

Vraag 7: Tien Geboden

De vragen rondom de Tien Geboden hebben vooral een insteek op het functioneren bij de ouderen. Wat doen ze er mee komt ruim aan bod. Door naar het functioneren te vragen, komt ook de kennis die zij er over hebben ter sprake.

Vraag 8: Achtergrond

Bij deze vraag willen wij een stuk achtergrond onderzoeken. Bij vraag zes hebben wij hiermee al een start gemaakt. Met deze vraag willen wij graag verder onderzoeken waar en hoe de geloofs-opvoeding heeft plaatsgevonden. Dit, om een algemene indicatie te krijgen en daaruit eventuele zwaktes te ontdekken. Wanneer er zwaktes zijn, kunnen wij hiervoor aanbevelingen aanreiken.

Vraag 9 t/m 11: Persoonlijke vragen

In deze vragen meten we enerzijds de betekenis van zonde, bijbellezen en bidden, en anderzijds het functioneren ervan in het dagelijks geloofsleven van ouderen.

Vraag 12: Hemel

Bij deze vraag onderzoeken wij hoe oudere gemeenteleden denken over hoe in de hemel te komen. Met als achterliggende gedachte wat de visie is met betrekking tot het behoud. En hoe de verhoudingen liggen aangaande goede werken en de genade en het komen in de hemel.

Vraag 14: Behoeftevragen

Met de vraag naar de behoefte onderzoeken wij of er behoeftes zijn onder de oudere gemeenteleden. Hierbij noemen wij enkele concrete voorbeelden die al bestaan binnen de gemeente. Ook stellen wij de open vraag of er nog andere behoeftes zijn. Dit, om in onze aanbevelingen goed te kunnen aansluiten bij de doelgroep.

Bijlage 3:

Samenvatting sola's

1. Sola gratia

Sola gratia wil zeggen: 'alleen door genade'. Het is één van de vijf sola's die heden ten dage nog zeker van grote betekenis is voor de Protestantse Kerk in Nederland. In de tijd van de reformatie is het sola gratia van waarde geworden, tegenover de toen overheersende RK leer, welke haar behoud mede stelde op het doen van goede werken. De reformatoren stelden daar tegenover dat het behoud van zondaren slechts mogelijk is uit enkel genade. Daarmee zei men niet dat de goede werken geen functie hadden, maar door deze werken verdient men de verlossing niet. Die verlossing van verloren mensen is verdiend door Jezus Christus. Hij leed en stierf aan het kruis van Golgotha om het behoud (d.w.z. de vergeving) te verdienen.

2. Sola fide

Sola fide is Latijn voor: 'door het geloof alleen'. Het geloof in een rijke Christus voor een arme zondaar, kan alleen een zondaar rechtvaardigen voor God. Dit staat lijnrecht tegenover de zelfwerkzaamheid van de mens, het geloof alleen en geen verdienste door goede werken of een goed kerkelijk leven van de kant van de mens, draagt bij aan de verlossing van de mens.

3. Sola scriptura

Sola scriptura betekent: 'alleen door de Schrift', de Bijbel. De Bijbel is voor de protestantse kerk het belangrijkste uitgangspunt voor het geloof en de invulling daarvan. De Bijbel heeft gezag en autoriteit, ieder mens kan de Bijbel lezen en deze interpreteren. Luther zie hiervan: 'Ik geloof enkel in de Bijbelse teksten die ik heb aangehaald, en mijn geweten wordt gebonden door het Woord van de God'. Ook voor ons als protestanten is de Bijbel de plaats waar God Zich openbaart aan mensen, hierin laat Hij zien wie Hij is en hoe Hij is. De Bijbel is van begin tot eind Gods Woord aan de mensen door de Heilige Geest geïnspireerd. Om tot het geloof te komen is de Bijbel hét middel. Paulus schrijft hier over in Romeinen 10: 17, *Zo is dan het geloof uit het gehoor, en het gehoor door het Woord Gods.*

4. Solo Christo

Solo Christo wil zeggen: 'alleen door Christus'. Alleen Jezus Christus is de tussenpersoon (middelaar) tussen mens en God. Hij alleen kan redding brengen. 'Alleen door Christus' verwijst naar de verlossing door Christus alleen. Niet naast hem ook nog Maria of de heiligen. Het was Christus die gestorven is voor de zonde van de mensen, daarom komt hem alleen daarvoor de dank en eer toe.

5. Soli Deo gloria

Soli Deo Gloria betekent: 'God alleen de eer'. Al het goede in het leven komt enkel en alleen door God, uit de mens kan geen goed voortkomen. De redding van de zondige mens is alleen mogelijk door God, Hij schonk die mogelijkheid door de kruisdood van Christus, ook is het God die dit geloof aan de mens geven wil. Alleen door dit geloof is redding mogelijk geworden. Daarom komt God alleen de eer toe en geen enkel mens.

Literatuurlijst

- Marinka van Beek en Ineke Tijms, *Leren coachen, basisboek theorie en methode*, Uitgeverij Nelissen, Soest, 2005
- Dr. R. Bijlsma, *Schrift gezag en Schrift gebruik*, Uitgeverij Callenbach, Nijkerk, 1964.
- Ds. C.J. Droger, Dr. A.A. Teeuw en Drs. L. Terlouw, *Pastoraat en ouderen*, Uitgeverij groen, Herenveen, 2004.
- H.L. Heijkoop, *De Heilige Geest*, Uitgeverij uit het woord der waarheid, Wintschoten, 4e druk.
- G. Heitink, *Pastorale zorg: Theologie, differentiatie, praktijk*, Uitgeverij Kok, Kampen, 1998.
- Dr. J. Hoek, *Hoop op God, Eschatologische verwachting*, Uitgeverij boekencentrum, Zoetemeer, 2004.
- Dr. J. Hoek, *Verzoening daar draait het om*, Uitgeverij Boeken-
centrum, Zoetemeer, 1998.
- Alister McGrath, *Christelijke theologie, een introductie*, Uit-
geverij Kok, Kampen, 2000.
- Ferdie Migchelbrink, *Praktijkgericht onderzoek in zorg en wel-
zijn*, Uitgeverij SWP, Amsterdam, 2004.
- Kees van Meer, Jos van Neijenhof, Mieke Bouwens, *Ele-
mentaire sociale vaardigheden*, Uitgeverij Bohn Stafleu Van
Loghum, Houten, 2001.
- Diana Palm en Herman van Wijngaarden, red., *Onbeperkt
Houdbaar! Omdat je over het geloof nooit uitgedacht raakt*,
Uitgeverij Jes, Zoetemeer, 2009.
- Johan Smit, Tot de kern komen, *De kunst van het pastorale
gesprek*, Uitgeverij Kok, Kampen, 2007.
- Dr. Klaas Zwanepol, *Belijdenisgeschriften voor de Protestantse
Kerk in Nederland*, Uitgeverij Boekencentrum, Zoetemeer, 2007.
- Bijbel vertaling 1951 in opdracht van Nederlands bijbelge-
nootschap, Uitgeverij jongbloed, Heerenveen.
- Berijming van de Tien Geboden (enige gezangen) gezang 1:9.
- Apostolische geloofsbelijdenis
- Catechismus van Genève
- Dordtse leerregels
- Geloofsbelijdenis van Athanasius
- Geloofsbelijdenis van Nicea
- Heidelbergse catechismus
- Nederlandse geloofsbelijdenis
- (Onveranderde) Augsburgse Confessie

